

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΛΖ' | ΑΘΗΝΑΙ, ΦΙΛΟΘΕΗΣ 19 — ΤΗΛ. 27.689 | 1 ΜΑΪΟΥ 1960 | ΑΡΙΘ. 9

ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΕΝΤΑΕΤΕΣ

Ἐδημοσιεύθη πρό τινων ἡμερῶν τὸ ὀριστικὸν πρόγραμμα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας κατὰ τὴν προσεχῆ πενταετίαν· πολλὰ δὲ εἶναι αἱ προκληθεῖσαι ἐπ' αὐτοῦ συζητήσεις. Καὶ εἶναι φυσικὸν τοῦτο. Διότι ἡ κοινωνία γέμει ἀντιθέσεων. Καὶ εἶναι δυσεπίτευκτος — ἂν μὴ ἀκατόρθωτος — ἡ ταυτότης γνώμων καὶ διαθέσεων καὶ συμφερόντων. Ὅσονδήποτε καλόπιστος, καὶ ὅσονδήποτε εὐκρινῆς καὶ ἂν εἶναι ἡ καταβαλλομένη προσπάθεια διὰ τὸν ἐναρμονισμόν των.

*

Δὲν εἶναι ἔργον ἡμῶν νὰ κρίνωμεν, ἂν ἐπραγματοποιήθη, διὰ τρύτου, ἢ βαθυτέρα σύλληψις καὶ ἢ ὀρθολογιστικωτέρα ἀντιμετώπισις τῆς ὑφῆς τῆς Οἰκονομίας μας. Ἀνήκει τοῦτο εἰς τοὺς ἀρμοδίους. Πάντως πανταχόθεν ὁμολογεῖται, ὅτι τὰ προβλήματα, τόσον τῆς ὀργανικῆς τῆς διαδικασίας ὅσον καὶ τῆς προσαρμογῆς τῆς — ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς — ἐμφανίζονται σήμερον πολὺπλοκα καὶ δυσχερῆ. Καθ' ὅσον ἢ σημειομένη διαρκῶς μετὰστασις ἀπὸ τῆς ἐργατικῆς εἰς τὴν μηχανικὴν καλλιέργειαν, συνεπάγεται ραγδαίως μεταβολὰς τῶν μεθόδων καὶ τῆς συναρτήσεως τῆς παγκοσμίου Οἰκονομίας. Ἀλλὰ καὶ ὄγκον προβλημάτων, τῶν ὁποίων τὸ βάρος καὶ τὴν ἀντιμετώπισιν αἰσθάνονται ἀναμφιβόλως καταθλιπτικὴν καὶ οἱ ἰσχυρότεροι ὅμοιοι.

*

Νεαὶ ἀπόψεις, νεαὶ κινήσεις καὶ νέα ἀπρόβλεπτα ζητήματα συνθέτουν εἰς τοὺς καιροὺς μας αὐτούς, ἄλλοτον σχεδόν, τὸν Γόρδιον δεσμόν τῆς παγκοσμίου δημοσίας ζωῆς. Καὶ δὲν ὑπάρχουν σήμερον αὐθιγὰ ἀπολύτου ἐπιβολῆς, διὰ νὰ τὸν λύσων. Καὶ

πανταχόθεν, σκληροτάτη καταβάλλεται προσπάθεια στηρίξεως καὶ ἐπιβολῆς τῶν Ἐθνικῶν Οἰκονομιῶν. Ἡ δὲ Ἐνρώπη, ὡς σύνολον, στερουμένη καὶ κοινοῦ ἰδεώδους καὶ ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνότητος, ἐμφανίζεται διηρημένη εἰς δύο σκληρῶς ἀνταγωνιζομένας καὶ ἀντιμαχομένας ομάδας· ἐντὸς τῶν ὁποίων συνθλίβεται ἀηλεῶς καὶ ἀστόργως ἡ οἰκονομία τῶν μικρῶν Κρατῶν. Ἐντὸς δὲ τοιούτων τεραστίων δυσχερειῶν κινεῖται ἡ Κυβέρνησις· καταβάλλουσα ὁμολογουμένως φιλοτιμωτάτην προσπάθειαν, διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν τοῦ λαοῦ μας, ὁ ὁποῖος ἐπιδεικνύει θαυμαστὴν ἐργατικότητα καὶ ὑπομονήν. Καὶ καθῆκον ὄλων ἀποτελεῖ ἡ κατανόησις τῶν δυσχερειῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς συνεργασίας. Διότι οὐδεὶς ὁ ἀλάθητος.

*

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡμεῖς — ἀπὸ τῆς ἰδικῆς μας πλευρᾶς — θέλομεν νὰ προσθῆσωμεν καὶ νὰ τονίσωμεν, εἶναι ὅτι εἰς τὸν Ἰλιγγον τῶν ἐκατομμυρίων, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ δαπανηθοῦν διὰ τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς Ἐθνικῆς μας Οἰκονομίας, δεόν νὰ προστεθοῦν, ἐξευρισκόμενοι, καὶ αἱ ἀπαραίτητοι δαπάναι διὰ τὴν ἀξιοπρεπῆ μισθοδοσίαν τοῦ Ἐφημεριακοῦ μας κλήρου, καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν, γενικώτερον, τῆς ζωῆς καὶ τῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας μας.

Πολὺ φοβούμεθα, ὅτι αἱ δαπάναι αὐταί, — πιθανώτατα — θεωροῦνται ἀπὸ ἐνίους παράγοντας, ὡς ἀπαράγωγοι. Δυστυχῶς ἄπτερον καὶ ὀλιστικόν εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας. Καὶ μέσα εἰς τὰς ἀπεράντους κοσμοπόλεις, ὅπου ὄλοεν συσσωρευτικώτερον συγκεντροῦνται τὰ πλήθη, οἱ ἄνθρωποι ζοῦν ἀπασχολούμενοι πρᾶcticῶς μὲ

ΕΟΡΤΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Β'

ΤΟΥ ΜΑΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ

Πάπας και Πατριάρχης 'Αλεξανδρείας
και πάσης 'Αφρικής.

ΘΕΟΚΛΗΤΩ

Τῷ Μακαριωτάτῳ 'Αρχιεπισκόπῳ 'Αθηνῶν
και πάσης 'Ελλάδος

'Ασπασμὸν ἐν Κυρίῳ 'Αναστάντι!

'Ωδὰς εὐχαριστηρίους τῷ Πανοκτίρμονι Θεῷ
και Πατρὶ ἀναπέμπει σήμερον ἡ 'Εκκλησία και ἁ-
σματα ἐπινίκια πληροῦσι τὸ σύμπαν, ὅτι Χριστὸς ἐκ
Τάφου τροπαιοφόρος ἐξαναστὰς τὴν πεπτωκυῖαν
εἰκόνα τοῦ 'Αδάμ ἐκ τῆς φθορᾶς ἠλευθέρωσε και πᾶσαν
τὴν κτίσιν ἐκαινούργησεν.

τὴν ἐπιβίωσιν των· και παραμένουν ἐσβε-
σμένοι και αἰθαλιῶσαι λαμπάδες αἱ ψυχαί.
Και ἡ ἠθικὴ σῆψις ὀλοὲν και ἐντείνεται, ἀπο-
σαθοῦσα τὴν γνώριμον πλαστικότητα τῆς
ζωῆς και δημιουργοῦσα ἐπι κινδύνο υς
κρίσεις βιωμάτων.

*

Πιστεύομεν διὰ τοῦτο, ὅτι ὑψίστην ὑπη-
ρεσίαν θὰ προσφέρουν εἰς τὴν χώραν των, ὅσοι
ἀντιλαμβάνονται τὴν τόσον ἀπλήν ἀλήθειαν·
ὅτι χωρὶς στερεὰν και γρανιτοπαγῆ ὑποδο-
μὴν δὲν θεμελιῶνται ἀσφαλῆ οἰκοδομή-
ματα· και ὅτι μόνον ἀφρονες κτίζουν ἐπὶ
τῆς ἄμμου. "Ὅπως ἔλεγεν ὁ Δοστογιέφσκι
«'Ο λαός, χωρὶς τὸν λόγον τοῦ Χριστοῦ, θὰ
χαθῆ και θὰ ἀφανισθῆ. Διότι ἡ ψυχὴ του
διρᾶ ἀπὸ ιδέας ὑψηλὰς και ἀπὸ λόγους ἰε-
ροῦς...».

Μόνον δέ, ἂν βασιλεύσῃ τὸ πνεῦμα και ἡ
εἰρήνη τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς ψυχὰς, θὰ καταστῆ
πραγματικότης και ἡ τόσον ἐφετῆ και πολυ-
πόθητος ὕψις και εἰρήνη. "Αλλως, ἐφ'
ὅσον μοναδικὸς σκοπὸς τῶν Κυβερνήσεων
ἀποβαίνει ἡ ἐξουσία μόνον και ἡ λαφυρα-
γώγησις τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου, τραγικὴ
θὰ εἶναι ἡ πορεία τῆς ζωῆς και ἀναπόφευ-
κτος ἡ ἐξοντωτικὴ σύγκρουσις.

*

Δι' ἡμᾶς, πὸν ἡ θεία Πρόνοια μᾶς ἔχει
τάξει εἰς τὸν κρισιμώτατον αὐτὸν χῶρον τῆς
Γῆς, πρωτοκαθέδρους της πνευματικῆς ζωῆς

'Εν τῇ εὐσήμεῳ ταύτῃ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν τὰ πάντα
πεπληρωται φωτός, ἐν πλήρει πνευματικῇ χαρᾷ και
ἀγαλλιάσει, προσαγορευόντες ἀδελφικῶς τὴν 'Υμε-
τέραν Πεπνυμένην Μακαριότητα, περιπτυσσόμεθα Ἀδ-
τὴν ἐγκαρδίως, ἀπονέμοντες θερμὸν Πασχάλιον ἀσπα-
σμὸν προσαγορευόντες αὐτὴν σὺν τῷ 'Αγγελοφθέγκτῳ
μηνύματι «Χριστὸς 'Ανέστη», ἀγαλλόμενοι λίαν
ἐπὶ τῇ κλητῇ ταύτῃ και λαμπροφῶρῳ ἡμέρᾳ τῆς Ζωη-
φόρου 'Αναστάσεως τοῦ Κυρίου και Σωτῆρος και Λυ-
τρωτοῦ ἡμῶν Χριστοῦ.

Εὐχὴν δ' ἐγκάρδιον ἀναπέμποντες τῷ τὸν θάνα-
τον Πατήσαντι, ὅπως χαρίζηται τῷ κόσμῳ παντὶ τὴν
εἰρήνην, ἀξιῶμεν ἀδελφικῶς διαβιβασθῆναι τοῖς τε
'Ιερωτάτοις Μητροπολίταις, τῷ τε Κλήρῳ και Πλη-
ρώματι τῆς 'Αγιωτάτης Ἀδτῆς 'Εκκλησίας τὸν Πα-
σχάλιον ἐν Χριστῷ ἀσπασμὸν μετ' ἰδιαιτέρων ἀδελφι-
κῶν εὐχῶν ὑπὲρ ὑγείας τῆς 'Υμετέρας Φίλης Μακα-
ριότητος.

† 'Αλεξανδρείας ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ

και πρωταγωνιστὰς τῆς 'Ελευθερίας, ἡ κατεύ-
θυνσις τῆς πορείας μας, ἦτο, εἶναι, και θὰ
εἶναι πάντοτε, πρὸς τὰς ἀνάντις κορυφὰς
τῆς 'Ιδέας. Και πρέπει νὰ καταστῆ συνεί-
δησις τῆς πάσης φύσεως 'Ηγεσίας μας, ὅτι
κατέχομεν τὸν πολυτιμώτερον πνευματικὸν
θησαυρόν τὴν 'Ορθόδοξον ἀντί-
ληψιν τῆς ζωῆς. Και ἐννοοῦμεν τὴν
'Ορθοδοξίαν, ὄχι ἀπλῶς ὡς δογματικὴν ἀλή-
θειαν. 'Αλλ' ὡς τὴν βαθυτέραν κοσμικὴν
σοφίαν. 'Ὡς τὴν ἐξαισιωτέραν τέχνην. Και
ὡς τὴν ἱεράρχησιν τῆς ζωῆς εἰς δημοκρατι-
κὸς θεσμοὺς διοικήσεως· με πάμφωτον τέρ-
μα τὴν θέωσιν της.

*

Οὐδένα πρέπει νὰ διαφεύγῃ, ὅτι, ὅπως
ἔλεγεν ὁ 'Αριστοτέλης, «ἀεὶ βέλτιον ἦθος, ἀεὶ
βελτίονος αἴτιον πολιτείας γίνετα». Και ὅτι
ὁ πατριωτισμὸς, παρ' ὄλην τὴν θερμορῶν και
δημοουργικὴν του πνοήν, δὲν ἀποτελεῖ τοπο-
θέτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τοῦ μυστη-
ρίου τῆς ζωῆς. 'Αλλὰ σχέσιν ἀνθρώπων πρὸς
ἀνθρώπους. Και διὰ τοῦτο, δὲν ἔχει τὴν μονι-
μότητα και τὴν διάρκειαν τοῦ θρησκευτικοῦ
συναίσθηματος. 'Η θρησκεία ἐπεξεργάζε-
ται τὸ πνευματικὸν βάθος τοῦ λαοῦ. Και ἡ
εὐγενεστέρα μορφή πατριδο-
λατρείας εἶναι ἀσφαλῶς τὸ
ὕγιες και ὑψηλὸν θρησκευ-
τικὸν συναίσθημα.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ΤΟ ΕΝ ΡΟΔΩ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ (19 - 28 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1959)

ΣΤ'. Ἐκθεσις τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Τμήματος τοῦ Παγκ. Συμβ. τῶν Ἐκκλησιῶν «Ἡ Διεκκλησιαστικὴ Βοήθεια καὶ Ὑπηρεσία διὰ τοὺς πρόσφυγας».

Τὸ Τμήμα τοῦτο εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα τοιαῦτα τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ διαιρεῖται εἰς ἄλλα μικρότερα τμήματα, ἀνάλογα πρὸς τὰς εἰδικὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας ἕκαστον ἐπιτελεῖ (Ὑπηρεσία διὰ τοὺς πρόσφυγας, διὰ τὴ Μετανάστευσιν, διὰ τὰς ὑποτροφίας, διὰ βοήθειαν σεισμοπλήκτων, πυροπαθῶν ἢ πλημμυροπαθῶν, δι' ἀνέγερσιν Ἐκκλησιῶν, ἐστιῶν νεότητος, φοιτητικῶν οἴκων, κατηχητικῶν κέντρων κ.έ.). Διευθυντὴς τῆς ἐπιτροπῆς εἶναι ὁ Dr. Robert Mackie, τῶν δὲ ἐπὶ μέρους Τμημάτων ὁ Dr. Leslie Cooke, ὁ Dr Edgar Chandler, ὁ Rnd Maxwell κ.ά. «Ἡ Διεκκλησιαστικὴ Βοήθεια στηρίζεται καὶ λειτουργεῖ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τοῦ βίου τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν Β'. Γεν. Συνέλευσιν. Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, οὕσα τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ὑπακούουσα εἰς τὸν Κύριον αὐτῆς, ἐπιζητεῖ νὰ ἐργάζεται τὸ ἀγαθὸν ἀπρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πί-

στεως», ἔχουσα κατὰ νοῦν πάντοτε ὅτι «τὸ σῶμα ἐν ἑστί καὶ μέλη ἔχει πολλά... καὶ εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη» (Γαλ. 6,10 1 Κορ. 12, 12. 26). Ἡ διακονία τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν χριστιανικῶν λαῶν πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην εἶναι ἀρχαιοτάτη, ἀρχομένη ἀπὸ αὐτῶν τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης, καὶ ἀποτελοῦσα ἐν βασικῶν γνώρισμα τῆς Ἐκκλησίας διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐδόθη ἰδιαιτέρα προσοχὴ καὶ σημασία εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, θεωρηθὲν ὡς ἐμπρακτον κήρυγμα αὐτοῦ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὡς ἐκδήλωσις τῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀγάπης μεταξὺ τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν. Τὸ σπουδαιότερον τοῦτο τμήμα τοῦ Π.Σ.Ε. ἀντιμετωπίζει καταστάσεις ἀνάγκης, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν παρουσιάζονται αὐταί. Ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς δράσεώς του ἀνεγνωρίσθη, ὅτι ἡ Διεκκλησιαστικὴ Βοήθεια εἶναι τι περισσότερο μιᾶς ἀνθρωπιστικῆς δράσεως, ἔχουσα τὰς πηγὰς καὶ τὴν δύναμιν τῆς εἰς αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Διεκκλησιαστικὴ Βοήθεια δὲν εἶναι εἶδος τι Οἰκουμενικοῦ Ἐκκλησ. Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἀλλ' εἶναι ἐμπρακτος ἐκδήλωσις τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης καὶ ἀλληλεγγύης τῶν ἐν τῷ κόσμῳ χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι, παρὰ τὰς διαιρέσεις αὐτῶν, διαπνέονται ἀπὸ πνεῦμα

Γ'

ΤΟΥ ΜΑΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

BENEΔΙΚΤΟΣ

Ἐλέω Θεοῦ Πατριάρχης τῆς Ἁγίας Πόλεως
Ἱεροσολήμων καὶ πάσης Παλαιστίνης

ΘΕΟΚΛΗΤΩ

Τῷ Μακαριωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν
καὶ πάσης Ἑλλάδος.

Ἀσπασμὸν ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐκ νεκρῶν Ἀναστάντι.

Ὡδὰς εὐχαριστηρίους τῷ Πανοικτίρμονι Θεῷ καὶ Πατρὶ ἀναπέμπει σήμερον ἡ Ἐκκλησία καὶ ἄσματα ἐπινίκια πληροῦσι τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν κάτω, ὅτι Χριστὸς ἐκ τάφου τροπαιοφόρος ἐξαναστὰς τὴν πεπτωκυῖαν εἰκόνα τοῦ Ἀδάμ ἐκ φθορᾶς ἠλευθέρωσε καὶ πᾶσαν τὴν γένεσιν ἐκαινούργησεν.

Ἐπὶ τῇ εὐσήμερῳ οὖν ταύτῃ ἡμέρᾳ ἐν πλήρει πνευματικῇ χαρᾷ προϊόντες ἐκ τῆς Ἁγίας ταύτης τοῦ Θεοῦ πόλεως, ἐν ἣ ἔτελεσιουργήθησαν τὰ τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα θαυμάσια ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας, πάρεσμεν νοερώς περιπτυσσόμενοι τὴν Ὑμετέραν Γερασμίαν Μακαριότητα, τὸν δ' ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν σὺν τῷ ἀγγελοφθέγκτῳ μηνύματι «ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ» ἐν χεῖλεσι φέροντες, ὀλοφύχως συγκαίρομεν Αὐτῇ καὶ παντὶ τῷ ἐγκειρι-

σμένῳ Αὐτῇ χριστεπωνόμενῳ πληρώματι ἐπὶ τῇ ζωηφόρῳ τοῦ Κυρίου Ἀναστάσει, μνηχαιτῆν συγκαταμιγνύντες τοῖς συγχαρητηρίοις εὐχῆν, ὅπως ὁ ὑπὲρ ἡμῶν Παθὸν καὶ Ταφείν καὶ Ἀναστὰς Σωτὴρ Χριστὸς διαφυλάτῃ τὴν Ὑμετέραν ἀδελφικὴν Κορροφήν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐπὶ ἔτη ὅ,τι πλεῖστα πανηγυρίζουσαν ἐν πληρεστάτῃ τῆς ψυχῆς χαρμονῇ καὶ ἀγαλλιάσει τὴν κλητὴν ταύτην καὶ λαμπροφόρον ἡμέραν τῆς Ζωηφόρου Ἀναστάσεως πρὸς δόξαν μὲν καὶ εὐστάθειαν τῆς ἐμπειστητευμένης Αὐτῇ θεόθεν Ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας, πρὸς οἰκοδομὴν δὲ καὶ τέλειον καταρτισμὸν ἐν τῇ πίστει τοῦ ποιμνίου αὐτῆς καὶ πρὸς χαρὰν καὶ ὠφέλειαν πᾶσῶν τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν.

Ταῦτα ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας συγχαρητηρίως προσφθεγγόμενοι αὐτῇ, ἀξιούμεν παρ' Αὐτῆς ἀδελφικῶς διαβιβάσαι τοῖς τὴν περὶ Αὐτῆν Ἀγίαν καὶ Ἱερὰν Σύνοδον ἀποτελοῦσι Σεβασμιωτάτοις Ἀρχιερεῦσι καὶ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἀδελφοῖς τὰς Πασχαλίους Ἡμῶν προσορσεις καὶ ἐπενχάς, ἀπονέμοντες δ' Αὐτῇ καὶ αὐθις τὸν ἐν Χριστῷ Ἀναστάντι ἀσπασμὸν, διατελοῦμεν.

Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει Ἱεροσολήμων Πάσχα 1960
Τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος

ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ ὄλος πρόθυμος

† Ὁ Ἱεροσολόμενος BENEΔΙΚΤΟΣ

συμπαθείας πρὸς τὸν πόνον καὶ τὰς ἀνάγκας ἀλλήλων.

Εἰς τὸ γιγαντιαῖον αὐτὸ ἔργον τῆς Διεκκλησιαστικῆς βοήθειας τοῦ Π.Σ.Ε. συμμετέχουσιν ἀνεξαιρέτως πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι — μέλη τοῦ Π.Σ.Ε. Δὲν ὑπάρχουσι παρέχουσαι καὶ λαμβάνουσαι Ἐκκλησίαι (giving and receiving Churches), ἀλλ' ἀνεξαιρέτως πᾶσαι προσφέρουσιν, αἱ πλουσιότεραι περισσότερα καὶ αἱ πτωχότεραι ἀπλῶς τὸν ὀβολὸν των, ὁ ὁποῖος πάντοτε εἶναι εὐπρόσδεκτος. Τὸ ἔργον τοῦτο ὁμοιάζει κατὰ πάντα πρὸς τὸν ἔρανον (ἢ τὴν λογίαν), τὸν ὁποῖον διεξῆγεν ὁ Ἄπ. Παῦλος καθ' ὅλας τὰς περιοχὰς μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τοὺς πένητας πιστοὺς τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἐκκλησίας. Ἐκτοπισμοὶ ὀλοκλήρων πληθυσμῶν, πρόσφυγες — τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκλήθη ὡς τὸ ἔτος τοῦ πρόσφυγος — πλημμυροπαθεῖς, σεισμὸπλήκτοι, αἱ ἀκατονόμαστοι ἐκ τοῦ πολέμου καταστροφῆς καὶ ἐρείπωνσεις προὐκάλεσαν τὴν συμπάθειαν καὶ τὰ φιλάνθρωπα συναισθήματα τῶν χριστιανικῶν λαῶν καὶ ἐγένοντο αἰτία τῆς διοργανώσεως τῆς βοήθειας ἐπὶ διεθνoῦς κλίμακος. Τὸ Τμήμα τῆς Διεκκλ. Βοηθείας καὶ ὑπηρεσίας διὰ τοὺς πρόσφυγας ἐν τῷ Π.Σ.Ε. ἐπιτελεῖ καὶ κατευθύνει ἐκ Γενεύης, ἔνθα τὸ κέντρον τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ τὰ διάφορα τμήματά του, ὅλην τὴν προσπάθειαν ταύτην τῆς διακονίας καὶ βοήθειας πρὸς τοὺς ἐν ἀνάγκαις καὶ ἐν στερήσεσιν εὐρισκομένους ἢ ὅπως εἶπεν ὁ Dr. Leslie Cooke, χρησιμοποιοῦσας εὐστοχον ἑλληνικὴν λέξιν, «τὸ τμήμα τοῦτο παίζει τὸν ρόλον τοῦ διακονᾶρη ἢ τοῦ ἐπαίτου» (Minutes of the Meeting in Rhodos, σελ. 27). Καὶ πράγματι τὸν ρόλον τοῦτον ὑποδύεται, διότι τὸ ἐν Γενεύῃ Τμήμα τῆς Διεκκλ. Βοηθείας, μόλις λάβῃ τὰς ἐκθέσεις καὶ τὰ αἰτήματα Ἐκκλησίας τινὸς ποιεῖται ἐκκλησίαν πρὸς διαφόρους Ἐκκλησίας ἢ Ἐκκλησιαστικὰς ὁργανώσεις καὶ ἀναλόγως τῶν ἀποστελλομένων ὑπὸ τούτων βοηθημάτων ἱκανοποιοῦνται ἐν μέρει ἢ ἐν τῷ συνόλω τὰ αἰτήματα πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀπόρων Ἐκκλησιῶν.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀναγνωσθεῖσαν ἐκθεσιν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐνώπιον τῆς Ὁλομελείας κατὰ τὸ ἔτος 1958 ἀπεστάλησαν πλὴν τῶν εἰδῶν ρουχισμοῦ, τροφίμων, οἰκοσκευῶν καὶ ἐξῆς 116.000 δολλ. εἰς τοὺς ἐκ θεομητιῶν καὶ ἄλλων καταστροφῶν δοκιμασθέντας λαοὺς τῆς Βραζιλίας, Κεϋλάνης, Ἰνδονησίας, Λιβάνου, Μαδαγασκάρης καὶ διὰ τοὺς ἐκ Θιβέτ τῆς Κίνας πρόσφυγας. Πολλαὶ Ἐκκλησίαι ἀπέστειλαν τὴν βοήθειάν των κατ' εὐθείαν εἰς τοὺς ὑπὸ διαφόρων συμφορῶν πληγέντας πληθυσμούς, τὰ δὲ εἰς εἶδη καὶ εἰς χρῆμα διανεμηθέντα βοηθήματα ἐκ μέρους ὄλων τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὸ 1959 ἀνῆλθον εἰς 63 ἑκατομμ. δολλάρια. Διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Π.Σ.Ε. ἔχουσιν ἀποκατασταθῆ μέχρι τοῦδε ἄνω τῶν 200.000 προσφύγων εἰς Καναδᾶν, Νότιον Ἀμερικὴν καὶ Αὐστραλίαν. Ἐγένετο ὑπὸ τῶν ὁμιλητῶν ἰδιαίτερα μνεῖα περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως ὑπὸ τοῦ Π.Σ.Ε. εἰς Βραζιλίαν 527 Ρώσων προσφύγων ἐκ Κίνας ἀνηκόντων εἰς τοὺς λεγομένους Παλαιορθόδοξους Ρώσους. Διὰ τοὺς πρόσφυγας Ἀραβας τῆς Παλαιστίνης μεριμνᾷ ἰδιαίτερώς καὶ ὁ Ὄργανισμὸς τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν,

ἀλλ' ἀνεφέρθη ὅτι συνεχίζεται εἰσέτι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ὄργανισμοῦ τῶν Ἠν. Ἐθνῶν καὶ ἡ ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τοῦ Π.Σ.Ε. παρεχομένη βοήθεια εἰς τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ Ἀραβας πρόσφυγας, ἀνερχομένη εἰς τὸ ποσὸν τῶν δύο ἑκατομμ. δολλάρων κατ' ἔτος.

Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἔργον τῆς παρὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν διὰ τοῦ Π.Σ.Ε. βοήθειας κατευθύνεται ὑπὸ εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἐχούσης Γραμματέα τὸν Ἀρχιγραμματέα τῆς Ἱ. Συνόδου Ἀρχιμ. Δαμασκηνόν. Οἱ δὲ ἀντιπρόσωποι τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Ἑλλάδι, (τὰ Γραφεῖα αὐτῶν εἶναι ἐν τῇ ὁδῷ Σοφοκλέους ἀρ. 1) ἔχοντες παρ' αὐτοῖς ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς Ἐκκλησίας τὸν Ἀρχιμ. Δαμασκηνόν, ἐνεργοῦσι τὰς διανομὰς κατὰ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς. Ἐκάστη Μητρόπολις ἢ Ἱδρυμα Ἐκκλησιαστικὸν ἢ θρησκευτικὴ ὁργάνωσις διαβιβάζει κατάλογον τοῦ εἶδους καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἀναγκῶν εἰς τὴν Συνοδικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ αὕτη εἶτε κατ' εὐθείαν εἰς Γενεύην εἶτε διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις Γραφείου τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Π.Σ.Ε. διαβιβάζει τοὺς καταλόγους εἰς τὸ ἐν Γενεύῃ τμήμα τῆς Διεκκλησιαστικῆς Βοηθείας. Παρέχομεν κάτωθι ἀριθμοὺς τινὰς δωρεῶν γενομένων διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Π.Σ.Ε. ὑπὸ διαφόρων Ἐκκλησιῶν κατὰ τὸ ἔτος 1958 πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, ἵνα σχηματίσῃ ὁ ἀναγνώστης ἰδέαν τινὰ τῆς πολυτιμῆς καὶ σημαντικῆς ἐνίσχυσεως, ἣν ἔχομεν ἐκ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν — μελῶν τοῦ Π.Σ.Ε. Τοὺς ἀριθμοὺς ταύτους ἐλάβομεν ἀπὸ τῶν προαναφερθέντων Γραφείων ἐν Ἀθήναις τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Π.Σ.Ε.

31	Ἰαν. 1958. Βοήθεια εἰς δύο Ἐκκλησίας, Ρουσσάκα καὶ Ἀγραφα	δρχ. 17.500
3	Μαΐου. Συμπληρωματικὴ βοήθεια διὰ φοιτητὰς τῆς Θεολογίας τῶν Πανεπ. Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης	15.000
5	Μαΐου. Δωρεὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σουηδίας	
	1) Διὰ τὴν παροχὴν ὕδατος εἰς προσφυγικὸν χωρίον	57.694
	2) Διὰ τὴν ἀνεγερσιν παιδικῶν σταθμῶν εἰς Πέραμα	86.540
	3) Εἰς Ἐκκλησίαν Κουκλι—Ἡπείρου	5.770
4	Αὐγ. Διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν Ἐκκλησιῶν καταστροφαισῶν ὑπὸ τῶν σεισμῶν	105.000
	Διὰ τὴν ἐπιδιόρθωσιν ἡμικατεστραμμένων ναῶν	45.000
26	Σεπ. Διὰ τὴν ἀγορὰν ὑφάσματος ράσων ἀπόρων ἱερέων	15.000
26	Σεπ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σουηδίας διὰ τὴν κοινότητα Πέραμα	9.297
9	Δεκ. Δι' ὑποτροφίας φοιτητῶν Θεολογίας Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης	150.000
20	Δεκ. Διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν πάλιν Ἐκκλησιῶν	180.000
20	Δεκ. Διὰ τὴν ἀγορὰν ὑφάσματος ράσων	102.000
	Σύνολον	788.951

Ἀλλὰ πολὺ σημαντικωτέρα καὶ σπουδαιότερα

Η ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ε'

5. Σχέσις πρὸς ιδεώδη καὶ φυσικὰ πρότυπα.

Εἰς τὴν παροῦσαν γενικὴν ἐξέτασιν δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὸν Ψευδοδιονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην (5ος αἰὼν) καθ' ὃν ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ θεωρῆται τύπος καὶ εἰκὼν τῆς οὐρανίου Ἐκκλησίας¹. Ἐπειδὴ, κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην, τὰ πάντα ἐν αὐτῇ ἀνακαλοῦν τὸν οὐράνιον κόσμον, ἔπεται ὅτι καὶ ἡ ζωγραφικὴ ὀφείλει αὐτὸν τὸν οὐράνιον καὶ ὑπεραισθητὸν κόσμον νὰ ἐκφράζη, οὐχὶ δὲ νὰ παριστᾷ μορφὰς τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Εἶδομεν δ' ἤδη ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη κατέστη, ἐκ τῶν πρώτων αἰώνων, θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἐξ ἄλλου, μάλιστα δὲ ἡ νεοπλατωνικὴ, πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὑπῆρξε κλίμα εὐεργετικὸν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, διὰ τὴν εὐρύτεραν κατανόησιν τοῦ τοιοῦτου χριστιανικοῦ ιδεώδους τῆς τέχνης. Ὁ Πλωτῖνος π.χ. εἰς τὰς «Ἐννεάδας» του εἶχεν ὀμιλήσει περὶ ἐνοράσεως τοῦ κόσμου «διὰ τῶν ἔσω ὀφθαλμῶν», δι' ὧν γίνεται κατανοητὴ ἡ βαθυτέρα οὐσία

1. Migne P.G. 3,369 ἐξ.

εἶναι ἡ κατ' ἔτος παρεχομένη εἰς εἶδη, τρόφιμα, ρουχισμὸν βοήθεια ὑπὸ τῆς Παγκοσμίου Ἐκκλησιαστικῆς Ὑπηρεσίας (Church World Service) τῶν Ἡν. Πολιτειῶν διὰ τοῦ Παγκοσμ. Συμβ. τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ ἐπεκτεινομένη εἰς ὅλους τοὺς ἀποδεδειγμένους ἀπόρους τοῦ Κράτους, ἀνερχομένου εἰς 2½ ἑκατομμ. καὶ πλέον. Ἐκ τῆς δημοσιευθείσης Ἐκθέσεως παρὰ τῆς ἐνταῦθα ὑπηρεσίας τῆς Παγκοσμίου Ἐκκλησιαστικῆς Ὑπηρεσίας διὰ τὸ 1958 παραθέτομεν τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα. Ἡ Παγκόσμιος Ἐκκλησιαστικὴ Ὑπηρεσία εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶδη καὶ ἐφόδια βοήθειας συνολικῆς ἀξίας 10.083.283, 51 δολλαρίων ἢ 302.498.500 δραχμῶν. Ἐκ τούτων 851.543,30 δολάρια ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀξίαν τῶν εἰδῶν ἱματισμοῦ καὶ οἰκοσκευῆς ἐν γένει, τὰ ὁποῖα προσεφέρθησαν διὰ τῶν Ἀμερικανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν ᾧ ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνησις διέθεσε τρόφιμα ἀξίας 9.231.740 δολλαρίων πρὸς διανομὴν εἰς τοὺς ἀπόρους πληθυσμούς, μέσω τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (διὰ τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ διὰ τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων) καὶ μετὰ τὴν συμπαράστασιν τῶν ἀρμοδίων κρατικῶν ὑπηρεσιῶν.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ἐπὶ τῶν πεπραγμένων ὑπὸ τῆς Διεκκλησιαστικῆς Βοηθείας καὶ Ὑπηρεσίας διὰ τοὺς πρόσφυγας ὁ μὲν Μητροπ. Φιλαδελφείας Ἰάκωβος ἠγχορίστησε τὸ Π.Σ.Ε. ἐκ μέρους γενικῶς ὄλων τῶν Ὁρθ. Ἐκκλησιῶν διὰ τὴν παρεχομένην εἰς αὐτὰς ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν ἀρωγὴν, καταδεικνύουσαν τὴν ἀλληλεγγύην τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ δὲ ὑποφαινόμενος ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἰδιαιτέρως, λαμβανούσης παρὰ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν κατ' ἔτος σημαντικωτάτην ἐνίσχυσιν.

(Συνεχίζεται)

ΒΑΣΙΑ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

τῶν ὄντων, «τῆς ἀρετῆς ἢ θεοειδῆς ἀγλαίας»², πρᾶγμα ὅπερ δὲν συμβαίνει διὰ τῶν ἀπλῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, τὰς ὁποίας παρέχουν οἱ σωματικοὶ ὀφθαλμοί. Ἡ γνῶσις κατ' αὐτόν, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀναλυτικὴ καὶ μερικὴ, ἀλλὰ ὀλοκληρωτικὴ καὶ ἄμεσος, ἐπιτυγχανομένη δηλ. διὰ τῆς θεωρίας τοῦ ἀληθοῦς πυρῆνος τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ὁ πυρὴν οὗτος, ὁ καθορίζων τὴν ἐντελέχειαν τὴν διαμορφοῦσαν τὰ ὄντα, δὲν ἔχει, ὡς εἰκός, σχέσιν πρὸς τὸ ἐφήμερον καὶ παροδικόν, τ.ἔ. πρὸς τὴν ἀμέσως ὑποπίπτουσαν εἰς τὰς αἰσθήσεις φυσικὴν πραγματικότητά³.

Ἀπέφυγε λοιπὸν, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἱερῶν μορφῶν κατὰ τὴν φυσικὴν πραγματικότητα καὶ ἐπεζήτησε—διὰ θαυμαστῆς, τῇ ἀληθείᾳ, ἀφαιρέσεως ἐπὶ τῶν παριστωμένων—νὰ ἐκφράσῃ τὴν πνευματικὴν πραγματικότητα, ἥτις ἀποτελεῖ δι' αὐτὴν τὴν ὑψίστην ἀλήθειαν. Τούτου ἕνεκα δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τῆς ὠρισμένα ὑποδείγματα (modèles) ἀνθρώπων, τὰ ὁποῖα ἀντιγράφουσα ἐκ συστήματος θὰ παρίστα τὰ ἱερά της πρόσωπα. Ἐσημειώσαμεν ἤδη τούτο ἀνωτέρω (2, τέχνη λειτουργικὴ) τοῦ λόγου ὑποκειμένου περὶ τῶν ἀγγέλων τῆς παραστάσεως τῆς Θ. Λειτουργίας εἰς τὴν Περίβλεπτον τοῦ Μυστηρίου. Ἄλλ' ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἴδωμεν τὸ πρᾶγμα εἰδικώτερον διὰ νὰ ἐπισημανθῇ ἡ ποιοτικὴ διαφορά, καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς Δυτικῆς τέχνης. Θὰ ἐπιμεινώμεν εἰς τὰ δύο κυριώτερα πρόσωπα τῆς εἰκονογραφίας ἤτοι τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον. Ὁ Χριστός, ὅστις ἐξυμνεῖται ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς «ὁ ὠραῖος κάλλει (πνευματικῶ) παρὰ πάντας βροτοὺς», ὡς ἔχων «τὸ θεῖον καὶ ἄρρητον κάλλος» κλπ. καὶ ἡ Θεοτόκος, ἥτις γεραίρεται ὡς «περιβηλημένη θεῖαν χάριν, τοῖς ὀμμασιν ἀγιολαμπῆς καὶ... ὄλη καλή»^{3α}, ὡς «ἀγία, ἀγίων μείζων» καὶ ὡς «ἡ μὲν ἁμωμος ἐν γυναιξὶ καὶ καλὴ», διὰ «τὴν ὠραιότητα τῆς παρθενίας καὶ τὸ ὑπέρλαμπρον τῆς ἀγνείας» τῆς ὁποίας καταπλήσεται ὁ ἀρχάγγελος, θὰ ἦτο αὐτόχρομα ἀσέβεια ἐὰν ἀπεικονίζοντο κατὰ τὸ φυσικὸν κάλλος ὠρισμένων ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο δι' ἀμφότερα τὰ πρόσωπα ταῦτα ἡ ὀρθόδοξος τέχνη ἔπλασε τοὺς ἰδεαλιστικοὺς ἐκείνους τύπους, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ τόνισμός καὶ ἡ ἔξαρσις τῶν χαρακτηριστικῶν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰς φυσιογνωμίας τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς καὶ ὑποβάλλουν τὴν ἰδέαν τῆς ὑπερβατικῆς πραγματικότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουσιν. Οὕτως οὐδὲν πρότυπον, οὐδὲν ὑπόδειγμα ἀνθρώπου ὑπάρχει, τὸ

2. Plotini opera, ἐκδ. A. Kirchhoff, τόμ. I-II Lipsiae MDC CLVI, τ. I σελ. 11,9 (περὶ τοῦ καλοῦ).

3. «Ἡμεῖς δὲ τῶν ἔνδον οὐδὲν ὄραν εἰθισμένοι οὐδ' εἰδότες τὸ ἔξω διώκομεν ἀγνοοῦντες ὅτι τὸ ἔνδον κινεῖ». Ἐνθ' ἀν. τόμ. II, κεφ. XXVIII, 25 (περὶ τοῦ νοητοῦ κάλλους.) Καὶ κατωτέρω (34) χαρακτηριστικῶς σημειοῖ: «ἀλλὰ πᾶσαν μορφήν ἀφείς διώκης τὸ εἶσω κάλλος αὐτοῦ».

3α Κατὰ τὸν Θεόδοτον ἐπίσκοπον Ἀγκύρας (5ος αἰὼν), Martin Jugie, ἐν Patrol. Orientalis, t. XIX, 3. II Homélies Mariales Byzantines, Paris 1925 σ. 212 κέξ.

όποιον νά ἐμπνέη εἰς τὸν ὀρθόδοξον καλλιτέχνην τὰς ἱεράς μορφὰς τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς μητρὸς Του. Βεβαίως οἱ μακρὰν τοῦ πνεύματος τῆς ἰδεολογίας ταύτης τῆς Ὁρθοδοξίας ἀδυνατοῦν νά ἐνοήσουν διατὶ τὰ πρόσωπα ταῦτα ἀπεικονίζονται ἔχοντα ὑπερφυσικά τὰ χαρακτηριστικά καὶ συγκεκριμένως ὑπερέτρωσ μεγάλους τοὺς ὀφθαλμούς, τὴν ρίνα ἢ τὰς χεῖρας. Ἄλλ' ὅσοι ἀντιλαμβάνονται βαθύτερον τὸ ὀρθόδοξον καλλιτεχνικὸν ἰδεῶδες καθίστανται ἱκανοὶ καὶ νά ἐκτιμήσουν τὴν προσπάθειαν τοῦ ὀρθόδοξου ἀγιογράφου, ὅστις διὰ τῆς «ὑπερβολῆς», τῆς «ὑπερβάσεως» καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς «παραμορφώσεως» (deformation) τῶν φυσικῶν δεδομένων ἐπιχειρεῖ νά ἐκφράσῃ τὸ ἀπὲρ φύσιν, ὑπὲρ λόγον καὶ ὑπὲρ ἐννοίαν» στοιχεῖον τῶν θείων τούτων προσώπων.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γραμμὴν ταύτην τῆς Ὁρθοδοξίας ἡ Ἐκκλησιαστικὴ τέχνη τῆς Δύσεως, μὴ ἀποβλέπουσα εἰς τὸ βάθος ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, διεμόρφωσε τύπους τῶν ἱερωτάτων προσώπων βάσει ὀρισμένων φυσικῶν προτύπων (modèles). Οὕτως «ὠραῖοι» καὶ ὄνειροπόλοι νεανῖαι τῆς Δύσεως ἔγιναν τύποι τοῦ Χριστοῦ, ὀρισμένοι δὲ γυναῖκες, εὐνοούμεναι τῶν ἐκεῖ ζωγράφων, κατέστησαν ὑποδείγματα διὰ τὴν μορφήν τῆς Θεοτόκου. Ἄλλαις λέξεσιν αὕτη, ἡ ἐκείνη, ἡ αἰσθησιακῶς ὠραία γυνή, ἐδάνεισε τὴν μορφήν της, εἰς πλείστους ζωγράφους, διὰ τὴν ἀπεικονιστὴν τῆς ἀχράντου, Ὑπεραγίας Θεοτόκου! Τοιοῦτο-

Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΙΕΡΕΜΙΑΣ

Πρόσφατος βυζαντινὴ τοιχογραφία εἰς τὸν ἅγ. Μηνῶν Ἡρακλείου, ἔργον τοῦ ἀγιογράφου Στυλ. Καρτάκη.

τρόπως ὁ Filippo Lippi (1406-1469) ὑπόδειγμα διὰ τὰς Παναγίας του ἔλαβε τὴν ἐρωμένην του καί, τελευταίως, σύζυγόν του Lucrezia Buti⁴. Ταύτην ἔχομεν ὡς Θεομήτορα εἰς ἱκανοῦ ἀριθμοῦ εἰκόνας, μεταξύ δὲ αὐτῶν μνημονεύομεν τὰς ἀποκειμένας εἰς τὸ Uffizi τῆς Φλωρεντίας: «ἡ Παρθένος καὶ τὸ Παιδίον», «ἡ Παρθένος γονυκλινῆς πρὸ τοῦ Παιδίου», «ἡ Παρθένος λατρεύουσα τὸ Παιδίον», «ἡ Γέννησις τοῦ Ἰ. Χριστοῦ», «ἡ στέφισ τῆς Παρθένου»⁵ καὶ τὴν εἰς τὸ ἀνάκτορον Pitti τῆς ἰδίας πόλεως, εὐρισκομένην «βρεφοκρατοῦσαν Παρθένον»⁶. Ὁμοίως ὁ περίφημος Ραφαήλ (1483-1520)⁷ ὡς πρότυπον τῶν πλείστων εἰκόνων τῆς Θεομήτορος εἶχε τὴν σφοδρῶς παρ' αὐτοῦ ἀγαπωμένην ἀνθοπώλιν (floraia) τῆς Φλωρεντίας. Ταύτην ἀναγνωρίζομεν, μεταξύ ἄλλων, καὶ εἰς τὴν εἰς τὸ ἀναφερθὲν ἀνάκτορον Pitti τῆς Φλωρεντίας φυλασσομένην εἰκόνα, λεγομένην «ἡ Παναγία τοῦ μεγάλου Δουκὸς»⁸, εἰς τὴν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου «ἀγίαν Οἰκογένειαν» τὴν καλουμένην Φραγκίσκου τοῦ Ιου⁹, εἰς τὴν ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ Παναγίαν, ὀνομαζομένην «ἡ ὠραία κηπουρὸς»¹⁰ κ.ἄ. Ἐπίσης ἡ καὶ διὰ ποιημάτων ἐξυμνηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ραφαήλ Fornarina, τὴν ὅποιαν εὐρισκομεν εἰκονιζομένην εἰς τὸν ἐν τῷ ὡς ἄνω ἀνακτόρῳ Pitti πίνακα «la dame au voile»¹¹, εἶναι ἡ ἰδία ἐκείνη ἢ συναντῶμεν ὡς βρεφοκρατοῦσαν Παναγίαν ἐν Δρέσδῃ¹² καὶ ἤτις εἶναι γνωστὴ ὡς Παναγιατοῦ ἁγίου Σίξτου. Ὁ Rubens πάλιν (1577-1640), ὑπόδειγμα διὰ τὰς Παναγίας του εἶχε τὴν φίλην του καὶ κατόπιν δευτέραν σύζυγόν του Ἑλένην Fourment, ἣν εὐρισκομεν εἰκονιζομένην εἰς τὸν ἐν Haus der Kunst τοῦ Μονάχου μεγάλον πίνακα τῆς «Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ», εἰς τὴν «ἀγίαν οἰκογένειαν» τοῦ ρηθέντος ἀνακτόρου Pitti¹³, κ.ἄ. Χαρακτηριστικὴ μάλιστα εἶναι καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἡ ἀποκειμένη εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ζωγράφου παρεκκλησίον, εἰς τὴν ὅποιαν ὁ Rubens παρέστησεν ἱερά πρόσωπα διὰ μορφῶν τῆς οἰκογενείας του, δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ ἰδίου τὸν ἅγιον Γεώργιον! Ὁ Τισιανὸς τέλος (1477-1576), διὰ νά περιορισθῶμεν εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα, δὲν ἐδίστασε νά παραστήσῃ τὴν Ἑλεονώραν Gonzaga ὡς ὀλόγυμον «ἀναπαυομένην Ἀφροδίτην», ὡς δηλοῖ ὁ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Δρέσδης πίναξ, εἶτα δὲ καὶ ὡς «Θεοτόκον μετὰ τοῦ παιδίου Ἰησοῦ», εἰκόνα ἣν συναντῶμεν εἰς τὸ Uffizi τῆς Φλωρεντίας¹⁵.

Πολλὰ ἀπὸ τὰς Παναγίας αὐτὰς τῶν Δυτικῶν ζωγράφων καὶ ἄλλαι παρόμοιαι γενόμεναι χαλκο-

4. Βλ. J. B. Supino, Les deux Lippi (γαλλ. μετ.) 1904.

5. Βλ. προχ. J. Fattorusso, Florence, Florence, 1952, σελ. 124, 125.

6. Αὐτόθι, σελ. 177.

7. E. Müntz, Raphaël, sa vie, son oeuvre, et son temps, Paris 1899 καὶ A. Rosebberg et Gronau, Raffael, Stuttgart (4η ἐκδ.), 1909.

8. J. Mesnil, Raphaël, coll. des maîtres, πίν. 18.

9. Hachette, Les plus beaux tableaux du Louvre, πίν. 22.

10. Αὐτόθι πίν. 23.

11. Fattorusso, ἐνθ' ἄν. σ. 163.

12. Galerie royal, 1516.

13. Mesnil, Raphaël, πίν. 54.

14. Fattorusso, ἐνθ' ἄν. εἰκ. 162.

15. Ἐνθ' ἄν. σ. 142.

γραφίαι ἐξηπλώθησαν εὐρύτατα, ἀπὸ τῆς τουρκοκρατίας καὶ ἐντεύθεν καὶ εἰς τὸν ὀρθόδοξον κόσμον, ἐκ λιθογραφιῶν δὲ κατόπιν (ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος), προῆλθον καὶ ἀντίγραφα δι' ἐλαιογραφίας, τὰ ὁποῖα συναντῶμεν καὶ εἰς ὀρθόδοξους ναοὺς. Ἀλλὰ καὶ ὅταν τὰ δυτικὰ ταῦτα ὑποδείγματα δὲν ἀντεγράφησαν αὐτούσια, ὅμως ἐπέδρασαν σημαντικώτατα διὰ τῶν «γλυκερῶν» μορφῶν των εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἀγιογραφίαν. Οὕτω πολιτογραφηθεῖσαι καὶ παρ' ἡμῶν τοιαῦται εἰκόνες, δι' ὧν ἐξιδανικεῖται πολλακίς τὸ ἐρωτικὸν πάθος τῶν ζωγράφων, διαιωνίζουσι τὴν αἰσθηματικὴν συγκίνησιν αὐτῶν, ἥτις ὅμως εἶναι πάντῃ ἀσχετος πρὸς τὴν ἱερὰν συγκίνησιν ἣν ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς εἰκόνος ἡ παράδοσις τῆς αὐστηρᾶς ὀρθοδοξίας. Εἰκόνες τῆς Θεοτόκου ἀνακαλοῦσαι εἰς τὴν μνήμην λ.χ. τὴν Fornarina τοῦ Ραφαήλ, ἢ ἀντιγράφουσαι προσωπογραφίας ὠρισμένων ἄλλων γυναικῶν (δὲν συζητοῦμεν βεβαίως διὰ τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς διὰ τῶν προτύπων αὐτῶν εἰκονίζεται ἄλλοτε καὶ αὐτὴ ἡ γυμνὴ Ἀφροδίτη!) εἶναι, νομίζομεν, ἀπαράδεκτοι διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν¹⁶.

Ἐξ ὧσων ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν δὲν πρέπει τις νὰ νομίσῃ ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία ἠγνόησε, καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν μακραίωνα πορείαν, τὴν φυσικὴν πραγματικότητα, ἥτοι τὸ λεγόμενον ρεαλιστικὸν στοιχεῖον. Βεβαίως ὡς τέχνη κατ' οὐσίαν πνευματικὴ, ἐνδιαφερομένη διὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἐθεώρησε ἐπιβεβλημένον—κυρίως κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς διαμορφώσεώς της—ὅπως ἐπιμείνῃ εἰς τὸ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ της. Ἀλλ' ὅπως ὅμως εἶδομεν ἐξ ἀφορμῆς τῆς παραστάσεως τῆς Σταυρώσεως (στάσις Θεοτόκου πρὸ τοῦ Σταυροῦ κ.λ.π.), καὶ θὰ ἴδωμεν ἐκτενέστερον εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, αὐτὴ δὲν ἠγνόησε καὶ τὸ ρεαλιστικὸν στοιχεῖον μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. Ὅμως τὰ στοιχεῖον τοῦτο ἐχρησιμοποίησεν ἡ ἡμετέρα τέχνη οὐχὶ ὅπως ἡ Δυτικὴ καὶ ὅπως ἴσως ἡμεῖς ἐννοοῦμεν σήμερον διδαχθέντες ἐκ τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ πρὸς ὠρισμένον σκοπὸν καὶ ἀφοῦ ὑπέταξε καὶ ἀφωμοίωσεν αὐτὸ διὰ τῆς ὅλης ἰσχυρᾶς πνευματικῆς τῆς δυνάμεως. Ἐνῶ δὲ ἄρα δὴ εἰς τὴν Δυτικὴν τέχνην τὸ ρεαλιστικὸν στοιχεῖον ἀποτελεῖ αὐτοσκοπὸν, ἥτοι ἐπιζητεῖται ὡς καλλιτεχνικὸν ἰδεῶδες¹⁷, ἀντιθέτως εἰς τὴν ὀρθόδοξον τοῦτο διὰ τῆς παρουσίας του ἐξείρει ἕτερον σκοπὸν, ἥτοι τὸ δέον τῆς ὑποταγῆς τοῦ ὑλικοῦ ἡμῶν

16. Ὡς πρόχειρον παράδειγμα σημειοῦμεν δύο εἰκόνες τῆς Παναγίας τοῦ ἀγ. Σίξτου, ἐτέραν ἐξ ἀντιγράφου τοῦ Ραφαήλ ἄλλην ἐκ κακοποιημένου ἀντιγράφου τοῦ Botticelli, καὶ δύο μικροτέρας ἐκ τῶν ἐπὶ γάρτου (λιθογραφίαι) κυκλοφορουσῶν Δυτικῶν εἰκόνων τῆς «ἱερᾶς καρδίας τοῦ Ἰησοῦ» (sacré-coeur), ἃς εὗρομεν εἰς εἰκονοστάσια ἢ ἀνηρτημένας εἰς τοὺς τοίχους ἐπαρχιακῶν ναῶν, μετὰ τοῦ Θεοφιλεστ. Ἐπισκόπου Λάμπης καὶ Σφακίων Εὐμενίου (Φανουράκη), περιελθόντες ὁμοῦ, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1951, τμήμα τῆς ἐπαρχίας του (Ἀμάρνι-ἀγ. Βασίλειον). Εἰς τὰς τοιαύτας εἰκόνες, ὧν πολλὰς θὰ ἠδύνατό τις νὰ μνημονεύσῃ, δέον νὰ προστεθοῦν καὶ αἱ εἰς θρησκευτικὰ ἰδρύματα, θρησκευτικὸς συλλέγοντες, ἐνίας Μητροπόλεις, ἐντευκτήρια κλπ. εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, Δυτικῆς καθαρῶς προσελεύσεως, αἵτινες διὰ τῶν λιθογραφιῶν ἀφθῶνως εἰσέτι κυκλοφοροῦσι παρ' ἡμῶν.

17. Ὁρθῶς παρετηρήθη ὅτι τὰ ἔργα π.χ. τοῦ Rubens σκοπὸν ἔχουν νὰ δηλώσωσι «τὴν φρικίαν τῆς ἡδυπαθείας», ἢ καλλίτερον «τὴν φρικίαν τῆς ὀργῆς σαρκὸς». Ἰ. Μ. Παναγιωτόπουλος, ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. τ. 21, σελ. 263.

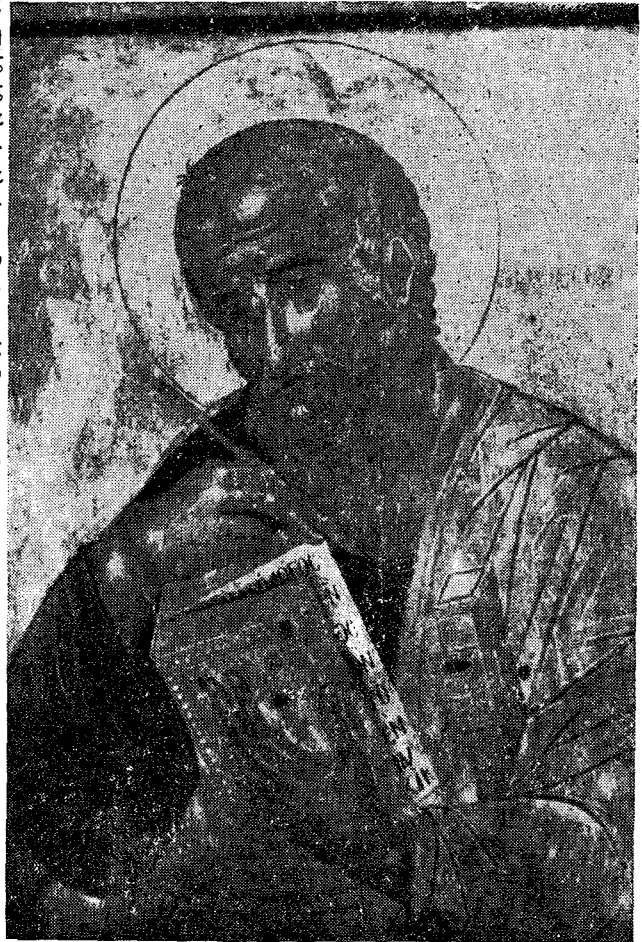
στοιχείου εἰς τὸ πνευματικόν, τῆς κατωτέρας ἡμῶν φύσεως εἰς τὴν ἀνωτέραν, πράγμα ὁπερ δηλοῖ καὶ ἐκφράζει ἡ ἐπιτυγχανομένη ἐν τοῖς ἔργοις τῆς τέχνης ταύτης πλήρης ὑποταγῆ τοῦ ρεαλιστικοῦ στοιχείου ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας πνοῆς της. Ἀλλὰ, πρὸς τούτοις, ἡ ἐν ταῖς εἰκόσι ταύταις δηλουμένη ὑπόταξις τοῦ ὑλικοῦ εἰς τὸ πνευματικόν ἐμφανίζει καὶ τὴν ὑψηλῆς ποιότητος ὠραιότητα ἣν ἀποκτᾷ τὸ πρῶτον διὰ τοῦ δευτέρου, τὸ κάλλος τ.ἔ. τὸ ὁποῖον «ἐνδύεται» τὸ ὑλικὸν στοιχεῖον ὅταν κυριαρχηθῇ ὑπὸ τῆς ζωοποιούσης καὶ ἐν Χριστῷ διαμορφώσεως δυνάμεως τοῦ πνεύματος¹⁸. Ὁ Χριστὸς «μορφωθείς τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐθέωσε τὸ πρόσλημμα»¹⁹. Καὶ τὴν θέωσιν αὐτὴν τοῦ ἀνθρωπίνου «πρόσλημματος» αἰσθητοποιοῦσιν αἱ τοιαύτης μορφῆς ὀρθόδοξοι ἀγιογραφίαι.

(Συνεχίζεται) ΚΩΝΣΤ. Δ. ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

Ἐντεταλμένος Ὑφηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

18. Πρόκειται περὶ τῆς ἐν ἡμῶν «μορφώσεως» τοῦ Χριστοῦ, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀπόστ. Παῦλος «...μέχρις οὐ μορφωθῆ ἢ Χριστὸς ἐν ὑμῖν» (Γαλ. δ', 19).

19. Μηναῖον Δεκεμβρίου 24, σελ. 183. Πρβλ. καὶ Π. Ν. Τρεμπέλα, Ἐκλογή Ὀρθόδοξου Ὑμνογραφίας, Ἀθήναι 1949, σελ. 135. Πρβλ. καὶ τὸ τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου «...δι' ἧς (Θεοτόκου) ἡμεῖς ἐθεώθημεν» (Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, ἐκδ. Σαλιβέρου, σελ. 531).

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Φορητὴ εἰκὼν τοῦ 18ου αἰ. ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου ἐν Νάξῳ.

ΤΟ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ ἢ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΚΟΝ ΚΗΡΥΓΜΑ *

(ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΟΜΙΛΗΤΙΚΗΝ ἢ ΘΕΩΡΙΑΝ ΤΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ)

Γ'.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ λεχθέντων συνάγεται, ὅτι, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ κηρύγματος, ἡ ἀναγκαιότης τούτου καθίσταται ἐκδηλὸς καὶ προβάλλει τόσον ἐκ τῆς οὐσίας, τοῦ βαθυτέρου νοήματος καὶ τοῦ πλοῦτος τῆς Ὀρθοδόξου λατρείας, τῆς ὁποίας τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα δέον νὰ μετέχη μετὰ κατανοήσεως ὅσον καὶ ἐκ τῶν δεδομένων τῆς μακραινῶς περὶ αὐτοῦ παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἀλλὰ γεννᾶται νῦν τὸ ἐρώτημα: Ποία εἶναι ἡ δέον νὰ εἶναι ἡ ὕλη καὶ ἡ εἰδολογικὴ διαμόρφωσις τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ κηρύγματος; Τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα δύνανται ἄριστα νὰ προσανατολίσωσιν ἡμᾶς, ἵνα ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ δώσωμεν τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ὕλη καὶ ἡ εἰδολογικὴ διαμόρφωσις τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ ἢ μυσταγωγικοῦ κηρύγματος.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ ἢ μυσταγωγικοῦ κηρύγματος, ὁ ὀρθόδοξος ἱεροκλήρυξ δέον νὰ χειραγωγῆται ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ κηρύγματος, ἐτέρωθεν δὲ ἐκ τῆς γνησίας περὶ αὐτοῦ ὀρθοδόξου παραδόσεως. Ἡ συνάρτησις τῶν δύο τούτων συντελεστῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ὕλη τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κηρύγματος ἀφ' ἐνός μὲν ὀρμᾶται ἡ δέον νὰ ὀρμᾶται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἀναγιγνωσκόμενων βιβλικῶν περικοπῶν ἢ ἐν τισὶ περιπτώσεσιν ἐκ τῶν λοιπῶν λειτουργικῶν κειμένων καὶ ἰδίᾳ τῶν ὕμνων, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀποσκοπεῖ ἡ δέον νὰ ἀποσκοπῆ εἰς τὸ νὰ προετοιμάσῃ τοὺς ἀκροατὰς πρὸς συνειδητὴν ὑπ' αὐτῶν βίωσιν τοῦ περιεχομένου τῆς ὀρθοδόξου λατρείας.

1. Ὅτι ὁ λειτουργικὸς χαρακτήρ τοῦ κηρύγματος ἐξασφαλίζεται ἐν τινι μέτρῳ διὰ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης αὐτοῦ ἐκ τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἀναγιγνωσκόμενων βιβλικῶν περικοπῶν⁶¹ ἀποδεικνύεται

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 166.

61. Πλείονα περὶ τοῦ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ ἱσχύοντος συστήματος βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων ἰδὲ ἐν Βασ. Ἐξάρχου, Τὸ παρ' ἡμῖν ἱσχὺον σύστημα βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων ἐν τοῖς τακτοῖς καιροῖς δημοσίας λατρείας, Τεύχος Α', Ὁ Κινητὸς Κύκλος, ἐν Ἀθήναις 1935. Ὡσαύτως πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Τὰ εἶδη τῶν ἀναγνωσμάτων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1935. Π. Ρομπότου, Λειτουργικὴ (σειρὰ ἐγκυκλίων μαθημάτων, τόμ. Θ'), 1869, σελ. 282 ἐξ. Φ. Παπαδοπούλου, Λειτουργικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1894, σελ. 84 ἐξ. Ἰ. Μεσολωρᾶ, Ἐγχειρίδιον Λειτουργικῆς τῆς

ἐκ τοῦ ὅτι αὗται ἔχουσιν ὀργανικὸν σύνδεσμον μετὰ τῆς καθ' ὅλου λατρείας. «Ἡ περικοπὴ ἢ ἀναγιγνωσκόμενη ἀποτελεῖ μέρος τῆς λατρείας. Ἀκολουθῶν λοιπὸν ταύτην ὁ ἱεροκλήρυξ συνδέει τὸ κήρυγμα αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν τὴν λατρείαν. Ἡ περικοπὴ καθίσταται συνδετικὸς κρίκος, δι' οὗ τὸ κήρυγμα τὸ ἀναπτύσσον αὐτὴν συνδεόμενον πρὸς τὴν λατρείαν ἀποτελεῖ μέρος αὐτῆς. Προσλαμβάνει λοιπὸν χαρακτήρα ἐξόχως ἱερὸν καὶ ἐπιβλητικόν»⁶². Τὸ ὅτι δὲ αἱ ἀναγιγνωσκόμεναι κατὰ τὴν λατρείαν βιβλικαὶ περικοπαὶ ἔχουσι λειτουργικὸν χαρακτήρα καὶ ἐντάσσονται ἁρμονικῶς εἰς τὴν ὁλότητα τῆς λατρείας ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι αὗται ἀποτελοῦσι τὰ κυριώτερα μέσα ἐκφράσεως τῆς ἐννοίας τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου, καθ' ἣν τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτῆρος βιοῦται ὡς παρόν. Οὕτως ἢ κατὰ τὰς διαφόρους ἀκολουθίας ἀνάγνωσις τῶν βιβλικῶν περικοπῶν δὲν ἔχει ἀπλῶς καὶ μόνον διδακτικὸν ἐποικοδομητικὸν χαρακτήρα, ἀλλὰ παριστᾷ ἐν γεγονόσιν⁶³. «Οἱ λόγοι τῶν Ἀποστόλων καὶ αἱ διηγήσεις τῶν Εὐαγγελιστῶν κηρύσσονται ἐκ νέου ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας... πρὸς τὰ ἐν Χριστῷ συγκεντρωμένα μέλη αὐτῆς. Οὕτως οἱ λόγοι οὗτοι νοοῦνται ἐξ ὀλοκλήρου, ὑπὸ τὴν σκοπιᾶν τοῦ παρόντος, μάλιστα οἱ ἴδιοι ἀποτελοῦσι φορεῖς—τῆς πλήρους χάριτος—προσκήσεως, ἥτις ἀπευθύνεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς Ἐκκλησίας σήμερον πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τούτους. Ὁ ἐν τῇ Γραφῇ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀντηχεῖ ἐκ νέου εἰς τὴν παρούσαν ἐν τῷ ναῷ ἐκκλησιαστικῆν κοινότητα, ἵνα ἀφυπνίσῃ καὶ διασαφήσῃ ἐν αὐτῇ τὴν συνειδησιν περὶ τῶν θεμελιῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων αὕτη εἶναι ἄκοδομημένη, περὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἐν τῷ ὁποίῳ αὕτη ζῆ, περὶ τῆς πατρίδος, πρὸς τὴν ὁποίαν αὕτη κατευθύνεται, καὶ ἵνα προσκαλέσῃ ταύτην πρὸς χριστιανικὴν ἐκλογὴν καὶ ἀπόφασιν ἐν ταῖς συγκεκριμέναις καταστάσεσιν, ἐν ταῖς ὁποίαις εἰς ἕκαστος σήμερον εἶναι ἐνταγμένος»⁶⁴. Ὡς τονίζει ὁ Friedrich Heiler, ἐν τῷ λόγῳ (τῶν Εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων) μυστηριωδῶς περιέχεται τὸ ἴδιον τὸ συμβάν, ὅπερ ἐκ νέου παρουσιάζεται ἐνώπιον τῶν ὀμμάτων καὶ τῶν ὠτων τῶν πιστῶν». Τοιοῦτοτρόπως τὸ κατὰ τὰς ἐορτὰς ἀναγιγνωσκόμενον «Εὐαγγέλιον δὲν εἶναι μόνον ἐν βιβλίῳ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τοῦ Λυτρωτοῦ,

Ὁρθ. Ἀνατολ. Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1895, σελ. 133 ἐξ. Παν. Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι..., σελ. 48 ἐξ. S. Salaville, Liturgies orientales, Paris 1932, σελ. 80 ἐξ., 183—185. Joseph Lechner, Liturgik des römischen Ritus, begründet von L. Eisenhofer, Freiburg im Br. 1953, σελ. 216 ἐξ.

62. Παν. Τρεμπέλα, Ὁμιλητικὴ..., σελ. 223.

63. Εὐαγγέλιον Θεοδωροῦ, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 86.

64. J. A. Jungmann, μν. ἐ., σελ. 509, ἐνθα γίνεται παραπομπὴ καὶ εἰς τὰ ἐξῆς: A. Miller, Schriftsinn und liturgischer Sinn ἐν Bened. Monatschrift 16 (1934), σελ. 407—413. Parsch, Volksliturgie, σελ. 261.

ἀλλ' εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ ζωὴ Αὐτοῦ μετὰ τῶν συμβάντων αὐτῆς»⁶⁵.

Εἶτα τὸ ὅτι τὸ σύστημα τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἀναγιγνωσκομένων βιβλικῶν περικοπῶν δὲν διέπεται ὑπὸ ἀκράτου «Bibliizismus», ἀλλ' ἐντάσσεται εἰς τὰ λειτουργικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ πλαίσια, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν αὐτῷ προτιμῶνται ὠρισμένοι περικοπαὶ ἀντὶ ἄλλων καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὡς κύριον κριτήριον ἐκλογῆς καὶ ταξινομήσεως αὐτῶν ἐχρησίμευσεν ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ κύκλου τῶν ἐορτῶν αὐτῆς⁶⁶. Τοῦτο ἀποδεικνύεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς τινὲς τῶν ἀναγιγνωσκομένων βιβλικῶν περικοπῶν ἐσχηματίσθησαν διὰ τῆς συνενώσεως βιβλικῶν τινῶν τεμαχίων καὶ διὰ τῆς παραλείψεως ἄλλων μετὰ αὐτῶν εὐρισκομένων⁶⁷.

Εἶτα χαρακτηριστικὸν τυγχάνει, ὅτι αἱ ἐν χρήσει βιβλικαὶ περικοπαὶ ἐκδηλοῦν λειτουργικὸν χαρακτήρα πρῶτον ἐκ τῶν λειτουργικῶν εὐχῶν ἢ φράσεων, διὰ τῶν ὁποίων αὐταὶ παρουσιάζονται ἢ κατακλείονται⁶⁸, δεύτερον ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Ἐκκλησία συνεκέντρωσε τὰς πλείστας τῶν βιβλικῶν περικοπῶν τῆς λατρείας εἰς ἴδια λειτουργικὰ βιβλία (Ψαλτήριον, Ἀπόστολος, Εὐαγγέλιον), τρίτον ἐκ τοῦ ὅτι πρὸς ἀνάγνωσιν πολλῶν ἐκ τῶν περικοπῶν τούτων καθιερώθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ παλαιότητα τάξεως τῶν ἀναγνωστῶν⁶⁹ καὶ τέταρτον ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία διὰ τῶν αἰώνων δὲν ἐφέισθη κόπων καὶ ἐξόδοι πρὸς πολυτελῆ ἐκδόσιν καὶ ἀνταξίαν πρὸς τὴν λατρείαν ἐμφάνισιν τῶν περιεχόντων βιβλικὰς περικοπὰς χειρογράφων⁷⁰ ἢ ἐντύπων λειτουργικῶν βιβλίων καὶ ἴδια τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ μέχρι σήμερον τοποθετεῖται καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀγίας

Τραπέζης, ἐφ' ἧς τελεσιουργεῖται αὐτὸ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας⁷¹.

Ὡστε ἢ ἐκ τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἀναγιγνωσκομένων βιβλικῶν περικοπῶν λήψις κατ' ἀρχὴν τῆς ὕλης τοῦ ὀρθοδόξου κηρύγματος ὑποβοηθεῖ τὰ μέγιστα τὴν ὑπ' αὐτοῦ διατήρησιν —ἐξωτερικῶς τοῦλάχιστον— τοῦ λειτουργικοῦ χαρακτήρος, τὸν ὁποῖον τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη.

Ἄλλ' ὡς τυγχάνει δῆλον, ἡ ὕλη τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ κηρύγματος δὲν πρέπει νὰ συνδέηται μόνον ἐξωτερικῶς μετὰ τῶν ἀναγνωσμάτων, ἀλλὰ δεῖν νὰ ἔχη καὶ ἐσωτερικὸν σύνδεσμον μετ' αὐτῶν. Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῆ ἂν καταβάλληται ἰδιαιτέρα προσοχή, ὥστε ἢ ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων ἀντλομένη ὕλη νὰ ὑποβοηθῆ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ γενικοῦ σκοποῦ τοῦ λειτουργικοῦ κηρύγματος. Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο δύνανται νὰ πραγματοποιηθῆ ἐν πρώτοις διὰ τῆς ἐκλογῆς θεμάτων ἀμέσως σχετιζομένων πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον λατρείαν. Οὕτω λ.χ. ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτου ὀρμώμενος ὁ ἱεροκῆρυξ δύναται νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι τὸ μυστικὸν πανδοχεῖον, ἐν ᾧ διὰ τῆς χάριτος τῶν μυστηρίων γίνεται ἡ θεραπεία καὶ ἀνάρρωσις τῶν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας τετραυματισμένων ἀνθρώπων. Ἡ παραβολὴ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ δύναται νὰ παράσχῃ ἀφορμὴν, ἵνα γίνῃ λόγος περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ἢ περὶ τῆς θυσίας τοῦ «μόσχου τοῦ σιτευτοῦ». Ἡ παραβολὴ τοῦ μεγάλου δειπνοῦ παρέχει σπουδαίαν εὐκαιρίαν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ζητήματος τῆς Θείας Κοινωνίας κ.ο.κ.

Εἶτα καὶ ἐν τῇ περιπτώσει, καθ' ἣν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μετανοίας⁷² ἐκλέγονται ἐκ τῶν περικοπῶν θέματα, ἅτινα δὲν ἔχουσιν ἀμεσον συνάρτησιν πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Θεϊαν Λατρείαν, ὁ δεξιὸς χειριστὴς τοῦ θελοῦ Λόγου δύναται νὰ ἀνεύρῃ πλείστα σημεῖα ἐπαφῆς πρὸς ταύτην, ἵνα τὸ κήρυγμα αὐτοῦ μὴ εἶναι ὅλως ἄχρονον καὶ δυνάμενον νὰ ἐκφωνηθῆ καὶ ἐν προτεσταντικῷ τινὶ ναῷ, ἀλλ' ἔχη τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ προσανατολισμοῦ, ἥτις δεῖν νὰ διακρίνῃ πᾶν ὀρθόδοξον κήρυγμα. Ὁ ὀρθόδοξος ἱεροκῆρυξ δὲν πρέπει νὰ ἀναπτύσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ θέματα ὅλως ἄσχετα πρὸς ἄλλα, ἀλλὰ πρέπει νὰ παρουσιάῃ πάντα τὰ ἐπὶ μέρους θέματα συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁλόκληρης (Ganzheitsprinzip)⁷³, καθ' ἣν ταῦτα δεῖν

65. Friedrich Heiler, *Urkirche und Ostkirche*, München 1937, σελ. 335.

66. Πρβλ. Παν. Τρεμπέλα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 224, ἐνθα σημειοῦται, ὅτι «πολλὰ περικοπαὶ... ἀναγινώσκονται ἐπανειλημμένως κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Κυριακῆς, καθ' ὃν χρόνον ἄλλαι περικοπαὶ σπουδαιοτάτου περιεχομένου (οἱ μακαρισμοί, ἢ ἐπὶ τοῦ Ὄρου ὁμίλια κ.λ.π.) δὲν ἀναγινώσκονται ἐν οὐδεμιᾷ Κυριακῇ». Τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν τῆς ἀπὸ παντὸς ἀκράτου «Bibliizismus» χειραφεσίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

67. J. A. Jungmann, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 517.

68. Πρβλ. λ.χ. «Πρόσχωμεν»· «Εἰρήνη πᾶσι»· «Σοφία· πρόσχωμεν»· «Εἰρήνη σου»· «Ἀλληλοῦσία»· «Ἐλλαμψον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν...»· «Προφητείας τὸ ἀνάγνωσμα» κ.λ.π. Πρβλ. J. A. Jungmann, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 517—518.

69. J. A. Jungmann, μν. ἔ., σελ. 514. Κατὰ τὴν «ἐπὶ χειροτονίᾳ ἀναγνώστου» μὲτ' ἣν ὁ ἀρχιερεὺς εὐχεταί, ὅπως ὁ Θεὸς δώσῃ «αὐτῷ μετὰ πάσης σοφίας καὶ συνέσεως τῶν θείων... λογίων τὴν μελέτην καὶ ἀνάγνωσιν ποιῆσθαι...» (Παν. Τρεμπέλα, Τάξεις χειροθεσιῶν καὶ χειροτονιῶν, Ἀθήναι 1949, σελ. 30).

70. Ὁ χρυσός, ὁ ἔργυρος, τὸ ἔλεφαντοστοῦν, ἡ πολυτιμὸς περγαμνὴ καὶ ἡ βυζαντινὴ μικρογραφία, ἐχρησιμοποίηθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν θαυμασιῶν χειρογράφων εὐαγγελίων, εὐρισκομένων νῦν ἐν μουσεῖοις ἢ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις μονῶν τοῦ ἁγίου Ὄρου κ.λ.π. Πρβλ. J. A. Jungmann, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 566. St. Beissel, *Geschichte der Evangeliensbücher in der ersten Hälfte des Mittelalters*, Freiburg 1906. H. Leclercq, *Evangeliare* ἐν F. Cabrol—H. Leclercq, *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie* (Paris 1907 ἔξ.), τόμ. V, σ. 775—845.

71. H. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 778 (J. A. Jungmann, ἐνθ' ἄνωτ.).

72. Αἱ κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον Λατρείαν ἀναγιγνωσκόμεναι περικοπαὶ «παρέχουσιν ἱκανὴν ποικιλίαν, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὸν εἰς τὸν ἱεροκῆρυκα, ὅπως ἐπὶ τῇ βᾶσει αὐτῶν ἀναπτύξῃ εἰς τὸ ἀκροατήριον πάσας τὰς θεμελιώδεις ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοσοῦτω δὲ μᾶλλον ἡ ποικιλία αὐτὴ εἶναι ἱκανή, ὥστε αἱ πλείσται τῶν περικοπῶν τούτων παρέχουσι πλείονα τοῦ ἐνὸς θέματα. Οὕτω δύναται ἐπὶ σειράν ἐτῶν νὰ ὁμιλῇ δεξιὸς ἱεροκῆρυξ ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων καὶ Ἀποστόλων, χωρὶς καθ' ἕκαστον ἔτος νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὰ αὐτὰ» (Παν. Τρεμπέλα, Ὀμιλητικὴ, σελ. 222—223).

73. Πρβλ. Εὐαγγέλιον Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 60. — O. Opahle, *Ganzheit, Ganzheitsprinzip* ἐν *Lexikon der Pädagogik*, τόμ. 2 (1953) σ. 198—201. Τοῦ ἀύτοῦ, *Ganzheitsmethode, Ganzheits-*

νά ταξιθετῶνται εἰς ὁλότητα ἐμψυχουμένην ὑπὸ ἐνιαίου νοήματος, διότι ἐν ἐναντία περιπτώσει δημιουργοῦνται παραμορφωτικαὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιδράσεις καὶ ἔστιν ὅτε καὶ παθολογικαὶ καταστάσεις. Τὸ ὀμιλητικὸν ἔργον δὲν πρέπει νὰ προσφέρῃ τὰ ἐκάστοτε καθ' ὕλην νέα ὀμιλητικὰ στοιχεῖα διὰ τῆς προσθήκης αὐτῶν ἀπλῶς εἰς τὰ προηγούμενα καὶ διὰ τῆς δημιουργίας ἐνὸς μηχανικοῦ ἀθροίσματος, ἀλλὰ δεόν νὰ ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ ὀργανικοῦ ὅλου τῶν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ παρουσιασθέντων ιδεῶν τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ κηρύγματος, ἵνα παρουσιάσῃ τὰ ἐπὶ μέρους ὀμιλητικὰ στοιχεῖα εἰς ἐπαλλήλους ὁμοκέντρους κύκλους, ἔχον πάντοτε ἐξ ἀρχῆς πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐν τῷ ὅλῳ κειμένην ἐνιαίαν ἀρχὴν καὶ κατεύθυνσιν, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ προσπάθεια εἰς τὸ νὰ μετέχωσιν οἱ ἀκροαταὶ τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ὡστε καὶ τὰ μὴ ἀμέσως συναρτώμενα πρὸς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν ὀμιλητικὰ θέματα, ἅτινα ἀντλοῦνται ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων, δύναται καὶ δεόν νὰ ἐμψυχῶνται καὶ νὰ διαποτιζῶνται ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐντελειᾶς καὶ κατευθυντηρίου ιδέας, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ νοήματος καὶ πνεύματος. Εἰς τὰ θέματα λ.χ. περὶ μέθης ἢ ὀργῆς ἢ ψεύδους ἢ κλοπῆς κ.λ.π.,—τὰ ὅποια ἀναμφιβόλως δύναται νὰ ἀναπτύξῃ καὶ εἰς προτεστάντης πάστωρ ἢ μωαμεθανὸς ὀμιλητής—, ὁ ὀρθόδοξος ἱεροκήρυξ θὰ δώσῃ ὀρθόδοξον λειτουργικὸν χρῶμα, ὑποδεικνύων τὴν ὀργανικὴν ὁλότητα καὶ τὸ πανίσχυρον σύμπλεγμα τῶν βουλευτικῶν κινήτρων καὶ ἐλατηρίων, ἅτινα ἔχει εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ὁ μετέχων τῆς λειτουργικῆς ζωῆς ὀρθόδοξος πιστὸς καὶ διὰ τῶν ὀπίω ὄντος ὑπερνικᾶ εὐκόλως τὰ διάφορα πάθη. Ὁ Μ. Βασίλειος ἐπὶ παραδείγματι, ὀμιλῶν ἐναντίον τῆς μέθης, τονίζει ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ ὕβριν ἐναντίον τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ τῆς ἐορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς, καθ' ἣν κατέβη τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, διότι ὁ μεθύων ἀντὶ νὰ γίνῃται ναὸς τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ὅποιον κατοικεῖ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα (Ρωμ. 7, 11), μεταβάλλει τὸν ἑαυτὸν του εἰς κατοικίαν τοῦ πονηροῦ δαίμονος⁷⁴. Καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος,—ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ κηρύγματα αὐτοῦ ἀνεφέροντο εἰς θέματα ἄσχετα ἐκ πρώτης ὕψους πρὸς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν—, ὑπεμνήσκεν, ὅτι δεόν νὰ ἐντάσσωμεν πάσας τὰς πτυχὰς τῆς ζωῆς ἡμῶν εἰς τὴν οὐρανίαν ἀτμόσφαιραν, ἣν δημιουργεῖ εἰς ἡμᾶς τὸ ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωκεν ἡμῖν ἀμαρτημάτων συγχώρησιν, κολάσεως ἄφεσιν, δικαιοσύνην, ἁγιασμόν, ἀπολύτρωσιν, σῶμα δεσποτικόν, τράπεζαν θείαν, πνευματικὴν, νεκρῶν ἀνάστασιν», «τὸ βάπτισμα, τὴν θυσίαν»⁷⁵. Ὁ Χριστιανὸς, ὡς ἐτόνιζεν ἐν τοῖς κηρύγμασιν αὐτοῦ ὁ χρυσορρήμων πατήρ, διὰ πασῶν τῶν πτυχῶν καὶ ἐκφάνσεων τῆς ζωῆς αὐτοῦ, «διὰ τοῦ σχήματος, καὶ τοῦ βλέμματος, καὶ τῆς φωνῆς, καὶ τῆς βαδίσσεως, καὶ τῆς ἄλλης ἀπάσης

καταστολῆς» δεόν νὰ ἀκτινοβολῇ τὴν χάριν τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. «Ἐννόησον,—λέγει—, οἷας ἀπολαύει μυσταγωγίας ὁ μεμυημένος σύ, μετὰ τίνων ἀναπέμψεις τὸ μυστικὸν μέλος ἐκείνο, μετὰ τίνων βοᾷς τὸ Τρισάγιος. Δίδαξον τοὺς ἔξωθεν, ὅτι μετὰ τῶν Σεραφεῖμ ἐχόρευσας, ὅτι εἰς τὸν δῆμον τὸν ἄνω τελεῖς, ὅτι εἰς τὸν χορὸν ἐνεγράφης τὸν τῶν ἀγγέλων, ὅτι τῷ Δεσπότη διελέχθης, ὅτι τῷ Χριστῷ συνεγένου»⁷⁶. Ὡστε οἰοδῆποτε ὀμιλητικὸν θέμα, ἀντλούμενον ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων, δύναται νὰ ὑποδείξῃ τὸν δυναμισμὸν, τὸν ὅποιον ἐμβάλλει εἰς τὴν ψυχὴν ἢ συμμετοχῇ εἰς τὸν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ συνεχιζόμενον μυστικὸν βίον τοῦ Χριστοῦ. Τοιοῦτοτρόπως τοῦτο, ἀκόμη καὶ ἐὰν δὲν ἔχῃ ἀμέσως λειτουργικὸν περιεχόμενον, δύναται νὰ διαποτιζῆται ὑπὸ τοῦ λειτουργικοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ ἔχῃ ἐκδηλῶν μυσταγωγικὸν καὶ λειτουργικὸν χαρακτήρα.

2. Ἀλλὰ τὸ ὀρθόδοξον κήρυγμα θὰ ἔχῃ ἀναμφιβόλως τὸν χαρακτήρα τοῦτον, ὅταν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης αὐτοῦ δὲν περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ὁρμᾶται ἐκ τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἀναγιγνωσκομένων βιβλικῶν περικοπῶν⁷⁷, ἀλλ' ἐν τισὶ περιπτώσεσιν ὁρμᾶται καὶ ἐκ τῶν λειτουργικῶν κειμένων καὶ ἰδία τῶν ὕμνων ἢ πάντοτε ἐμπλουτίζεται διὰ λειτουργικῶν ἐννοιῶν καὶ ὑμολογικῶν ἐκφράσεων. Ὡς ἤδη ἔχει παρατηρηθῆ, ἀδάνεια ἐκ τῶν ὕμνων ἢ ἐκ τῆς ὅλης ἀκολουθίας εὐχερῶς δύναται νὰ παρεισάγονται εἰς τὸν λόγον ἡμῶν καὶ νὰ πλουτίζωσιν αὐτόν, προσδίδοντα ἅμα καὶ τὸν ἐπίκαιρον ἐορταστικὸν χρωματισμὸν εἰς αὐτόν. Ἡ ὑμολογία τῆς λατρείας, ἀποτελοῦσα ἐν ταυτῷ ποιήσιν, ἀλλὰ καὶ προσευχῇ καὶ διδασκαλίᾳ καὶ θείᾳ ἔξαρσιν, ἐπόμενον εἶναι ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν Βίβλον νὰ ἐκτρέφῃ ἐν ἡμῖν καὶ τὸν ἱερὸν ἐνθουσιασμόν καὶ νὰ μεταδίδῃ εἰς ἡμᾶς τὸ πνεῦμα τοῦ γνησίου λυρισμοῦ. Ὑμνος τις ἢ τροπᾶριον ἢ ὀλοκληρὸς ἢ ὠδὴ κανόνος τινὸς δύναται νὰ παράσχη εἰς ἡμᾶς ὠθήσεις καὶ ἀφορμὰς, ἱκανὰς νὰ ὀδηγήσωσιν ἡμᾶς ἄλλοτε μὲν εἰς τὴν εὐρεσιν ὀλοκληροῦ τοῦ σχεδιαγράμματος τοῦ λόγου ἡμῶν, ἄλλοτε δὲ εἰς τὴν διάνθησιν καὶ τὴν καλλιλογίαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τμήματος αὐτοῦ»⁷⁸.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης μελέτης διὰ τῆς ἰδίας ὀμιλητικῆς πείρας διεπίστωσεν, ὅτι τὸ ἐκκλησιασμα τείνει εὐήκοον οὐς εἰς κηρύγματα ὀρμώμενα ἐκ τῶν λειτουργικῶν κειμένων καὶ ὕμνων. Τοιοῦτοτρόπως λ.χ. οὗτος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου ἔχει ὀμιλήσει κατὰ καιροῦς ἐπὶ τινος ἢ ἐπὶ τινων ἐκ τῶν ἐξῆς ὠραίων καὶ βαθυστοχάστων φράσεων αὐτοῦ: «Χαῖρε δι' ἧς ἢ χαρὰ ἐκλάμψει». «Χαῖρε δι' ἧς νεοουργεῖται ἡ κτίσις». «Χαῖρε, ὅτι λιμένα τῶν ψυχῶν ἐτοιμάζεις». «Χαῖρε, φλόγος παθῶν ἀπαλλάττουσα». «Χαῖρε, πύρινη

unterricht ἐν Lexikon der Pädagogik, τόμ. 2. σ. 201—204. J. L a n b l e h n, Der Geist des Ganzen, ἐκδ. ὑπὸ Β. Nissen, 1930.

74. Μ. Βασιλείου, Λόγος περὶ μέθης ἐν Migne Ἐ.Π. τόμ. 31, στ. 461.

75. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλία ὅτι τῆς Ἐκκλησίας ἔξω εὐρεθεῖς Εὐτρόπιος..., κεφ. ιε' ἐν Migne Ἐ.Π. Τόμ. 52, στ. 411.

76. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Πρὸς τοὺς μὴ ἀπαντήσαντας εἰς τὴν σύναξιν..., κεφ. δ' ἐν Migne Ἐ.Π. τόμ. 51, στ. 179 ἐξ.

77. Τοὺς λόγους, δι' οὓς ὁ ἱεροκήρυξ δὲν πρέπει νὰ δεικνύῃ δουλικὴν προσκόλλησιν εἰς τὰ ἀναγνώσματα, ἰδὲ ἐν Π. Τρεμπέλα, Ὁμιλητικὴ, σελ. 223—225.

78. Αὐτόθι, σελ. 202.

στῦλε, ὁ δὴ γῶν τοὺς ἐν σκότειν» «Χαῖρε ἀπογεννώσα λυτρωτὴν αἰχλαλώτοις» «Χαῖρε, ὅτι τὸν πολὺ φῶτον ἀνατέλλεις φωτισμόν» «Χαῖρε, λουτὴρ ἐκ πλύων συνείδησιν» κ.λ.π. Ὡσαύτως κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς Μ. Τρίτης οἱ ὕμνοι τοῦ Ὁρθοῦ τῆς Μ. Τετάρτης δύνανται νὰ παράσχῃσι πλείστας ἀφορμὰς δι' ἐποικοδομητικὰ κηρύγματα⁷⁹. Γενικῶς εἶναι τόσον πλούσια καὶ ἐκφραστικὰ τὰ ὀρθόδοξα λειτουργικὰ κείμενα, ὥστε δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἐξ αὐτῶν ἰδιοτύπου καὶ πλαστικὰς ἐκφράσεις⁸⁰, ἐκδηλούσας ὀλόκληρον τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πνεῦμα⁸¹. Ἔστωσαν ὡς παραδείγματα τὰ ἑξῆς:

α) Ὅταν π.χ. ὀμιλῶμεν πρακτικῶς περὶ τοῦ προφητικοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ Κυρίου, δυνάμεθα, ἔστω ἐν νεοελληνικῇ ἀπλῇ ἀποδόσει, νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι Ὁὗτος ὡς «Ἥλιος δικαιοσύνης» καὶ «φωτοδότης» «τοῖς ἐν σκότει καθεύδουσιν ἐπέφανεν», ὁδηγῶν διὰ τοῦ αὐτοῦ φωτὸς «πρὸς γινῶσιν θεϊκὴν ἀπαντας», «φωτίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν διανοιῶν καὶ καρδιῶν», «εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας», «ἀλμπῶν ἐν ταῖς καρδίαις τὸ τῆς θεογνωσίας ἀκήρατον φῶς καὶ τοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν ὀφθαλμοὺς» διανοίγων «εἰς τὴν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων κατανόησιν»⁸² κ.λ.π.

β') Ὅταν ὀμιλῶμεν διὰ τοὺς καρποὺς τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς μετανοίας, τὰ λειτουργικὰ κείμενα θὰ ἡδύνατο νὰ προσδώσωσιν ἀπαραμίλλων λειτουργικῶν χρῶμα εἰς τὸ κήρυγμα ἡμῶν, ὅταν τοῦτο ἐνωματώσῃ καὶ ἀφομοιώσῃ, ἐν ἑαυτῷ πλαστικωτάτας ἐκφράσεις τῶν κειμένων τούτων, δι' ὧν τονίζεται, ὅτι καρπὸς «τῆς μεθέξεως» τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς μετανοίας εἶναι ἡ ζωογόνησις τῆς «τεθανατωμένης τοῖς παραπτώμασι ψυχῆς», ἡ ἀνακαίνισις τῆς «φθαρείας ἡμῶν φύσεως», ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ χιτῶνος τῆς ψυχῆς εἰς τὴν πρώτην καὶ οὐρανίαν αὐτοῦ αἴγλην, ἡ περιβολὴ τῆς ψυχῆς διὰ τῆς «φωτεινῆς στολῆς τῆς ἀναγεννήσεως», ἡ ἀναμόρφωσις τῆς ῥυπωθείσης εἰκόνης εἰς τὸ ἀρχαῖον καὶ «πρωτόκτιστον κάλλος», ὁ καθαρισμὸς τῆς ἀκανθοφορησάσης καὶ χερσωθείσης ψυχῆς ἡμῶν, ἡ θερα-

πεία τῶν τραυμάτων καὶ μολώπων αὐτῆς, δι' ἧς «καθαρίζεται τὸ εἶδεχθὲς αὐτῆς»⁸³ κ.ο.κ.

γ') Διὰ τὴν νηστείαν τὸ κήρυγμα θὰ ἡδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ τοὺς δι' αὐτὴν ὕμνους τῆς Ἐκκλησίας, καθ' οὓς αὕτη ἐξυμνεῖται ὡς «ώραία», «τερπνὴ», «φαιδρὰ» καὶ «εὐφρόσυνος». Αὕτη εἶναι ἡ «φαιδροτέρα τῶν ἀρετῶν», ὡς δημιουργοῦσα «εὐφροσύνην», ὡς «φαιδρύνουσα», «καταυγάζουσα» καὶ «εὐφραίνουσα» τὴν ψυχὴν, ὡς ἐνδύουσα αὐτὴν διὰ «φαιδρᾶς στολῆς» καὶ «φωτεινοῦ χιτῶνος», ὡς ἐτοιμάζουσα «κρατῆρα πνευματικῶν» καὶ πνευματικῆν «τροφὴν», ὡς δημιουργοῦσα «γαληνὰ πρόσωπα» καὶ «γαληνὰ ἦθη», ὡς «λαμπρύνουσα τὸν ἄνθρωπον», ὡς φέρουσα «φαιδροτάτην φωταύγειαν», ὡς ὁδηγοῦσα ἡμᾶς εἰς τὴν θέαν τοῦ ἑρασμίου κάλλους⁸⁴.

δ') Διὰ τὴν Θ. Κοινωνίαν τὸ διὰ λειτουργικῶν ἐκφράσεων διηθισμένον κήρυγμα θὰ ἡδύνατο νὰ τονίσῃ, ὅτι αὕτη γίνεται εἰς «νῆψιν ψυχῆς», «εἰς ἀφῆσιν ἀμαρτιῶν, εἰς συγχώρησιν πλημμελημάτων, εἰς Πνεύματος Ἁγίου κοινωνίαν», «εἰς ἴασιν καὶ κάθαρσιν, καὶ φωτισμόν, καὶ φυλακτήριον, καὶ σωτηρίαν, καὶ ἀγιασμόν» τοῦ ἀνθρώπου, «εἰς διόρθωσιν βίου καὶ ἀσφάλειαν, εἰς ἀΐξισιν ἀρετῆς καὶ τελειότητος, εἰς πλήρωσιν ἐντολῶν», «εἰς χαρὰν, ὑγίαν καὶ εὐφροσύνην», εἰς «ἴασιν ψυχῆς τε καὶ σώματος, εἰς ἀποτροπὴν παντὸς ἐναντίου, εἰς φωτισμόν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καρδίας, εἰς εἰρήνην τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, εἰς πίστιν ἀκαταίσχυντον, εἰς ἀγάπην ἀνυπόκριτον, εἰς πλησμονὴν σοφίας»⁸⁵.

ε') Τέλος, ἵνα ἀναφέρωμεν ἀκόμη ἐν παραδείγματι, ἡ πνευματικωτάτη ὀρθόδοξος λατρεία θὰ ἡδύνατο νὰ διαμορφώσῃ θαυμασίως ἀκόμη καὶ κηρύγματα, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὴν στάσιν τοῦ Χριστιανοῦ ἐναντι καὶ αὐτῶν τῶν ὕλικῶν, οἰκονομικῶν καὶ βιολογικῶν ἀξιών. Ἡ λατρεία αὕτη ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ βλέπωμεν μετὰ συμπαιθοῦς βλέμματος τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλασθέντα ὠραῖον ὕλικόν κόσμον καὶ τὰς καλλονὰς τῆς ὕλικῆς κτίσεως⁸⁶ καὶ θεωρεῖ ὡς εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ τὸ νὰ ἔχη ὁ ἄνθρωπος «ἐγκόσμια ἀγαθὰ», «πλησμονὴν» σίτου, ἄρτου, οἴνου καὶ ἐλαίου⁸⁷. Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ δεόμεθα «ὕπερ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ καιρῶν εἰρηνικῶν»⁸⁸ καὶ διατὶ ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐλληνικῆς Ἐκκλη-

79. Δεῖγμα τοιαύτης ὀμιλίας, γραφείσης ὑπὸ τοῦ Βασ. Μουστάκη, ὑπάρχει ἐν τῷ «Ἐφημερίῳ», τόμ. Ζ', ἔτος 1958, σελ. 206—208.

80. Πρβλ. Ἰ. Καρμίρη, Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθ. Καθολ. Ἐκκλησίας, σελ. 12.

81. Πρβλ. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Ἡ Ἐλληνικὴ Ὁρθ. Ἐκκλησία, ἐν Ἀθήναις 1955, σελ. 76. «Ἐὰν θέλωμεν, — λέγει ὁ J. Casper, — νὰ μάθωμεν τί εἶναι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, δέον νὰ ἐρωτήσωμεν τὴν λειτουργίαν αὐτῆς» (Josef Casper, Weltverklärung im liturgischen Geiste der Ostkirche, «Ecclesia orans», τόμ. 22, Freiburg im Breisgau 1939, σελ. 5 ἑξ.). — Ὡσαύτως πρβλ. Fr. Heiler, Urkirche und Ostkirche, σελ. 286—287. Ernst Benz, Geist und Leben der Ostkirche, Hamburg 1957, σελ. 23 ἑξ.

82. Τριῶδιον, ἐκδ. Σαλιβέρου, σελ. 1β, 343α, 343α. Ἱερατικόν, ἐκδ. Ἀποστολ. Διακονίας, ἐν Ἀθήναις 1951, σελ. 9, 31, 33, 51, 74, 151 (Ἐδ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 79).

83. Τριῶδιον, ἐκδ. Σαλιβέρου, σελ. 406, 331β, 444α 316α, 6β, 42β, 136α, 137β, 461β, 19α, 343β, 209α, 205β 209α, 258β, 492β, 338α, 444α, 45β (Ἐδ. Θεοδώρου ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 88, 131).

84. Τριῶδιον, ἐκδ. Σαλιβέρου, 265α, 315α, 80β, 33α, 164α, 108α, 266α, 216β, 109α, 195α, 109α, 195β, 72β, 261α, 93, 196α, 225α, 191α, 90α (Ἐδ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 134).

85. Ἱερατικόν, ἐκδ. Ἀπ. Διακονίας, σελ. 89, 92, 108, 175, 158, 159—160, 105, 103, 134, 92 (Ἐδ. Θεοδώρου, αὐτόθι, σελ. 140).

86. Ἐδ. Θεοδώρου, αὐτόθι, σελ. 94.

87. Τριῶδιον, ἐκδ. Σαλιβέρου, σελ. 10α, 346β, 112β, 235α, 41α κ.λ.π.

88. Ἱερατικόν, ἐκδ. Ἀπ. Διακονίας, σελ. 12, 67. Πρβλ. αὐτόθι, σελ. 130.

σίας υπάρχουν εὐχαί, ἀναφερόμενοι εἰς πλείστας ἐκφάνσεις τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ καὶ ἐγκοσμίου βίου⁸⁹. Ἐἴτα τῇ βοήθειά πάλιν λειτουργικῶν ἐκφράσεων ὁ ἱεροκλήρυξ δύναται νὰ τονίσῃ, ὅτι τὰ ὕλικά ἀγαθὰ εἶναι κατώτερα τῶν πνευματικῶν καὶ ὅτι αἱ ὕλικαι ἀξίαι δέον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς ἀνωτέρους πνευματικούς προσανατολισμούς καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ θυσιάζωνται πρὸς χάριν αὐτῶν⁹⁰. Ὡσαύτως τὸ περὶ οἰκογενείας ἢ γάμου ὀρθόδοξον κήρυγμα, ἐμπλουτιζόμενον δι' ἀναριθμητῶν σχετικῶν λειτουργικῶν ἐκφράσεων, θὰ ἠδύνατο—βεβαίως ἐν προσιτῇ εἰς τοὺς ἀκροατὰς γλώσσῃ—νὰ τονίσῃ, ὅτι ὁ πλήρης καθαγιασμός τῶν βιολογικῶν ἀξιών καὶ ὁ ὑπὸ τὴν μεταμορφωτικὴν δύναμιν τῆς Χάριτος ἐξευγενισμός καὶ ἡ τοῦτ' αὐτὸ μετουσιώσις αὐτῶν εἰς ἀνωτέρας πνευματικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀξίας συντελεῖται ἐν τῇ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ γάμου δημιουργουμένη οἰκογενείᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ, διὰ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, «καὶ συζυγίαι ἐν εἰρήνῃ καὶ ἁρμονίᾳ διατηροῦνται, τὰ νήπια ἐκτρέφονται, ἡ νεότης παιδαγωγεῖται, τὸ γῆρας περιχρᾶτεῖται»⁹¹, ὁ υἱὸς ἀκούει «παιδείας» ἢ «νόμων μητρὸς», δεχόμενος οὕτω «στέφανον χάριτων» τῇ κορυφῇ αὐτοῦ καὶ «κλιδὸν χρύσεον» περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ. Ὁθεν «καλῶς ἐκτρέφει πατὴρ δίκαιος· ἐπὶ δὲ υἱῷ σοφῷ εὐφραίνεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ». «Οἱ υἱοὶ ὡς νεόφυτα ἐλαίων κύκλω τῆς τραπέζης» αὐτοῦ καὶ «στέφανος γερόντων τέκνα τέκνων· καύχημα δὲ τέκνων πατέρες αὐτῶν»⁹².

3. Ἐν συνεχείᾳ δέον νὰ τονίσωμεν, ὅτι τὸ ὀρθόδοξον κήρυγμα ἀποβαίνει κατ' ἐξοχὴν καὶ εἰς ὑψιστον βαθμὸν κήρυγμα λειτουργικὸν καὶ μυσταγωγικόν, ὅταν δὲν περιορίζεται ἀπλῶς ἐνθεν μὲν εἰς τὸ νὰ ὀρμάται κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης αὐτοῦ ἐκ τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἀναγιγνωσκομένων βιβλικῶν περικοπῶν ἢ ἐκ τοῦ ἁσματικοῦ καὶ ὕμολογικοῦ περιεχομένου αὐτῆς, ἐτέρωθεν δὲ εἰς τὸ νὰ διανθίζεται διὰ λειτουργικῶν ἐκφράσεων ἢ διαποτίζεται ὑπὸ τοῦ καθ' ὅλου λειτουργικοῦ πνεύματος, ἀλλ' ὅταν ἐπὶ πλέον ὅσον τὸ δυνατόν συχνότερον ἀναπτύσῃ θέματα καθαρῶς λειτουργικοῦ περιεχομένου, ὑποβοηθούντα τὴν ὑπὸ τῶν πιστῶν κατανόησιν τῆς ὀρθοδόξου λατρείας καὶ μυσταγωγούντα αὐτοὺς πρὸς συνειδητὴν βίωσιν πασῶν τῶν πτυχῶν καὶ ἐκφάνσεων αὐτῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ποικίλων σταθμῶν καὶ ἐορτῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους.

α') Ὁθεν τὸ κήρυγμα εἶναι ἐν πρώτοις κατ' ἐξοχὴν λειτουργικόν, ὅταν ὑποβοηθῇ τοὺς ἀκροατὰς νὰ κατανόησωσι τὸ νόημα παντὸς ὅ,τι συνδέεται μετὰ τῆς λατρείας, ἔστω καὶ ἐὰν τοῦτο εἶναι ὕλικόν τι ἢ ἐξωτερικὸς τύπος. Διὰ νὰ καταπολεμηθῇ ἡ τυπολατρεία δέον τὸ κήρυγμα συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως νὰ ἀναπτύσῃ, ὅτι ἡ χρῆσις ἢ ἡ κατάφρασις τοῦ ὕλι-

κοῦ στοιχείου ἐν τῇ πνευματικωτάτῃ ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ, ἀνταποκρινόμενη εἰς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «ὕλικοπνευματικὸν ὄν», οὐδόλως συντελεῖ εἰς ἐξωτερικοποίησιν τῆς λατρείας, ἀλλ' ἀντιθέτως ὁδηγεῖ εἰς ἐμβάθυνσιν ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Θείας Οἰκονομίας⁹³ καὶ καθιστᾷ τὰς πνευματικὰς ἀληθείας ἰσχυροτέρας καὶ πειστικωτέρας ἢ ὁ ἀπλοῦς λόγος. Ἐπομένως τὸ ὕλικόν στοιχεῖον παίξει εὐεργετικὸν ῥόλον, ἐφ' ὅσον συντελεῖ, ὥστε ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ νὰ ἐκφραζῆται πληρέστερον καὶ τελειότερον⁹⁴. Ὁ ἀκροατὴς τοῦ ὀρθοδόξου κηρύγματος δέον νὰ κατανοήσῃ, ὅτι «ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, — ὡς εἶπεν ὁ J. Casper—, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ δημιουργήσῃ γεφύρας μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς. Γνωρίζει ἤδη, ὅτι ἀφ' ἧς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἔζησεν ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν καὶ ἔπαθεν ἐν τῇ σαρκὶ καὶ ἀφ' ἧς... διὰ τῆς νίκης τῆς Ἀναστάσεως ἐλάμπρυνε καὶ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα καὶ σύμπασαν τὴν Κτίσιν—, ἐδημιουργήθη ἡ γέφυρα, ἣτις συνδέει τὸν οὐρανὸν μετὰ τῆς γῆς»⁹⁵. Μόνον διὰ τῶν λειτουργικῶν κηρυγμάτων θὰ κατανοήσωσι καὶ οἱ ἀπλοῦστεροι τῶν πιστῶν, ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ὕλικου καὶ ἐξωτερικοῦ στοιχείου ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ὅτι ἐν αὐτῇ συμβαίνει «μία ἄνευ ὀρίων συζυγία τοῦ Ἀπολύτου καὶ τοῦ Καθωρισμένου, τοῦ ἐν Χρόνῳ καὶ τοῦ Αἰωνίου»⁹⁶. «τὰ οὐράνια συναγάλλεται τῇ γῆ... τὰ ἐπίγεια συγχορεύει οὐρανοῖς»⁹⁷. ἡ ῥοὴ τοῦ χρόνου εἶναι πορεῖα ἐν τῇ αἰωνιότητι⁹⁸. Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, οὐρανὸς καὶ γῆ, αἰωνιότης καὶ χρόνος, χάρις καὶ φύσις, πνεῦμα καὶ σὰρξ, οὐράνιοι ἐλπίδες καὶ γῆινα ἐνδιαφέροντα, παιδικὴ ἀπλότης καὶ φιλοσοφικὸν βάθος, τέρψις τῶν αἰσθησεων διὰ τῶν ὕλικῶν συμβόλων καὶ πνευματικὴ θεωρία, τύποι καὶ οὐσία, σύμβολον καὶ πραγματικότης, ἐξανθρωπισμός τοῦ Θεοῦ καὶ Θεώσις τοῦ ἀνθρώπου — πᾶσαι αἱ διαφοραὶ ἢ πολωτικαὶ ἀντιθέσεις αὗται συνεννοῦνται ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ εἰς θαυμαστὴν ἐνότητα καὶ ἁρμονίαν⁹⁹. Ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτῃ εἰς πεφωτισμένους ἱεροκλήρυξ θὰ ἠδύνατο, νὰ καθοδηγῇ τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ διὰ τὸ νόημα τῶν λειτουργικῶν σματικῶν στάσεων καὶ ἐκδηλώσεων, οἷαι εἶναι ἡ κλίσις τῆς κεφαλῆς, τὸ σταύρωμα τῶν χειρῶν, τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἡ γονυκλισία, ἡ ἔγερσις καὶ ὀρθοστασία, τὸ κάθισμα, ἡ προσκύνησις («μετάνοια»), ὁ ἀσπασμός, ἡ κατανυκτικὴ ἐνατένισις¹⁰⁰ κ.τ.τ. Ὡσαύτως λίαν ἐποικοδομητικὸν θὰ ἦτο ἐὰν οἱ πιστοὶ καθωδηγοῦντο νὰ κατανόησωσι τὴν βαθύτεραν σημασίαν, τὸ νόημα καὶ τὸν συμβολισμόν, ὡς καὶ τὴν

93. Πρβλ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου, Ἡ νοσταλγία τῆς Ὀρθοδοξίας, σελ. 145.

94. R. Guardini, Vom Geist der Liturgie, Freiburg im Breisgau 1953, σελ. 95.

95. J. Casper, μν. ἔ., σελ. 45.

96. I. Herwegen, Liturgische Erneuerung und Seelsorgserneuerung, Bonner Zeitschrift für Theologie und Seelsorge, 2 (1925), σ. 155—163.

97. Τριφίδιον, ἐκδ. Σαλιβέρου, 308β.

98. Jos. Casper, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 2.

99. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 149—150.

100. «Ἀναλυτικὸν Πρόγραμμα τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων τῆς Ἑλλάδος», ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἐν Ἀθήναις 1949, σελ. 20.

89. Ἰδὲ «Μικρὸν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον», ἐκδ. Ἀποστολ. Διακονίας, ἐν Ἀθήναις 1956, σελ. 273 ἔξ.

90. Ἰδὲ σχετικῶς ἐν Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 97.

91. Ἰερατικόν, ἐκδ. Ἀπ. Διακονίας, σελ. 129.

92. Τριφίδιον, ἐκδ. Σαλιβέρου, σελ. 331β, 81α, 346α, 301β. Ψαλμ. ρκζ'. (Εὐθ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 101).

αισθητικήν ἀξίαν τῶν τόπων τῆς λατρείας καὶ τῶν τμημάτων ἢ τῶν ἀντικειμένων ἢ τῆς διακοσμήσεως τοῦ ναοῦ (λ.χ. τοῦ βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ τοῦ ναοῦ, τῆς «καμπάνας», τοῦ νάρθηκος, τῶν καθισμάτων, τοῦ ἄμβωνος, τοῦ εἰκονοστασίου, τοῦ ἁγίου βήματος, τῆς ἁγίας τραπέζης, τῶν ἀνθέων, τοῦ θυμιάματος, τοῦ φωτισμοῦ, τῶν ἀναθημάτων, τῶν ἱερῶν ἀμφίων, τοῦ ἀντιμνησίου, τῶν ἱερῶν σκευῶν, τῶν λαβάρων, τῶν χριστιανικῶν εἰκόνων¹⁰¹, τῆς ἀμφιέσεως τῶν ἱερῶν ἢ τοῦ ἐπισκόπου, τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς κ.ο.κ.)¹⁰². Ἐνταῦθα δέον ἰδιαίτερος νὰ ἐξάρωμεν τὸ πόσον ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία θὰ ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ λίαν ἐποπτικὰ τὰ λειτουργικὰ κηρύγματα, ὅταν ταῦτα, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἑορτῶν τινων, ἀναλύσῃ τὸ νόημα τῶν ὁραμένων ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν ἔργων τῆς ὀρθοδόξου ἀγιογραφίας, δοθέντος ὅτι, ὡς ἐτονίσθη ἐπιγραμματικῶς, ὁ ὀρθόδοξος «ζωγράφος θεολογῶν ζωγραφίζει καὶ ζωγραφίζων θεολογεῖ»¹⁰³ καὶ παρουσιάζει διὰ τῆς ἁρμονίας τῶν μυστικῶν σχημάτων καὶ χρωμάτων ὅτι αὐτὴ ἡ Θεία Λατρεία τελεσιουργεῖ καὶ ὁ ἱερός Ἀμβων κηρύττει.

β') Εἶτα, ὡς ἡ μακραίων ὁμιλητικὴ παράδοσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πιστοποιεῖ, τὸ κήρυγμα δύναται νὰ ἀντλή θέματα καθαρῶς λειτουργικοῦ περιεχομένου, ὁρμώμενον οὐ μόνον ἐκ τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν ἐτονίσαμεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ καθ' ὅλου σκοποῦ καὶ μυστικοῦ νοήματος πρῶτον μὲν τῶν ἐν τῇ καθ' ὅλου ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ τελουμένων καὶ λεγομένων ἢ ὁραμένων καὶ ἀκουσμένων, δεύτερον δὲ τῶν ἐπὶ μέρους ποικίλων σταθμῶν καὶ ἑορτῶν τοῦ λεγομένου «ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους».

101. Ὁρατοὶ λόγοι περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων εἶναι λ.χ. ὁ ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Ἀνδρέαν Κρήτην τὸν Ἱεροσολυμίτην (Migne 'Ε.Π. τόμ. 97, στ. 1301 ἐξ.) καὶ ὁ τοῦ κώδικος Λ - 09 (18' αἰών).

102. Ἰδὲ σχετικῶς τὰ ἐγχειρίδια τῆς Λειτουργικῆς, ὡς καὶ τὸ ἐκτενὲς ἔργον τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου Κ. Κ α λ λ ι ν ἰ κ ο υ, Ὁ Χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1921, σελ. 68 ἐξ. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀρίστα βοήθημα διὰ τοὺς ἱεροκήρυκας θὰ ἦσαν ἐπὶ πλεόν καὶ τὰ σχετικά ἱστορικὰ καὶ ἰδίας τὰ ἀρχαιολογικὰ ἔργα. Πρβλ. λ.χ. περὶ τοῦ συμβόλου τοῦ σταυροῦ τὸ ἔργον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Καθηγητοῦ Ἱερωνύμου Κ ο τ σ ὶ ν η, Τὰ χρονολογικὰ ζητήματα τοῦ Σταυροῦ κ.λ.π., ἐν Ἀθήναις 1939 (ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορῖα διατριβή). Ἡ σημασία ἐξ ἄλλου τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων, διὰ τὸ καθ' ὅλου ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἀποδεικνύεται διὰ τοῦ ἐναρκηρίου μαθήματος τοῦ ἐντεταλμένου ὑφηγητοῦ τῆς Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Κ ω ν σ τ. Κ α λ ο κ ὶ ρ η, ὕπερ, τυπωθὲν, ἔχει τὸν τίτλον «Νεώτεροι πρόοδοι τῆς Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας» (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»), ἐν Ἀθήναις 1960.

103. Κ ω ν σ τ. Κ α λ ο κ ὶ ρ η, ἐνθ' ἄνωτ, σελ. 22. Θαιμασίας ἐρμηνείας πολλῶν ἔργων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀγιογραφίας, αἵτινες θὰ ἠδύνατο νὰ ἐμφυχώσωσι πολλὰ λειτουργικὰ κηρύγματα, ἰδὲ ἐν τῇ σειράᾳ ἐξαίρετων μελετῶν τοῦ αὐτοῦ Ἱερῆ τοῦ Κωνσταντίνου Κ α λ ο κ ὶ ρ η, δημοσιευμένων ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ» (ἔτος 1960, ἀρ. φύλλον 5 καὶ ἐξ.) ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ οὐσία τῆς Ὀρθοδόξου Ἀγιογραφίας». Αἱ μελέται αὗται, συναποτελοῦσαι ὀργανικὴν ὁλόκληρον, θὰ κυκλοφορήσωσι προσεχῶς καὶ εἰς Ἀνάτυπον. Πρβλ. Φωτίου Κ ό ν τ ο γ λ ο υ, Ἡ λειτουργικὴ τέχνη ἢ ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ, ἐν Ἀθήναις 1956, σελ. 5. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ τέχναι ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ, περ. «Ἐκκλησία» 25 (1957), σελ. 533-535.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ ὀρθόδοξον λειτουργικὸν κήρυγμα θὰ ἠδύνατο νὰ διαπραγματευθῇ πλεῖστα ἐπὶ μέρους θ έ μ α τ α. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος π.χ. συχνάκις ἐκήρυττε περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ τακτικοῦ ἐκκλησιασμοῦ¹⁰⁴ καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνηται οὗτος. Ὁ αὐτὸς πατήρ συχνάκις οὐ μόνον ἐτόνιζεν, ὅτι «χρησιμωτέρα» καὶ «ἡδίων τῆς ἐν θεάτροις διαγωγῆς ἢ ἐν Ἐκκλησίᾳ διατριβή»¹⁰⁵, ἀλλὰ καὶ ὑπεμίμησεν, ὅτι «μεθ' ἡσυχίας καὶ θορύβου παντὸς ἀνευ δεῖ ἡμᾶς συνέρχεσθαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ»¹⁰⁶. Ὡσαύτως οὗτος ἐκήρυττε περὶ εὐχῶν καὶ ψαλμωδιῶν¹⁰⁷, περὶ τοῦ ὅτι «χρὴ τὰς παρὰ τῶν ἱερῶν εὐχὰς αἰτεῖν»¹⁰⁸, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ὅτι «μᾶλλον δεῖ τοὺς πένητας θεραπεῖν ἢ ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κειμήλια δοῦναι»¹⁰⁹, ὡς καὶ περὶ τοῦ «μὴ τρυφᾶν ἐν ἑορταῖς, ἀλλὰ περὶ πτωχοῦς δαπανᾶν»¹¹⁰. Ὑποδειγματικοὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ οἱ εἰς τὸν Κύριλλον Ἀλεξανδρείας ἀποδιδόμενοι δέκα ἐπτὰ λόγοι «περὶ τῆς ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας»¹¹¹, ἐν οἷς, πρὸς τοὺς ἄλλοις, τονίζεται, ὅτι «χρὴ τοὺς φοιτᾶν ἐθέλοντας ἐν ἐκκλησιαστικαῖς καθαρὰς καὶ ἐκνευμιμένους εἶναι τὴν ἐξ ἁμαρτίας κηλίδα, καὶ οὕτω παρίστασθαι τῷ Θεῷ»¹¹² καὶ ὅτι «χρὴ προσάγειν ἡμᾶς θυσίας πνευματικὰς καὶ δωροφορίας Θεῷ»¹¹³. Ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτῃ θὰ ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ ἀναφερθῇ, ὅτι ἡ πολυτίμος παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας ἔχει νὰ παρουσιάσῃ πλεῖστα ὁμιλητικὰ θέματα, ἀναφερόμενα ἐνθεν μὲν εἰς τὸ νόημα, ἐτέρωθεν δὲ εἰς τὸν ἀριστον τρόπον τῆς βιώσεως τῶν διαφόρων ἀκολουθιῶν ἢ τελετῶν¹¹⁴ καὶ ἰδίᾳ τῆς

104. Πρβλ. Χρυσόστομος, Ὁμιλία πρὸς τοὺς καταλείψαντας τὴν Ἐκκλησίαν καὶ αὐτομολήσαντας πρὸς τὰς ἰπποδρομίας καὶ τὰ θέατρα, Migne 'Ε. Π. τόμ., 56, στ. 263 ἐξ. Πρβλ. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Δ' λόγος περὶ Ἀωνης, Migne 'Ε. Π. τόμ. 54, στ. 660.

105. Ἐνθ' ἄνωτ.

106. Χρυσόστομος, Ὁμιλία λς' εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους, Migne 'Ε.Π. τόμ. 61, στ. 305. Ὡσαύτως χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ λόγος τοῦ Χρυσόστομου, εἰς ὃν οὗτος τονίζει ὅτι «οἱ ἀτέλεστον καταλιμπάνοντες τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, καὶ πρὸ τῆς τελευταίας εὐχῆς ἐξερχόμενοι, τὸν Ἰούδαν μιμοῦνται», Migne 'Ε.Π. τόμ. 49, στ. 363 ἐξ.

107. Χρυσόστομος, Ὁμιλία θ' εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους, Migne 'Ε.Π. τόμ. 62, στ. 359.

108. Χρυσόστομος, Ὁμιλία γ' εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα, Migne 'Ε.Π. τ. 62, στ. 703 ἐξ.

109. Χρυσόστομος, Ὁμιλία ν' εἰς τὸν ἅγιον Ματθαῖον τὸν Ἐθαγγελιστὴν, Migne 'Ε.Π. τόμ. 58, στ. 503 ἐξ.

110. Χρυσόστομος, Ὁμιλία κς' εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους, Migne 'Ε.Π. τόμ. 61, στ. 223 ἐξ.

111. Migne 'Ε.Π. τόμ. 68, στ. 133-1425.

112. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 885 ἐξ.

113. Αὐτόθι, στ. 1009 ἐξ. Πρβλ. τὴν α' ἑορταστικὴν ὁμιλίαν τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ἥτις τονίζει ὅτι «πνευματικῶς δεῖ ἑορτάζειν» Migne 'Ε.Π. τόμ. 77, στ. 401 ἐξ.

114. Ἔστωσαν ὡς παραδείγματα αἱ ὁμιλίαι τοῦ Γερμανοῦ Α' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ εἰς τὰ ἅγια σπάργανα τοῦ Κυρίου ἡμῶν, Migne 'Ε.Π. τόμ. 98, στ. 372. Πρβλ. καθ' ὕλην Συμῶν Θεσσαλονίκης περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν, Migne 'Ε.Π. τόμ. 155, στ. 176' τοῦ α ὕ τ ο ὕ, περὶ τοῦ ἁγίου ναοῦ καὶ τῆς τούτου καθιερώσεως, Migne τόμ. 155, στ. 305. Ὡσαύτως πρβλ. τὸν ἐν τῷ κώδικι Δ-ε143 (1ς' αἰών) λόγον περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων κ.ο.κ.

Θείας Λειτουργίας¹¹⁵, τῶν διαφόρων μυστηρίων¹¹⁶ καὶ ἰδία τῆς Θ. Εὐχαριστίας^{116α}, τῆς νηστείας¹¹⁷ κ.τ.τ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἶτα εἰς τοὺς ἐπὶ μέρους ποικίλους σταθμούς καὶ τὰς ἐορτάς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, αὐται, ὡς δεκνύει ἡ καθ' ὅλου Ἱστορία τοῦ ὀρθοδόξου κηρύγματος, παρέχουσι τὰ σπουδαιότερα καὶ περισσότερα θέματα τῶν λειτουργικῶν κηρυγμάτων. Ἐνταῦθα θὰ ἠδύνατο ἐν πρώτοις νὰ γίνῃ μνεία περὶ τῶν κηρυγμάτων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὰς ἐορτάς τῶν ἁγίων, οἵτινες εἶναι ἔξοχα πρότυπα «μεθεξέως» τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, συνδυάζοντες ἐν ἑαυτοῖς ἀρμονικῶς τὸ ἀξιολογικὸν καὶ τὸ ὄντολογικὸν στοιχεῖον, δοθέντος ὅτι ἐν τῇ προσωπικότητι αὐτῶν αἱ ὀρθόδοξοι ἀξίαι καὶ τὰ ὀρθόδοξα ἰδεώδη ἐγένοντο πραγματικότης¹¹⁸. Ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πλουσιωτάτη ὁμιλητικὴ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας μας πείθει, ὅτι ὁ ἱεροκλήρυξ «δύναται νὰ ἐξιστόρησεν τὸν βίον ἢ τὸ μαρτυρικὸν τέλος τοῦ ἁγίου ἢ μάρτυρος, οὕτινος ἢ μνήμη ἐορτάζεται, καὶ νὰ συναγάγῃ τὰ ἐκ τοῦ παραδείγματος

αὐτοῦ ἀρμόζοντα εἰς τὸ ἀκροατήριον διδάγματα... Ἡ δύναται ὁ ἱεροκλήρυξ ἐπισκοπῶν μόνος τὸν καθόλου βίον τοῦ μάρτυρος ἢ τοῦ ἁγίου νὰ ἐκλέξῃ τὰ κυριώτερα σημεῖα αὐτοῦ ἢ τὰς σπουδαιότερας ἀρετάς, τὰς χαρακτηρίζουσας τὸν βίον τοῦτον, καὶ κατ' αὐτὰς νὰ διαιρέσῃ τὸν λόγον αὐτοῦ, ζωγραφίζων ἐν αὐτῷ οὐχὶ τὸν ὅλον βίον τοῦ μάρτυρος ἢ τοῦ ἁγίου, ἀλλὰ μόνον τὰς σπουδαιότερας ἀρετάς ἢ τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς δράσεως αὐτοῦ καὶ συνάγων τὰ ἐξ αὐτοῦ διδάγματα. Ἡ τέλος δύναται ὁ ἱεροκλήρυξ νὰ ὀρηθῇ ἀπὸ τῆς εὐαγγελικῆς ἢ ἀποστολικῆς περικοπῆς, αἰτινες συνήθως ἔχουσιν ἐκλεγῆ συμφώνως πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐορτῆς, καὶ διὰ καταλλήλου συνδυασμοῦ νὰ περιγράψῃ τὸ χριστιανικὸν ἰδεῶδες, τὸ ἐν ταῖς περικοπαῖς ταύταις ὑποτυπούμενον καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ μάρτυρος ἢ τοῦ ἁγίου ἐνσαρκωθὲν καὶ πραγματοποιηθέν¹²⁰. Τὰ ὑπὸ τοῦ λειτουργικοῦ κηρύγματος παρουσιαζόμενα πρότυπα τῶν ἁγίων ἀφ' ἐνὸς ἔχουσιν ἔλκοντα καὶ διαφωτιστικὸν χαρακτῆρα, καθιστῶντα λίαν ὀρατὴν τὴν ὠραιότητα τῶν ἐν αὐτοῖς αἰσθητοποιουμένων ἀξιών, ἀφ' ἑτέρου παροτρυντικὸν καὶ παρακινήτικὸν σκοπὸν, ἐξυπηρετούμενον διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν ὑποδείξεως τῆς ἀκολουθητέας ἐν τῇ ζωῇ ὁδοῦ καὶ ἐκ τρίτου ἐνθαρρυντικὸν περιεχόμενον, ἀποσκοποῦν εἰς τὸ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς δισταγμούς καὶ τὴν δειλίαν ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ νὰ ἐμφυσῆ εἰς αὐτὴν ἐμπιστοσύνην, θάρρος καὶ βεβαιότητα διὰ τὴν πνευματικὴν νίκη¹²¹. Ὁ πλοῦτος τῶν σφζομένων χειρογράφων συλλογῶν τῶν παλαιῶν λειτουργικῶν κηρυγμάτων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς ἐορτάς ἁγίων¹²², πείθει, ὅτι, ἐν ᾧ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ κηρύγματος εἶναι σήμερον, ἔκ μὴ ὄφελος, παρημελημένον, ἄλλοτε ἦνθι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὅθεν εἶναι ἀναγκαῖα ἢ πρὸς ἀναζωπύρησιν αὐτοῦ προσπάθεια. Ἐνταῦθα θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ, ὅτι συγχρό-

115. Πρβλ. σχετικῶς λ.χ. τὸν λόγον τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης περὶ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, Migne Ἐ.Π. τόμ. 155, στ. 253, ὡς καὶ τὸν ἐν τῷ κώδικι Α-η4 (ιζ' αἰῶν) λόγον περὶ τῆς Θείας Λειτουργίας. Πρβλ. ὡσαύτως τὰς περὶ τῆς Θείας Λειτουργίας ὁμιλίας τοῦ Ἀρχιμ. Νικοδήμου Βαλληνδρά, δημοσιευόμενας ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἐφημέριος», ἔτος 1960, ἀρ. φύλλου 1 καὶ ἐξῆς.

116. Ὑποδείγματα τοιοῦτων κηρυγμάτων εἶναι λ.χ. τὰ ἐξῆς: Μ. Βασιλείου, Προτρεπτικὴ εἰς ἄγιον Βάπτισμα, Migne Ἐ.Π. τόμ. 31, στ. 424· Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Μυσταγωγικαὶ κατηχήσεις: β' περὶ βαπτίσματος, γ' περὶ χρισματος, δ' περὶ σώματος καὶ αἵματος Κυρίου, Migne Ἐ.Π. τόμ. 33, στ. 1077 ἐξ., 1088 ἐξ., 1097 ἐξ., Χρυσόστομου, Λόγοι περὶ ἱεροσύνης, Migne Ἐ.Π. τόμ. 48, στ. 623-692· τοῦ αὐτοῦ, περὶ μετανοίας, Migne Ἐ.Π. τόμ. 49, στ. 335 ἐξ. καὶ 343 ἐξ. τοῦ αὐτοῦ, περὶ τῶν ἀναξίως κοινωνούντων, Migne Ἐ.Π. τόμ. 49, στ. 363 ἐξ. τοῦ αὐτοῦ, Ὁμιλίαι εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μυστηρίων, Migne Ἐ.Π. τόμ. 49, στ. 373 ἐξ. καὶ 381 ἐξ. τοῦ αὐτοῦ, Ὁμιλία α' εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, «ὅτι οὐ δεῖ ἀναβάλλεσθαι τὸ βάπτισμα», Migne Ἐ.Π. τόμ. 60, στ. 13 ἐξ. Νικ. Καβάσιλα, Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς λόγοι ἐπτὰ. ἦτοι περὶ μυστηρίων Migne Ἐ.Π. τόμ. 150, στ. 493-728· Πρβλ. Συμεῶν Θεσσαλονίκης, Περὶ ἁγίου μύρου, Migne Ἐ.Π. τόμ. 155, στ. 237· τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τῶν ἰ. χειροτονιῶν, τόμ. 155, στ. 361· Γεωργίου Σχολαρίου, Ὁμιλία περὶ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κ. ἢ. Ἰ.Χ., Migne Ἐ.Π. τόμ. 160, στ. 352 ἐξ. καὶ 376 ἐξ. Λόγος περὶ τῶν ἐπτὰ μυστηρίων ἐν Κώδικι Α-η95 (ιη' αἰῶν) κ.λ.π.

116α. Ἀξιόλογον ὕλικὸν διὰ λειτουργικὰ κηρύγματα περὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας εὐρίσκει τις ἐν Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου, Φάρμακον Ἀθανασίας—Ἡ Θεία Εὐχαριστία, ἐν Ἀθήναις 1958.

117. Ὡς παραδείγματα κηρυγμάτων περὶ νηστείας ἔστωσαν τὰ ἐξῆς: Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία περὶ νηστείας, Migne Ἐ.Π. τόμ. 31, στ. ἐξ. Χρυσόστομου, Ὁμιλία ἡ' εἰς ἀνδριάντας περὶ νηστείας, Migne Ἐ.Π. τόμ. 49, στ. 179 ἐξ. τοῦ αὐτοῦ, Ὁμιλία περὶ νηστείας, Migne Ἐ.Π. τόμ. 49, στ. 305 ἐξ., 313 ἐξ. τοῦ αὐτοῦ, Ὁμιλία α' περὶ Ἀννης, Migne τόμ. 54, στ. 631 ἐξ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ὁμιλία ἐορταστικὴ περὶ τοῦ τί ἐστι νηστεία καθαρὰ καὶ ἀμείαντος παρὰ τῷ Θεῷ, Migne Ἐ.Π. τόμ. 77, στ. 401 ἐξ. Γρηγορίου Παλαμά, Ὁμιλία περὶ νηστείας, Migne Ἐ.Π. τόμ. 151, στ. 9 ἐξ. Λόγος περὶ νηστείας ἐν Κώδικι Α-ι' 114 (ιζ' αἰῶν).

118. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 144 ἐξ.

119. Ἔστωσαν ὡς δείγματα τῆς παράδοσεως ταύτης τινὲς τῶν ἐν Migne Ἐ.Π. εἰς ἓνα ἢ περισσοτέρους ἁγίους ἀναφερομένων λόγων τῶν Μ. Ἀθανασίου (τόμ. 28, στ. 905 ἐξ.), Μ. Βασιλείου (τόμ. 31, στ. 237 ἐξ., 508 ἐξ. καὶ 589 ἐξ.), Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ (τόμ., 35 στ. 1084 ἐξ. καὶ 1169 ἐξ.), Ἀστερίου Ἀμασειας (τόμ. 40, στ. 264 ἐξ., 300 ἐξ., 313 ἐξ., 337 ἐξ.), Γρηγορίου Νύσσης (τόμ. 46, στ. 701 ἐξ., 736 ἐξ., 749 ἐξ., 773 ἐξ.), Χρυσόστομου (τ. 50, στ. 473 ἐξ., 515 ἐξ.), Σωφρονίου Ἱεροσολύμων (τόμ. 86, στ. 3321 ἐξ.), Ἀνδρέου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου (τόμ. 97, στ. 1109 ἐξ., 1141 ἐξ., 1169 ἐξ., 1192 ἐξ., 1205 ἐξ.), Θεοδώρου Στουδίτου (τόμ. 99, στ. 748 ἐξ., 757 ἐξ., 772 ἐξ., 792 ἐξ., 849 ἐξ.), Νικήτα Δαυτῆ Παμφαγόνο (τόμ. 105, στ. 37 ἐξ.), Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης (τόμ. 136, στ. 169 ἐξ.), Γρηγορίου Παλαμά (τόμ. 151, στ. 303 ἐξ., 320 ἐξ., 536 ἐξ.) καὶ πολλῶν ἄλλων. Ὡσαύτως ἰδὲ χαρακτηριστικούς λόγους εἰς ἐορτάς ἁγίων ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ ἱ. αἰῶνος Α 1050, Κτλ 38· τοῦ ἱ. αἰῶνος Α-β112· τοῦ ἱ. αἰῶνος Α 1052, Κτλ 19, Κτλ 56, Α-β94, Α-β109, Α-β119· τοῦ ἱ. αἰῶνος Α-γ99, Πρ 90· τοῦ ἱ. αἰῶνος Δ 189, Κρ 41, Κτλ 176, Φ67· τοῦ ἱ. αἰῶνος Δ 169, Ι 427, Ι 435, Ι 436, Κτλ 206, Ἐπ 134, Ἐπ 141, Ἐπ 236, Πρ 89, Φ 82· τοῦ ἱ. αἰῶνος Δ 168, Ι 426, Ι 509, Α-ω 153, Α-ω 154, Ἐπ 138, Ἐπ 140, Ἐπ 149· τοῦ ἱ. αἰῶνος Ι 364, Στν 77, Πλ. 542, Πλ 585 κ.λ.π. 120. Π. Τρεμπέλα, Ὁμιλητικὴ, σελ. 221-222. 121. Εὐ. Θεοδώρου Ἡ μορφωτικὴ ἀξία..., σελ. 145. 122. Πρβλ. ὑπόσημ. 119.

τατα διὰ τῶν αἰώνων τὰ ὀρθόδοξα λειτουργικά κηρύγματα εἶχον ὡς θέμα αὐτῶν καὶ τὰς διαφοροὺς Θεομητορικὰς ἐορτάς¹²³, οὐ μόνον ἐξαίροντα τὸν ῥόλον τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ καθ' ὅλου τελεσιουργίᾳ τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Οἰκονομίας¹²⁴, ἀλλὰ καὶ παρουσιάζοντα αὐτὴν οὐ μόνον ὡς τὸ πρότυπον, ὅπερ πρέπει νὰ ἐμπνέη πᾶσαν γυναῖκα, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ — ἄξιον πρὸς μίμησιν ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Χριστιανῶν — πρότυπον τῆς ζωῆς πίστεως, τῆς βαθείας ταπεινοφροσύνης, τῆς ἠθικῆς ἀγνότητος καὶ καθαρότητος, τῆς ἐν ταῖς θλίψεσιν ὑπομονῆς, τῆς στοργῆς καὶ τῆς ἀγάπης¹²⁵.

Τέλος εὐνόητον τυγχάνει, ὅτι τὰ ἄριστα καὶ τὰ σπουδαιότερα τῶν εἰς τὰς ἐορτάς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους ἀναφερομένων λειτουργικῶν κηρυγμάτων εἶναι τὰ ἀμεσώτερον καθοδηγοῦντα τοὺς ἀκροατὰς πρὸς συνειδητὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν συνεχιζομένην ἐν τῇ λατρείᾳ μυστικὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι τὰ κηρύγματα, ἅτινα συνδέονται μετὰ τῶν εἰς τοὺς κυρίους σταθμοὺς τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἀναφερομένων ἀκινήτων καὶ κινήτων ἐορτῶν. Οὕτως αἱ ἐορταὶ τῶν Χριστουγέννων¹²⁶, τῶν Φώτων¹²⁷, τῆς Περιτομῆς τοῦ Κυ-

ρίου¹²⁸, τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου¹²⁹, τῆς Μεταμορφώσεως¹³⁰, τῆς περιόδου τῶν Ἀπόκρεω¹³¹, τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς¹³², τῆς Μεγ. Ἑβδομάδος¹³³, τοῦ Πάσχα¹³⁴, τῶν μετὰ τὸ Πάσχα ἐορ-

ζιανζηνοῦ (Migne Ἐ.Π. τόμ. 36, στ. 356 ἐξ.), τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (Migne Ἐ.Π. τόμ. 46, στ. 577), τοῦ Χρυσοστόμου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 49, στ. 363 ἐξ.), τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 99, στ. 700), τοῦ χειρογράφου Πλ 542 (ἠ' αἰών) κ.λ.π.

128. Λόγοι εἰς τὴν περιτομὴν τοῦ Κυρίου εἶναι λ.χ. ὁ τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 97, στ. 913 ἐξ.), καὶ ὁ τοῦ χειρογράφου Λ-ω 153 (ἰ' αἰών).

129. Πρβλ. τοὺς εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου λόγους τοῦ Μ. Ἀθανασίου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 28, στ. 973 ἐξ.), τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Migne Ἐ.Π. τόμ. 77, στ. 1040 ἐξ.), τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων (Migne Ἐ.Π. τόμ. 86, στ. 3288 ἐξ.), καὶ τῶν κωδίκων Λ-γ 117 (α' αἰών), Λ-β 119 (β' αἰών), Λ-ω 153 (ἰ' αἰών) κ.λ.π.

130. Πρβλ. τοὺς εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου λόγους τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Migne Ἐ.Π. τόμ. 77, στ. 1009), τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 97, στ. 932 ἐξ.) καὶ τῶν χειρογράφων Λ-γ 117 (α' αἰών), Λ-γ 81 (ἰ' αἰών) καὶ Λ-γ 99 (ἰδ' αἰών).

131. Δείγματα κηρυγμάτων τῆς περιόδου τῶν Ἀπόκρεω ἰδὲ ἐν τοῖς κώδιξι Πρ 90 (ἰδ' αἰών), Πρ 103 (ἰε' αἰών), Σμπ 46 (ἰε' αἰών), Λ-ε 143 (ἰε' αἰών), Εφ 30 (ἠ' αἰών) κ.λ.π.

132. Ὡς παραδείγματα λειτουργικῶν κηρυγμάτων ἀναφερομένων εἰς ἐορτάς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς μνημονεύομεν ἔθεν μὲν ἐκ Migne Ἐ.Π. τὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου (τόμ. 28, στ. 1309 ἐξ.), τοῦ Χρυσοστόμου (τόμ. 53, στ. 21 ἐξ.· τόμ. 54, στ. 581 ἐξ. κ.λ.π.), τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (τόμ. 77, στ. 1049), τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου (τόμ. 97, στ. 960 ἐξ., 985 ἐξ.), τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (τόμ. 99, στ. 692 ἐξ.), τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης (τόμ. 135, στ. 561 ἐξ., 586 ἐξ., 677 ἐξ.) καὶ τοῦ Γρηγορίου Παλαμά (τόμ. 151, στ. ἐξ., 124 ἐξ., 145 ἐξ., 157 ἐξ., 177 ἐξ.), ἐτέρωθεν δὲ τὰ ἐν τοῖς κώδιξι Λ-γ 117 (α' αἰών), Λ-β 119 (β' αἰών), Πρ 90 (ἰδ' αἰών), Πρ 103 (ἰε' αἰών), Σμπ 46 (ἰε' αἰών), Γ 509 (ἰε' αἰών), Λ-κ 42 (ἰε' αἰών), Λ-λ 44 (ἰε' αἰών) κ.λ.π. Περὶ τῶν ὁμιλητικῶν θεμάτων τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ἰδὲ καὶ ἐν Παν. Τρεμπέλα, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 213.

133. Πρβλ. ἐν Migne Ἐ.Π. τοὺς σχετικούς λόγους τοῦ Μ. Ἀθανασίου (τόμ. 28, στ. 1048 ἐξ., 1053 ἐξ.), τοῦ Χρυσοστόμου (τόμ. 49, στ. 373 ἐξ., 399 ἐξ., 407 ἐξ.· τόμ. 50, στ. 715 ἐξ.· τόμ. 55, στ. 519 ἐξ. κ.λ.π.), τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (τόμ. 77, στ. 1016 ἐξ.), τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης (τόμ. 135, στ. 633 ἐξ.). Ὡσαύτως πρβλ. σχετικὰ κηρύγματα, περιληφθέντα ἐν τοῖς κώδιξι Πρ 84 (ἰδ' αἰών), Λ-θ 222 (ἰε' αἰών), Γ 1084 (ἰε' αἰών), Ε 148 (ἠ' αἰών), Εφ 30 (ἠ' αἰών) κ.λ.π. Περὶ τοῦ ὁμιλητικοῦ ὕλικου τῆς Μ. Ἑβδομάδος πρβλ. Π. Τρεμπέλα, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 213 ἐξ.

134. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Καθηγητὴς Παν. Τρεμπέλας, «ἡ πρὸς ὁμιλητικούς σκοποὺς σημασία» τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα «δὲν ἔχει ἐπαρκῶς ἐκτιμηθῆ. Οὕτως ὁ ἄμβων κατὰ τὴν ἐπισημοτάτην ταύτην ἡμέραν σιγὰ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ τὸ περὶ ἀναστάσεως κήρυγμα ἐξαγγέλλεται μόνον ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁμων» (ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 216). Ἐν τούτοις, ὡς ἀποδεικνύει ἐν συνεχείᾳ ὁ αὐτὸς Καθηγητὴς, «ὅστις ὑποδεικνύει καὶ τὸν περιεχόμενον τοῦ κηρυγματος τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα (Αὐτόθι, σελ. 216-218) —, «θὰ ἡδύνατο νὰ ἐξευρεθῆ χρόνος ἐπαρκέστατος δι' ἀναστάσιμα κηρύγματα» (αὐτόθι, σελ. 216). Εἰς ταῦτα θὰ ἡδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν, ὅτι τὸ ἀναστάσιμον λειτουργικὸν κήρυγμα εἶναι τι, ὅπερ ἐπιβάλλει καὶ ἡ μακραίων περι αὐτοῦ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας μας. Οὕτω πρβλ. τὰ ἐς τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα ἀναφερόμενα κηρύγματα τῶν Μ. Ἀθανασίου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 28, στ. 1073 ἐξ., 1081 ἐξ.), Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ (Migne Ἐ.Π. τόμ. 35, στ. 396 ἐξ.· τόμ. 36, στ. 624 ἐξ.,) Γρηγορίου Νύσ-

123. Ὡς δείγματα κηρυγμάτων, ἀναφερομένων εἰς θεομητορικὰς ἐορτάς, ἔστωσαν α' διὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Γεννήσεως ἢ τῶν Γενεθλίων τῆς Θεοτόκου οἱ λόγοι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (Migne Ἐ.Π. τόμ. 96, στ. 661 ἐξ.), τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 97, στ. 805 ἐξ., 820 ἐξ., 844 ἐξ., 861 ἐξ.), τοῦ Νικήτα Δαυΐδ Παφλαγόνοιο (Migne Ἐ.Π. τόμ. 105, στ. 16 ἐξ.), τῶν κωδίκων Λ-γ 117 (α' αἰών), Λ-γ 81 (ἰδ' αἰών), Λ-ε 147 (ἰδ' αἰών) κ.λ.π. β' διὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Ἐπισθίων τῆς Θεοτόκου οἱ λόγοι τοῦ Γερμανοῦ Ἀ. Πατριάρχου Κων/πόλεως (Migne Ἐ.Π. τόμ. 98, στ. 292 ἐξ. καὶ 309 ἐξ.), τῶν κωδίκων Λ-γ 117 (α' αἰών), Λ-ε 147 (ἰδ' αἰών), Λ-γ 81 (ἰδ' αἰών), Λ-θ 129 (ἠ' αἰών) κ.λ.π. γ' διὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου οἱ λόγοι τοῦ Μ. Ἀθανασίου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 28, στ. 917), τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων (Migne Ἐ.Π. τόμ. 86, στ. 3217), τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 97, στ. 881), τῶν κωδίκων Λ-γ 117 (α' αἰών), Δ 197 (ἰε' αἰών) κ.λ.π. δ' διὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου οἱ λόγοι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (Migne Ἐ.Π. τόμ. 97, στ. 700 ἐξ., 721 ἐξ., 753 ἐξ.), τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης (Migne Ἐ.Π. τόμ. 97, στ. 1045 ἐξ., 1072 ἐξ., 1089 ἐξ.), τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 99, στ. 720), τῶν κωδίκων Λ-γ 117 (α' αἰών), Λ-ω 154 (ἰε' αἰών), Πλ 542 (ἠ' αἰών) κ.λ.π.

124. Πρβλ. Ἰωάννου Καλογήρου, Μαρία ἡ ἀειπάρθεος Θεοτόκος κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον Πίστιν, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1957, σελ. 106. Πρβλ. Jos. Casper, μν. ἔ., σελ. 3.

125. Πρβλ. Ἀρχμ. Γερωνύμου Κοτσώνη, Λόγος εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ἐκφωνηθεὶς ἐν Τήνῳ τῇ 15ῃ Αὐγούστου 1958, περ. «Ἐκκλησία», ἔτος 1958, σελ. 361-362.

126. Ὀμιλητικὰ θέματα, ἀναφερόμενα εἰς τὸν ἐορταστικὸν κύκλον τῶν Χριστουγέννων ἰδὲ ἐν Π. Τρεμπέλα, Ὀμιλητικῆ, σελ. 208-211. Ὡς δείγματα δὲ ἀναπτύξεως τοιούτων θεμάτων ἔστωσαν οἱ ἐν Migne Ἐ.Π. λόγοι τῶν Μ. Ἀθανασίου (τόμ. 25, στ. 96 ἐξ.· τόμ. 28, στ. 960 ἐξ.), τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ (τόμ. 36, στ. 312 ἐξ.), τοῦ Χρυσοστόμου (τόμ. 49, στ. 351 ἐξ.) τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων (τόμ. 86, στ. 3201 ἐξ.), ὡς καὶ οἱ σχετικοὶ λόγοι τῶν κωδίκων Λ-β 118 (ἰ' αἰών), Λ-β 99 (α' αἰών), Λ-γ 117 (α' αἰών), Λ-β 109 (β' αἰών), Λ-β 119 (β' αἰών), Δ 197 (ἰε' αἰών), Λ-ω 153 (ἰε' αἰών) κ.λ.π.

127. Πρβλ. σχετικούς λόγους τοῦ Γρηγορίου Νά-

τῶν ¹³⁵, τῆς Ἀναλήψεως¹³⁶, τῆς Πεντηκοστῆς¹³⁷, τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ¹³⁸ κ.λ.π. ἐκπαλαί ἀπετέλεσαν καὶ σήμερον ἀποτελοῦσι σπουδαιοτάτας εὐκαιρίας, ἵνα τὸ λειτουργικὸν κήρυγμα ὁδηγήσῃ τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ πρὸς συνειδητὴν καὶ μετὰ κατανοήσεως βίωσιν τῶν διὰ τῶν ἐορτῶν τούτων παρουσιαζομένων πτυχῶν τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Χριστοῦ.

*

Ὅθεν τὰ ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ λεχθέντα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τὰ καθ' ὕλην θέματα τοῦ ὀρθοδόξου λειτουργικοῦ κηρύγματος δύνανται νὰ παρουσιάσωσι μεγίστην καὶ ἀπαράμιλλον ποικιλίαν. Τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῆς εἰδολογικῆς διαμορφώσεως αὐτοῦ, ἥτις, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν λεχθέντων, δύναται νὰ παρουσιάσῃ πληθὺν εἰδῶν, ἀνάλογον πρὸς τὸν πλοῦτον τῆς Ὀρθοδόξου Λατρείας, καὶ νὰ προσλάβῃ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφολογικὴν διάθεσιν καὶ ταξιθέτησιν τῆς ὕλης, πάσας τὰς δυνατὰς μορφάς, ἃς προβλέπει ἡ καθ' ὅλου Ὀμιλητικὴ ἢ Θεωρία τοῦ κηρύγματος, οἷαι εἶναι ἡ ἀναλυτικὴ μορφή, ἡ συνθετικὴ ¹³⁹ κ.λ.π. Ὡστε τὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων δύναται νὰ κινηθῇ τὸ ὀρθόδοξον λειτουργικὸν κήρυγμα, εἶναι εὐρύτατα. Τὸ μόνον, ὅπερ ἐν πάσαις ταῖς περιπτώσεσιν ἀπαιτεῖται ἐξ αὐτοῦ, εἶναι ἔνθεν μὲν ἐξ ἐπόψεως ὕλης τὸ νὰ ὑποβοηθῇ τοῦτο τὴν μετὰ κατανοήσεως βίωσιν τῶν διαφόρων πτυχῶν τῆς ὀρθοδόξου λατρείας, ἐτέρωθεν δὲ ἐξ ἐπόψεως μορφῆς τὸ νὰ ἔχῃ ὕφος σεμνὸν καὶ ἱεροπρεπές, ἔχον ὀργανικὴν σχέσιν πρὸς τὴν ὅλην λειτουργικὴν ἀτμόσφαιραν, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸ κήρυγμα τοῦτο ἐκφωνεῖται. «Μελετῶν τὴς τοὺς λόγους τῶν Πατέρων, ἔχει πολλάκις τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀναγιγνώσκει εὐχὰς τῆς Θείας Λειτουργίας. Τόσον ἐν τῇ ὑφῆ του καὶ τῇ μορφῇ ὁ Πατερικὸς λόγος φέρει

σης (Migne Ἐ.Π. τόμ. 46, στ. 600 ἐξ.), Χρυσοστόμου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 49, στ. 373 ἐξ., 381 ἐξ.), Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Migne Ἐ.Π. τόμ. 77, στ. 428 ἐξ.), Θεοδοίου Στουδίτου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 99, στ. 709 ἐξ.) κ.λ.π. Ὡσαύτως πρὸς τοὺς σχετικὸς λόγους ἐν τοῖς χειρογράφοις Α-β 118 (ι' αἰών), Α-γ 117 (ια' αἰών), Α-β 119 (ιβ' αἰών), Ι 388 (ιζ' αἰών), Α-ι 55 (ιζ' αἰών), Πλ 800 (ιη' αἰών) κ.λ.π. 135. Ἴδὲ σχετικῶς τοὺς κώδικας Πρ 84 (ιδ' αἰών), Ξπ 211 (ις' αἰών) κ.κ.

136. Πρὸς λ.χ. τοὺς σχετικὸς λόγους τοῦ Μ. Ἀθανασίου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 28, στ. 1092 ἐξ.), τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (Migne Ἐ.Π. τόμ. 46, στ. 689 ἐξ.), τοῦ Χρυσοστόμου (Migne Ἐ.Π. τόμ. 50, στ. 441 ἐξ.), τοῦ Γρηγορίου Παλαμά (Migne Ἐ.Π. τόμ. 151, στ. 276 ἐξ.) καὶ τῶν κωδίκων Α-β 119 (ιβ' αἰών), Α-γ 81 (ιδ' αἰών) κ.λ.π.

137. Πρὸς Παν. Τρεμπέλα, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 218 ἐξ. Ὡς δείγματα δὲ κηρυγμάτων τῆς Πεντηκοστῆς ἔστωσαν οἱ σχετικὸι λόγοι τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ (Migne Ἐ.Π. τόμ. 36, στ. 428 ἐξ.) τοῦ Γρ. Νύσσης (Migne Ἐ.Π. τόμ. 46, στ. 696 ἐξ.), τοῦ Γρηγορίου Παλαμά (Migne Ἐ.Π. τόμ. 151, στ. 308 ἐξ.) καὶ τῶν κωδίκων Α-β 118 (ι' αἰών), Α-β 99 (ια' αἰών), Α-β 109 (ιβ' αἰών) κ.λ.π.

138. Πρὸς σχετικὸς λόγους τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων (Migne Ἐ.Π. τόμ. 97, στ. 1017 ἐξ., 1036 ἐξ.), τοῦ Νικήτα Δαυίδ Παφλαγόνοιο (Migne Ἐ.Π. τόμ. 105, στ. 28 ἐξ.), τοῦ Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως (Migne Ἐ.Π. τόμ. 154, στ. 720) καὶ τῶν κωδίκων Δ 197 (ιζ' αἰών), Α-η 9 (ιζ' αἰών) κ.λ.π.

139. Πρὸς Παν. Τρεμπέλα, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 276 ἐξ.

λειτουργικὸν χαρακτῆρα, ὥστε μεταδίδει εἰς τὸν ἀναγνώστην τὸ εὐῶδες πνευματικὸν τῆς λατρείας θυμίαμα, τὸ κάλλος τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ τὴν ἱεράν κατάνυξιν»¹⁴⁰. Βεβαίως τὸ αἴτημα τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι τὸ ὀρθόδοξον λειτουργικὸν κήρυγμα πρέπει νὰ εἶναι γεγραμμένον ἢ νὰ ἐκφωνῆται εἰς γλῶσσαν ἀρχαῖζουσαν, οἷα ἀκριβῶς εἶναι ἡ τῆς λατρείας, ἀλλ' ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ διαποτίζηται ὑπὸ τῶν λειτουργικῶν ἐνοπιῶν καὶ νὰ διανθίζηται ὑπὸ ἀπλῶν λειτουργικῶν ἐκφράσεων κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὑπεδείξαμεν ἀνωτέρω διὰ παραδειγμάτων τινῶν.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐκ τῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ λεχθέντων συνάγεται, ὅτι εὐρὸν πεδίων ἐργασίας ἀνοίγεται ἐνώπιον τόσον τῶν διακόνων τοῦ θεοῦ κηρύγματος, ὅσον καὶ τῆς θεωρητικῆς περὶ αὐτὸ ἀσχολουμένης Ὀμιλητικῆς.

Οἱ ἱεροκήρυκες ἀναμφιβόλως θὰ καταστήσωσι τὸ κήρυγμα αὐτῶν λίαν Χριστοκεντρικὸν καὶ συγκεκριμένον καὶ θὰ προσδώσωσιν εἰς αὐτὸ ἀπαράμιλλον ζωτικότητα καὶ δύναμιν, ἐάν—συμφώνως πρὸς τὰ ἐν τοῖς πρόσθεν εἰρημένα—ἐμποτίσωσιν αὐτὸ διὰ τῶν βιβρίων τοῦ ἐκ τῆς ὀρθοδόξου λατρείας ἐκπηγάζοντος ζῶντος ὕδατος.

Αἱ ὀρθόδοξοι ἐξ ἄλλου ὀμιλητικαὶ σπουδαὶ θὰ χειραφετηθῶσι τὰ μέγιστα ἐκ τῶν ἐπιρροῶν καὶ ἐπιδράσεων τῆς ῥωμαιοκαθολικῆς ἢ προτεσταντικῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ῥητορικῆς», ἐάν στρέψωσι τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν εἰς τὴν πλουσιωτάτην ὀρθόδοξον ὀμιλητικὴν παράδοσιν, ἥτις ἔχει ἐκδηλον λειτουργικὸν χαρακτῆρα. Πιστεύομεν, ὅτι ἡ παρούσα εὐσύνοπτος μελέτῃ ὑποδηλοῖ κατὰ τι γενικώτερον, ὅτι ἡ ἐνδελεχῆς μελέτῃ τῆς ἱστορίας τοῦ ὀρθοδόξου κηρύγματος καὶ ἡ διακρίβωσις τῶν τε καθ' ὕλην καὶ εἰδολογικῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ θὰ δημιουργήσῃ μίαν γνησίως Ὀρθόδοξον Ὀμιλητικὴν, παρουσιάζουσαν κατὰ τρόπον ὅσον τὸ δυνατόν πληρέστερον τὴν Ἱστορίαν καὶ τὴν Θεωρίαν τοῦ ὀρθοδόξου κηρύγματος. Διὰ τὴν ἐνδελεχῆ μελέτην ταύτην θὰ εἶναι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἀρισταὶ πηγαὶ καὶ τὰ ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ μνημονευθέντα κηρύγματα τῶν Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τῶν λειτουργικῶν καὶ ὀμιλητικῶν χειρογράφων.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἵφηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

140. Γεωργίου Δελέγκα, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 207.

«Στολαῖς ταῖς ἐξ αἵματος ὠραιζόμενος, Κυρίῳ παρίστασαι, τῷ βασιλεῖ οὐρανῶν, Χριστοφόρε ἀοίδιμε· ὅθεν σὺν Ἀσωμάτων καὶ Μαρτύρων χορείαις, ἔδεις τῇ τρισαγίῳ καὶ φρικτῇ μελωδίᾳ· διὸ ταῖς ἱκεσίαις ταῖς σαῖς σῶζε τοὺς δούλους σου»

(Ἀπολυτικὸν τοῦ ἁγίου μάρτυρος Χριστοφόρου, ἤχος δ').

ΗΤΟ Ο ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ "Η ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΩΝ;

Β'

Ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰουστίνου τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ὅπερ ἤγειρε τὰς πλείστας συζητήσεις καὶ κατέστη σημεῖον ἀντιλεγόμενον, εἶναι ἡ περὶ Θεοῦ καθόλου διδασκαλία αὐτοῦ. Οἱ παραδεχόμενοι πλατωνικὴν ἐπίδρασιν, καὶ δὴ καὶ μεταποίησιν τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας τοῦ Ἰουστίνου, ἐντοπίζουσι τὸ ζήτημα εἰς τρία βασικά σημεῖα, ἴσται τὸν ὀρισμὸν καὶ τὴν ἐννοίαν τοῦ Θεοῦ κατ' Ἰουστίνον, τὰ ἰδιώματα αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπερβατικότητα τῆς θείας οὐσίας.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ πρῶτον σημεῖον, ὁ Ἰουστίνος, κατόπιν ἐρωτήσεως τοῦ Γέροντος, δίδει ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Διαλόγου του, τὸν ἐξῆς ὀρισμὸν τοῦ Θεοῦ: «Τὸ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως αἰεὶ ἔχον καὶ τοῦ εἶναι πᾶσι τοῖς ἄλλοις αἴτιον, τοῦτο δὴ ἐστὶν ὁ Θεός». Ὁ ὀρισμὸς οὗτος συμπίπτει οὐ μόνον κατὰ τὴν φράσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὸν ὀρισμὸν τῆς πλατωνικῆς ιδέας παρὰ τῷ Τιμαίῳ: «Τὸ ὄν αἰεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον» (Τίμ. 27 D), «τὸ κατὰ ταυτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον» (αὐτ. 29A).

Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἰδιώματα τοῦ Θεοῦ, παρατηροῦσιν ὅτι ὁ Ἰουστίνος φέρει ἐντονὸν τὴν πλατωνικὴν ἐπίδρασιν. Οὕτως, ἐνῶ κατ' αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐξ ἀγαθότητος ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐξ ἀμόρφου ὕλης διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἐν τούτοις ἐπιμελῶς ἀποφεύγει ἐν τοῖς ἐξῆς νὰ συσχετίσῃ τὸν Θεὸν ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐξαίρων ἀνὰ πᾶν βῆμα τὴν μετὰ τοῦ κόσμου καθόλου σχέσιν αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ ὅλως πλατωνικόν. Οὕτως ἐπανειλημμένως ἀπαντῶσιν αἱ φράσεις «πατὴρ τῶν ὄλων», «γεννήτωρ τῶν ἀπάντων», «ποιητὴς τῶν ὄλων», «δημιουργὸς τοῦδε τοῦ παντός», «πατὴρ καὶ δεσπότης πάντων» (1 Ἀπολ. 13,29,9, 32,10, Διάλ. 140. 4), «πατὴρ καὶ κύριος τῶν πάντων» (Διάλ. 32,3). Παράβαλε Τιμαίου προσομοίας φράσεις: «τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός» (Τίμ. 28C) κ.λ.π.

Τοῦθ' ὅπερ ὁμοίως κατ' ἐξοχὴν προδίδει, κατ' αὐτοῦς, τὴν πλατωνικὴν ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου ἐπίδρασιν εἶναι ἡ ὑπερβατικότης τῆς θείας οὐσίας. Ὁ Ἰουστίνος τὸν Θεόν, ἐπαναλαμβάνων ἐν τούτῳ τοὺς λόγους τοῦ Πλάτωνος, ἐκδέχεται ὡς «ἐπέκεινα πάσης οὐσίας» (Διάλ. 4.1). Συνωδὰ δὲ τῷ Τιμαίῳ, καθ' ὃν ὁ Θεὸς τυγχάνει δυσεύρετος καὶ ἀκατονόμαστος (Τίμ. 28C), διακηρύσσει ὅτι «ὄνομα τῷ ἀρρήτῳ Θεῷ οὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν» (1 Ἀπολ. 61.14). Περαιτέρω ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς «ἀνωνόμαστος» (1 Ἀπολ. 63,1), «μηδενὶ ὀνόματι θετῶ καλούμενος» (Γ' Απολ. 10,1) «ἀγέννητος καὶ ἀρρητος» (II Ἀπολ. 13,4). Κατὰ τὸν Ἰουστίνον ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ δεχθῆ ὄνομα, διότι ὁ κατονομάσας αὐτὸν πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶναι πρῶτος τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε αἱ προσωυμῖαι πατὴρ, θεὸς καὶ κτίστης δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν ὀνόματα, ἀλλ' ἀπλαῖ προσρήσεις ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν πρὸς τὸν κόσμον εὐποιῶν προἰῶσαι (II Ἀπολ. 6.1.2.). Ὡς δὲ παρὰ Πλάτωνι ὁ Θεός,

μετὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κόσμου, ἀποσύρεται εἰς τοὺς οὐρανοὺς, οὐδεμίαν ἐφεξῆς σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον διατηρῶν, οὕτω καὶ παρ' Ἰουστίνῳ ὁ Θεὸς μένει σταθερῶς εἰς τὰς ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν χώρας, χωρὶς νὰ δύναται νὰ φανερωθῆ ἐπὶ τῆς γῆς (Διάλ. 60,2): «ὁ γὰρ ἀρρητος πατὴρ καὶ κύριος τῶν πάντων οὔτε ποὶ ἀφίεται οὔτε περιπατεῖ... ἀλλ' ἐν τῇ αὐτοῦ χώρᾳ, ὅπου ποτέ, μένει...» (Διάλ. 127,2). Εὐδῆλον ἐντεῦθεν, ὅτι αἰ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἰστορούμεναι θεοφάνειαι δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν θεοφάνειαι, ἀλλὰ χριστοφάνειαι. Τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην θέσιν διὰ μακρῶν πειρᾶται νὰ ἐδραιώσῃ ὁ Ἰουστίνος ἐν τῷ πρὸς Γρύφωνα Διαλόγῳ αὐτοῦ.

Εἰς τὰς παρατηρήσεις ὁμοίως ταύτας, αἵτινες ἐν μέρει εἶναι ἀληθεῖς, δυνάμεθα νὰ ἀντιπαραθέσωμεν καὶ ἕτεραν σειρὰν σκέψεως τοῦ Ἰουστίνου, ἥτις ἐν πολλοῖς διασαφηνίζει τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις καὶ δεικνύει ἐν ἱκανῶ μέρει τὰ χριστιανικὰ φρονήματα τοῦ Ἰουστίνου.

Καὶ πρῶτον μὲν, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὑπάρχει ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου διδόμενος ὀρισμὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι πλατωνικός. Ὡσαύτως καὶ εἰς ἕτερα σημεῖα τῶν ἔργων του ὁ Ἰουστίνος φωρᾶται ἀναπαράγων κατὰ λέξιν τὸν Τιμαίον τοῦ Πλάτωνος, φέρων εἰς ἀντιστοιχίαν τὸν Θεὸν Πατέρα τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν Δημιουργὸν τοῦ Πλάτωνος, ὃν πάλιν ταυτίζει πρὸς τὴν ιδέαν τοῦ ἀγαθοῦ. Παραλλήλως καὶ τινὰς ἄλλας περὶ Θεοῦ ιδέας, ὅτι, λόγου χάριν, ὁ Θεὸς εἶναι εἷς, ζῶν, δημιουργὸς τοῦ κόσμου, ὃν κυβερνᾷ διὰ τῆς προνοίας του, ὁ Ἰουστίνος ἐξελάμβανεν ὡς αὐτονοήτους λογικὰς ιδέας, ὡς ἐμφύτους δόξας. Ἐκλεκτικὸς δὲ φιλόσοφος ὢν, δὲν διστάζει νὰ συνδέσῃ ἐν τῇ περὶ Θεοῦ ιδέᾳ ὠρισμένα στοιχεῖα ἐκ τῆς Πλατωνικῆς καὶ Στωικῆς φιλοσοφίας, ἐκ μὲν τῆς πρώτης ἀρνούμενος κατὰ κανόνα τὴν ιδέαν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας τὰ περὶ θείας προνοίας σχετικὰ διδάγματα. Ταῦτα πάντα ὁ Ἰουστίνος ὤφειλεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν φιλοσοφικὴν του μόρφωσιν καὶ σκέψιν, συμπαρέλαβε δὲ καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ, καθ' ὅσον ἐθεώρει σύμφωνα πρὸς τὴν νέαν του πίστιν. Ἐπομένως ἡ φιλοσοφικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς περὶ Θεοῦ ιδέας τοῦ Ἰουστίνου εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ἐφθειρον ὁμοίως ἐν προκειμένῳ τὴν χριστιανικὴν πίστιν τοῦ Μάρτυρος; Δὲν τὸ νομίζομεν, διότι ἡ γενικὴ εἰκὼν περὶ Θεοῦ, ἣν δίδει ὁ Χριστιανὸς Ἰουστίνος, παρὰ τὰς ἐνούσας αὐτῇ πολλαπλᾶς δυσχερείας καὶ ἀτελείας, οὐδὲν ἔχει τὸ ἀπᾶδον πρὸς τὴν περὶ Θεοῦ χριστιανικὴν ἀντίληψιν τῆς ἐποχῆς του.

Καὶ ἐν πρώτοις ἀποχωρίζεται ὀξύτατα τῆς φιλοσοφίας ὁ Ἰουστίνος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἐπιδιώξιν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἵνα ἴδῃ ἔστω καὶ πρὸς ὦραν ἐν τῇ ἐκστάσει τὸ θεῖον, ὁ Ἰουστίνος χαρακτηρίζει τοῦτ' αὐτὸ βλακείαν (Διάλ. 2.) Καίπερ συγγενῆς τῷ Θεῷ ἡ ψυχὴ, διὰ δὲ τοῦ ἐν αὐτῇ σπερματικοῦ λόγου δυναμένη νὰ ἔχη ποιὰν τινα αἴσθησιν αὐτοῦ,

ὅμως, ἀφιεμένη εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις, ἀδυνατεῖ νὰ ἀνέλθῃ πρὸς αὐτόν. Τὸν Θεὸν δὲν γνωρίζει τις ἀφηρημένως, ὡς γνωρίζει τὴν μουσικὴν, ἀριθμητικὴν καὶ ἀστρονομίαν, ἀλλὰ γνωρίζει ὡς πρόσωπον ζῶν, μεθ' οὗ εἰσέρχεται εἰς προσωπικὰς σχέσεις, ἐν τῷ θρησκευτικῷ δηλονότι συναισθήματι («ἐκ τοῦ ιδέσθαι» Διάλ. 3.6). Οἱ Πλατωνικοὶ ὅθεν μάτην ὀνειρεύονται τὴν ἐκστασιν. Ἐνῶ δὲ τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ παραμένει ἄλυτον διὰ τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον, ὁ Θεὸς τὸ ἔλυσε διὰ τῆς ἀποκαλύψεως, ὁμιλήσας τὸ πάλαι μὲν διὰ τῶν προφητῶν, ἐπ' ἐσχάτων δὲ διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου αὐτοῦ. Διὰ πρώτην φοράν ἐν τῇ Χριστιανικῇ Θεολογίᾳ ἔχομεν ἐνταῦθα ἓνα τοσοῦτον σαφῆ διαχωρισμὸν τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων θεωρημάτων. Ἐπὶ πλέον δεόν νὰ τονισθῇ, ὅτι διὰ τὸν Ἰουστίνον ἡ ὑπερβατικὴ αὕτη γνώσις τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπιτυγχάνεται ἄλλως, εἰ μὴ μόνον διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιλάμψεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἡ ἐξωτερικὴ δηλαδὴ ἀποκάλυψις δὲν ἐξαρκεῖ, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ὁ ἐσώτερος τῆς ψυχῆς καὶ τῆς διανοίας φωτισμὸς (Διάλ. 4.1).

Ἀκολούθως καὶ ὡς πρὸς τὰ θεῖα ἰδιώματα, τὰ συνδέοντα κατὰ κανόνα τὸν Θεὸν μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ σύμπαντος μᾶλλον ἢ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, δὲν πρέπει νὰ ξενιζώμεθα, διότι, καίπερ ταῦτα, προσηρμοσμένα εἰς τοὺς ἀπολογητικούς του σκοποὺς, προδίδουσιν ἄντως πλατωνικὴν ἐπίδρασιν, ὅμως δυνάμεθα καὶ ἐγγύτερον νὰ ἀναζητήσωμεν τὰς πηγὰς τούτων, ἐν τῷ βαπτιστηρίῳ δηλονότι συμβόλῳ τῆς ἐποχῆς του. Οὕτως ὁμιλῶν περὶ τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος ὁ Ἰουστίνος παρατηρεῖ: «ἐπ' ὀνόματος γὰρ τοῦ Πατρὸς τῶν ὁλῶν καὶ δεσπότου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου, τὸ ἐν τῷ ὕδατι τότε λουτρὸν ποιοῦνται» (1 Ἀπολ. 61.3). Ἀλλαχοῦ δέ: «ἐν τῷ ὕδατι ἐπονομάζεται τῷ ἐλομένῳ ἀναγεννηθῆναι... τὸ τοῦ πατρὸς τῶν ὁλῶν καὶ δεσπότου Θεοῦ ἄνομα» (αὐτόθι). Ἄλλωστε ἡ ἔκφρασις «πατὴρ τοῦ σύμπαντος κόσμου» ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ ἱερῷ Κλήμεντι Ρώμης («ἀτενίσωμεν εἰς τὸν Πατέρα καὶ κτίστην τοῦ σύμπαντος κόσμου»), ὅστις ἀσφαλῶς δὲν ἠντλησε ταύτην ἐκ τοῦ Τιμαίου.

Οὐχ ἦττον δέ, καὶ ἡ συγνή συσχέτισις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον δὲν ἐμποδίζει ἐν τοσοῦτῳ τὸν Ἰουστίνον νὰ ὁμιλῇ χριστιανικῶς καὶ περὶ τῆς θείας υἰοθεσίας τοῦ Χριστοῦ (1 Ἀπολ. 63,3), ἐξαιρῶν τὴν θείαν πατρότητα καὶ τὴν μοναδικὴν σχέσιν μετὰ τῶν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (Διάλ. 106.1), οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐν χάριτι υἰοθεσίας τῶν ἐπὶ μέρους Χριστιανῶν, ἀφιερῶν κεφάλαια ὅλα τοῦ Διαλόγου του (109, 122, 130, κ.έ.) εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀποτελοῦσι τὸν ἀληθῆ Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ καί, χάρις εἰς τὴν ἑνωσίν των μετὰ τοῦ Χριστοῦ, τὰ ἀληθῆ τέκνα τοῦ Θεοῦ (Διάλ. 135.3).

Πρὸς τούτοις, τὴν περὶ Θεοῦ χριστιανικὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἰουστίνου ἐξαιρεῖ καὶ ἕτερον ἰδιώμα τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἀσμένως χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰουστίνος, ἦτοι ἡ θεία παντοδυναμία. Τὸ ἰδιώμα τοῦτο εἶναι παντελῶς ξένον τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ὡς γνωστόν, ὁ Κέλσος ἐσκανδαλίζετο βλέπων τοὺς χριστιανούς νὰ

προσφεύγουν εἰς τὴν παράδοξον, ἂν οὐχὶ καὶ μωρὰν, κατ' αὐτὸν ἀντίληψιν τῆς θείας παντοδυναμίας, διὰ νὰ δικαιώσουν τὴν περὶ ἀναστάσεως διδασκαλίαν αὐτῶν. Ὁ Ἰουστίνος ὅμως ἀδιστακτικῶς προσφεύγει εἰς αὐτήν, διὰ νὰ διερμηνεύσῃ οὐ μόνον τὴν περὶ ἀναστάσεως πίστιν τῆς Ἐκκλησίας (1 Ἀπολ. 95,5), ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν (Διάλ. 84.4).

Τέλος καὶ ἡ πολυθρύλητος ὑπερβατικότης τοῦ Θεοῦ, ὀρθῶς νοουμένη, οὐδόπως ἀντίκειται εἰς τὴν περὶ Θεοῦ χριστιανικὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἰουστίνου. Καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν τὴν θείαν ὑπερβατικότητα ἰδιαζόντως ἐξαιρεῖ ὁ Ἰουστίνος, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτοῦ ὅπως, πάσῃ δυνάμει, ἀντιδράσῃ κατὰ τοῦ πολυθεϊσμοῦ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου, τοῦ συγγέοντος καὶ συμφύροντος τὸν Θεὸν μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἐξαρσις δ' ἀφ' ἑτέρου τῆς ἀληθείας ταύτης, κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχῆν, οὐδένα ἐσκανδαλίζε. Πάντες οἱ ὁμόπιστοι τοῦ Ἰουστίνου παρεδέχοντο, ὅτι ὁ Θεὸς οὔτε σχῆμα ἔχει, οὔτε μορφήν, ὅτι εἶναι ἀρρητος καὶ ἀνέκφραστος. Ἡ πλατωνικὴ δὲ μεταφυσικὴ ἔκφρασις «ἐπέκεινα τῆς οὐσίας» ἦτο πολὺ τεχνικὴ, ὥστε νὰ ἐτύγγανε γνωστὴ εἰς τοὺς χριστιανούς. Ἄλλωστε, ἂν ὁ Ἰουστίνος χριστιανοποιῇ αὐτήν, ἐν τῇ μετὰ τοῦ Γέροντος συζητήσει, διὰ νὰ διερμηνεύσῃ τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι καὶ τὴν υἰοθετεῖ δι' ἴδιον λογαριασμὸν¹.

Εἶναι φανερόν ὅτι τὴν θείαν ὑπερβατικότητα ὁ Ἰουστίνος ἀντλεῖ ἀλλαχόθεν. Ἀσπασθεὶς τὸν Χριστιανισμὸν ὁ Ἀπολογητὴς ἀνεῦρεν εἰς τὰ παλαιότερα βιβλία τῆς Π. Διαθήκης τὴν ἰδέαν περὶ ἐνὸς προσωπικοῦ, ζῶντος, εἰς τὸν ὅποιον ὅμως γραμματικῆς τις ἐρμηνεία θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ προσδῶσῃ μορφῆν αἰσθητὴν καὶ τινα ἐκ τῶν ἡμετέρων παθῶν. Εἰς τὰ μεταγενέστερα δὲ βιβλία αὐτῆς, τὰ προφητικά, ὁ Θεὸς περιγράφεται ὡς ἠθικῶς καθαρὸς καὶ τέλειος, ἐντεῦθεν δὲ ἀπηλλαγμένος πάσης ἀνθρωπίνης ἀτελείας. Ὁ Θεὸς τοῦ Ἡσαίου, π.χ. δὲν ἔχει ἀνάγκην ὑλικῶν προσφορῶν καὶ θυσιῶν. Τοῦθ' ὅπερ ἐπιζητεῖ ὡς λατρίαν ἀληθῆ εἶναι ἡ ἀσκησις τῶν ἀρετῶν. Ὁ τοιοῦτος Θεὸς δὲν δύναται ἄλλως νὰ ἐκληφθῇ ἢ ὡς τελεία πνευματικὴ καὶ ἄυλος ὄντοτης. Περαιτέρω, τὴν περὶ Θεοῦ καθαρὰν ταύτην ἀντίληψιν οὐ μόνον εὗρισκεν ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, ἀλλὰ καὶ χωρὶα αὐτῆς τῶν παρείχοντο, ἅτινα ἠρνοῦντο πᾶσαν ἀμείστον ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἡμῶν καὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ τοῦ Ματθαίου (11,27) «οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰμὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ὃ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι», ἀπαντᾷ ἐν τῇ Ἀ' Ἀπολογία αὐτοῦ (63.3). Ὁμοίως καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου «Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε» (1.18), ἦτο γνωστόν εἰς τὸν Ἰουστίνον, ἀπήχησιν δ' αὐτοῦ ἔχομεν ἐν τῷ Διαλόγῳ: «οὔτε οὖν Ἀβραάμ, οὔτε Ἰσαάκ, οὔτε Ἰακώβ οὔτε ἄλλος ἀνθρώπων εἶδε τὸν Πατέρα» (Διαλ. 127.4). Αἱ πηγαὶ αὗται τῆς θείας ἀποκαλύψεως φρονοῦμεν, ὅτι ἐβάρυνον αἰσθητῶς ἐπὶ τῆς περὶ θείας ὑπερβατικότητος ἀντιλήψεως τοῦ Ἰουστίνου. Ἐντεῦθεν ἡ ὑπερβατικότης αὕτη

1. J. Lebreton, Histoire du dogme de la Trinité, tome II, de saint Element a saint Jrené, Bibliothèque de la Theologie Historique, Paris 1928, σ. 423.

ΑΠΟ ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ

B'

Ἐτερον παράδειγμα τῶν ἐξωφρενικῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα ἦτο ἡ ἐπιμονή του, ὅπως ὁ καταφθάσας εἰς Φερράραν Πατριάρχης Ἰωσήφ προσκυνήσῃ τοὺς παπικούς πόδας, ὡς συνηθίζετο. Εἰς μάτην οἱ παπικοὶ ἐκπρόσωποι, διὰ τὸ νὰ ὑπερικήσουν τοὺς διαταγμούς του τοῦ ὑπενθύμιζον ὅτι καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Σιγισμούνδος, αὐτοκράτωρ τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς δυναστείας, τὸ εἶχεν ἤδη πράξει. Αἱ παπικαὶ προσβεῖαι ἤρχοντο καὶ ἐπέστρεφον ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὁ Ἰωσήφ δὲν ἠνύκει νὰ ἐξέλθῃ τοῦ πλοίου, ἐφ' ὅσον δὲν ἀπεσύρετο ἡ ταπεινωτικὴ ἀπαίτησις τοῦ πάπα. (σελ. 105). Τέλος ὁ Εὐγένιος ἠναγκάσθη πρὸ τῆς ἐπιμόνου ἀρνήσεως νὰ ὑποχωρήσῃ.

Εἰς ταῦτα προτετέθησαν αἱ ἀνεκδιήγητοι κακοχίαι ἐκ τῆς ἐπιδημίας νόσων, αἱ ὁποῖαι ἀπεδεκατίζον τοὺς πληθυσμούς, ἡ ἀνώμαλος πληρωμὴ τῶν ἐξόδων διατροφῆς τῶν ἀπεσταλμένων καὶ τοῦ ὑπεραριθμοῦ προσωπικοῦ, τὸ ὅποιον συνώδευε τιμῆς ἕνεκεν τὸσον τὸν πατριάρχην ὅσον καὶ τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ συγγραφεὺς ἀδικεῖ Μᾶρκον τὸν Εὐγενικόν, ὅταν τὸν παρυσιάζῃ, ἀναπτύσσοντα τὸν περὶ Καθαρηρίου Πυρός ἀναιρετικόν του λόγον, ὡς μὴ ἐκπροσωποῦντα δῆθεν τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας (σελ. 119, 120). Διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς τὸ στόμα καὶ ὁ ὑπέρμαχος συμπάσης τῆς ἀντιπροσωπείας. Ἐπέμενεν ὀρθῶς, ὅτι τὰ μὲν ἁμαρτήματα εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαλείφωται, οὐχὶ ὅμως ὑπὸ «πυρός» τινος. Οὐδαμοῦ εὐρηται ἐπιχείρημα ὑπὲρ μιᾶς τοιαύτης ἐκδόχῃς. Οὔτε οἱ Πατέρες, οὔτε ἡ Γραφὴ ὁμιλοῦν περὶ πυρός, ἐκτὸς ἀποκλειστικῶς τοῦ Ὁριγένους. Ὑπενθύμισεν εἰς τοὺς Λατίνους, ὅτι σύσσωμος ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας παραδέχεται τὴν ἄφρασιν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι αἱ προσευχαὶ τῆς Ἐκκλησίας μᾶλλον βοηθοῦν τὰς ψυχὰς

δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν μεταφυσική. Εἶναι μᾶλλον ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ, ἐξεταζομένη ὑπὸ τὸ θεολογικὸν πρῶσμα. Ἐν τῇ Ἀπολογία ὁ Θεὸς ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ ἄπειρος ἠθικὴ τελειότης. Εὐδῆλον, κατὰ ταῦτα, ὅτι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν θεῶν τοῦ πολυθεϊσμοῦ, εἰς οὓς ἀποδίδονται τσαῦτα ἐν τῷ κόσμῳ παρεμβάσεις καὶ σκανδαλώδεις περιπέτειαι, δέον νὰ ὑφίσταται ἄπειρον καὶ ἀγεφύρωτον χάσμα. Ὁ δὲ Θεὸς περιγράφεται συνεχῶς ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ὡς ἄυλος καὶ ἀσώματος ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὰ χονδροειδῆ εἶδωλα τοῦ ἐθνισμοῦ. Σημειωτέον ὅμως καλῶς ὅτι ταῦτα πάντα, καθὼς καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς Πατὴρ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ δημιουργίας σχεδίου του ἀναθέτει εἰς τὸν Λόγον αὐτοῦ, δὲν σημαίνουν ὅτι πᾶσα παρέμβασις τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἀποκλείεται. Ἐπὲρ αὐτοῦ συνηγοροῦσι πλείστα χωρία τῆς Ἀπολογίας, ἐν οἷς παρατηρεῖται σύγχυσις τοῦ Θεοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ Πλάτωνος, καὶ ἐν οἷς μάλιστα συνδυάζεται τὸ δημιουργικὸν ἔργον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν θείαν αὐτοῦ πρόνοιαν (1 Ἀπολ. 8.10.13.). Κατὰ ταῦτα ὁ Ἰουστίνος, ἀποχωρίζων τὸν Θεὸν ἀπὸ τοῦ κόσμου, δὲν περικλείει τοῦτον ἀδιάφορον καὶ

τῶν νεκρῶν. Ἀντέκρουσε θαρραλέως τὰ Ratio Theologica τῶν Λατίνων, ὡς ἀπαράδεκτα.

Εὐνόητον καθίσταται, ὅτι ὅλαι αὐταὶ αἱ ἀτελειῶτοι κουραστικαὶ συζητήσεις, ἡ ἀμηχανία εἰς τὴν ὁποίαν συχνὰ εὐρίσκοντο οἱ Ὁρθόδοξοι ἐνώπιον προβαλλομένων πατερικῶν ἀποδείξεων ἀπὸ παραποιημένας καὶ κιβδηλοῦς ἐκδόσεις, ἐδημιούργησεν ἀπογοητευτικὴν ἀτμόσφαιραν. Δυσπιστία καὶ καχυποψία ἤρχισε νὰ διαδέχεται τὰς ἐλπίδας περὶ μιᾶς ἐνδεχομένης συνεννόσεως. Τὰ θλιβερὰ νέα ἐξ ἄλλου, καταφθάσαντα ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ τῆς Πόλεως, ἠύξησαν τὴν ἀπελπισίαν καὶ τὸν πόθον τῆς ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερας ἐπιστροφῆς εἰς τὴν γενέτειράν των. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τοῦ φόβου τὸν ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει τὸ ἐξῆς: Μίαν ἡμέραν πρὸς ψυχαγωγίαν των ἐκλήθησαν εἰς γεῦμα παρὰ τῷ πάπα. Οὐδεὶς ὅμως παραδόξως ἤγγισε τὰ φαγητά, καίτοι ὅλοι ἐπέινων, φοβούμενοι μήπως δηλητήριο ἐἶχε τεθῆ κρυφίως εἰς αὐτά! (σελ. 127).

Ὅταν ἡ νοσταλγία καὶ ἡ ἀνέχεια ἐφθασαν εἰς τὸ κατακόρυφον, οἱ Ὁρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι θρηνοῦντες ἐκέτεον ὑπὲρ τῆς ἐπιστροφῆς των. Πιεζόμενος ἀπὸ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτὴν, ὁ Ἰωάννης ἐπέχειρησε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν πάπαν τὴν κατὰ τινα τρόπον ἀνακούφισιν τῶν ὑπηκόων του.

Τὴν 13 Μαΐου, παραμονὴν τῆς εορτῆς τῆς Ἀναλήψεως, ἐπεσκέφθη προσωπικῶς αὐτόν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Ὁ πάπας ἀνέβαλε νὰ δώσῃ ἀπάντησιν, αἰτήσας περισσότερον καιρὸν νὰ σκεφθῆ (σελ. 252). Ὁ πόλεμος αὐτὸς τῶν νεύρων καὶ ἡ ἀβεβαιότης, ἡ παράτασις τῆς διαμονῆς των, παρὰ πάντα ὑπολογισμὸν, διότι διήρκεσε περίπου δύο ἔτη, ἐδημιούργησε διαθέσεις κάθε ἄλλο εὐμενεῖς καὶ κλίμα δυσάρεστον διὰ μὲ τόνον ἤρεμον καὶ ἄνευ πάθους δογματικὰς συζητήσεις. Ἐπιπροσθέτως ἐξήσκησε μίαν ὀλεθρίαν ἀδρανῆ, εἰς γαγεράν τινα ὑπερβατικότητα. Ἡ ὑπερβατικότης αὐτῆ, μακρὰν τοῦ νὰ ὑψηγῆται τὴν θείαν ἀδιαφορίαν καὶ ἀδράνειαν διὰ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐξαίρει μᾶλλον ἕτερον σημεῖον, ἐφ' οὗ τοσοῦτον ἐπιμένει ὁ Ἰουστίνος, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς δὲν φανεροῦται ἀπ' εὐθείας εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐμφαίνει ἄλλως καὶ ἡ ἐν τῷ Διαλόγῳ ἰδίᾳ ἐπιμελῆς προσπάθεια τοῦ Ἰουστίνου νὰ ἀποδίδῃ τὰς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ μνημονευόμενας θεοφανεῖας εἰς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ. Τὴν θείαν, τέλος, ὑπερβατικότητα, τὴν μὴ ἀποκλείουσαν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιστάσιαν τοῦ Θεοῦ, ἀριστα ἐξάγει ὁ Ἰουστίνος ἐν οἷς σημειοῖ: «ὁ γὰρ ἄρρητος πατὴρ καὶ κύριος τῶν πάντων οὔτε ποι ἀφίχεται οὔτε περιπατεῖ οὔτε καθεύδει οὔτε ἀνίσταται, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτοῦ χώρα, ὅπου ποτὲ μένει, ὀξὺ ὄραν καὶ ὀξὺ ἀκούων, οὐκ ὀφθαλμοῖς οὐδὲ ὤσιν ἀλλὰ δυνάμει ἀλέκτωρ καὶ πάντα ἐφορᾷ καὶ πάντα γινώσκει, καὶ οὐδεὶς ἡμῶν λέληθεν αὐτόν» (Διάλ. 127.2).

(Συνεχίζεται)

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἐφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1. Aimé Puech, Les Apologistes Grecs, Pars 1912, σ. 98.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΛΗ

Ἡ Σύνοδος τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας.

Ἡ κατὰ τὰς προσεχεῖς ἡμέρας συνερχομένη Σύνοδος τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔκφρασις τῆς προσηλώσεως τῆς Ἐκκλησίας μας εἰς τὰς μακροαίωνας αὐτῆς παραδόσεις, πληροῦ χαρᾶς καὶ ἐλπίδος τὰς ψυχὰς τοῦ εὐσεβοῦς Χριστιανισμοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Διότι κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Κυρίου, ὅπου εἶναι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι Αὐτοῦ, ἐκεῖ καὶ Αὐτὸς ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν.

Εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι, ὅτι πάντες οἱ Σεβασμιώτατοι Ἱεράρχαι, ἔχοντες συνείδησιν τῶν κλυδωνῶν, τοὺς ὁποίους ἀντιμετωπίζει ἡ Ἀγιωτάτη

πίεσιν ψυχολογικὴν ὁ «περιορισμὸς τῶν εἰς τὴν ἐν εἶδει στρατοπέδου» Φλωρεντίαν, καὶ τὰ μάλιστα οἱ πλεῖστοι ἐπηρεάσθησαν (σελ. 409), ὅταν ὠμίλου ἢ ὅταν τοὺς ἐζητεῖτο νὰ ὑπογράψουν τὰ πρακτικά.

Ἐὰν ἡ ἐν Φλωρεντία Σύνοδος ἔσχε καρπὸν τινα, οὗτος ἦτο διὰ τὴν Ἀνατολὴν μόνον ἀρνητικός. Διότι ἤδη μετὰ τινα ἔτη ἢ τῷ 1484 συγκληθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος ἀπῆτει ἀπὸ τοὺς ἐκ Λατίνων προσερχομένους εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν ἄρνησιν τοῦ filioque, ἀποδοκιμασίαν τῶν κακοδοξιών τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου, καὶ τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν διὰ Χρισματος. Ἦτο εὐεργετικὴ, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τὴν Δύσιν. Διότι ἡ Ρώμη τὸ ἐξεμεταλλεύθη, ἀντεστάθμισε καὶ ἐξουδετέρωσε τὸν κίνδυνον ἐκ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου, ὅπου ἐν κινδύνῳ ἐτίθεντο τὸ πολιτικὸν τοῦ Ἀκροῦ Ποντίφηκος κῦρος καὶ τὰ πολλαπλᾶ προνόμια. Ἐπίσης ἡ κίνησις ὑπὲρ ἐπιβολῆς κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ἀνατολῆς τοῦ Συνοδικοῦ συστήματος, ἡ ὁποία ὁσημέραι κατέκτα ἔδαφος, ἐσταμάτησε, διὰ νὰ ἐπιβληθῇ τουντεῦθεν ἐν ὅλῃ τῇ Δύσει ἡ περὶ τοῦ Ποντίφηκος θεωρία ὡς ἀπολύτου κυριάρχου τῆς Ἐκκλησίας. Ἦτο ἡ νίκη ἢ πλεόν περιφανῆς τῶν παπῶν ἐναντίον πολυπληθῶν συνόδων κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα, καὶ ἡ στερέωσις τῆς ἐπιγείου δυνάμεως τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης (σελ. 411).

*

Ἐν συνεχείᾳ ἕτερον δεῖγμα τῆς ἀδιαλλαξίας τῆς Ρώμης παραθέτει ὁ συγγραφεὺς. Πρόκειται περὶ τῆς δι' ἐπιστολῆς ἀναγγελίας τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μητροφάνους πρὸς τὴν Ρώμην ὡς Πατριάρχου. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν του αὐτὴν χρησιμοποιεῖ τὸν τίτλον «Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης» καὶ ἀποκαλεῖ ὡς εἰθισταί τὸν πάπαν καὶ τοὺς καρδινάλιους του ὡς «συλλειτουργοὺς καὶ συνεργάτας.» Εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸν ἐν Βυζαντίῳ ἐκπρόσωπόν του ὁ Εὐγένιος ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτησιν του διὰ τὸ «θράσος» τοῦτο τοῦ Πατριάρχου τῆς Νέας Ρώμης. Τονίζει, ὅτι τότε μόνον θὰ βοηθῆσιν τὸ θνησκον Βυζάντιον χρηματικῶς καὶ ἄλλως, ὅταν οὗτος θ' ἀρνηθῇ τὸν ἐναντίον τοῦ ῥωμαϊκοῦ κύρους ἀνωτέρω τίτλον καὶ περιορισθῇ εἰς τὸν βαθμὸν του ὡς ἀπλοῦ «Πατριάρχου Κωνστ». Κατὰ

ἡμῶν Ἐκκλησία καὶ στοιχοῦντες τῷ γνησίῳ ὀρθοδόξῳ Πνεύματι, ὅφ' οὗ αὕτη ἐμπνέεται καὶ πηδαλιουχεῖται διὰ τῶν αἰώνων, θὰ ὀδηγηθῶσιν εἰς ἀγαθὰ βουλεύματα καὶ φωτεινὰς ἀποφάσεις, ἀνταποκρινόμενας πλήρως εἰς τὰς ἐλπίδας τοῦ εὐσεβοῦς Ἔθνους καὶ τὴν κρισιμότητα τῶν κοσμογονικῶν περιστάσεων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ζῶμεν.

Ἐνώπιον τῶν ποδῶν...

Ἡ δημοσιευθεῖσα εἰς τὰς ἐφημερίδας φωτογραφία τῶν καρδιάλων, οἵτινες ὄλως ἐξουθενωμένοι προσκυνοῦν τὸν Πάπαν, πίπτοντες κατὰ γῆς ἐνώπιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, εἶναι χαρακτηριστικὸν δεῖγμα τοῦ

τὸν ἴδιον τρόπον θὰ ἔσπευδε νὰ βοηθήσῃ τοὺς δυσπραγοῦντας κληρικούς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας (E.P. Doc, 243, σελίς 352).

Προκειμένου νὰ προσελκύσῃ τοὺς ἀντιενωτικούς, μετὰ τὴν ἄδοξον ἐπιστροφὴν τῆς ἀντιπροσωπείας, ὁ πάπας Εὐγένιος ἀφειδῶς μοιράζει ἀξιώματα, τίλους καὶ δῶρα πλοῦσια εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τοῦ κινήματος. Οὕτως εἰς μὲν τὸν Δωρόθεον Μυτιλήνης ἀπονέμει γενναίαν ἐπιχορήγησιν ἰσόβιον, Βησσαρίωνα τὸν καρδινάλιον ὑψώνει εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα καὶ Ἰσίδωρον τὸν Κιέβου ἐφοδιάζει με ἡγεμονικὰ δῶρα¹. Ὁ συγγραφεὺς λυπεῖται διότι οὗτος ὁ Βησσαρίων ἐγκατέλειπε τὴν Πόλιν, ὅπου ἡ παρουσία του θὰ ἦτο τὰ μέγιστα συντελεστικὴ χάρις εἰς τὴν εὐρυμάθειαν καὶ εἰς τὴν διπλωματικὴν του ἱκανότητα. Ἐὰν ἡ δωροδοκία πρὸς ἔλκυσιν ψήφων καὶ ὑπογραφῶν τοῦ πρακτικοῦ τῆς ἐνώσεως ἐπαίξε ρόλον τινὰ ἢ ὄχι, τὸ ἀντιπαρέρχεται ὁ συγγραφεὺς, ἐπικαλούμενος καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Συροπούλου, ἀρνούμενου ὅτι ἐπληρώθησαν οἱ ὑπογράψαντες. Παραδέχεται ὅμως ὅτι ἐὰν ὁ πάπας ἐφαίνετο πλεόν γενναϊόδωρος καὶ ἐὰν ἐπέξέτεινε τὰ δῶρά του εἰς εὐρύτερον κύκλον, πιθανὸν νὰ ἔκαμπε περισσοτέρων τὰς συνειδήσεις ἀκόμη, ἐκτὸς πάντοτε Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ἀδαμαντίνου χαρακτῆρος καὶ ὑπεράνω οἰασδήποτε προσφορᾶς καὶ συναλλαγῆς. Ἀνευρίσκει ὡς μοναδικὸν σφάλμα τοῦ πάπα, ὅτι ἐνῶ ἤμειψε μετὰ τὴν πορφύραν τοῦ καρδινάλιου τὸν Βησσαρίωνα, ἀντιθέτως, Γεννάδιον τὸν Σχολάριον ἀφῆκε ἀβράβευτον καὶ παραπονεμένον. Μετὰ ταῦτα κριτήρια ταπεινά, χαμηλῆς συναλλαγῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ πεπρωμένα τῆς Ὀρθοδοξίας θὰ ἐλύοντο.

Ἄδικεῖ πολὺ ὁ συγγραφεὺς τὸ ἱερὸν θέμα τῆς ἐνώσεως τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου, ὅταν τὰς προαγωγὰς θεωρεῖ ὡς συντελεστικὰς διὰ τὴν ἐπίτευξιν ἔργων ποῦ καθορίζουν τὰς τύχας τῆς Πίστεως (σελ. 401).

Ἄρχιμ. Αἰμιλιανὸς Τιμιαδῆς

1) A. Traversari: Ambrosi Traversari. Latinae epistolae, etc., - ed. L. Mehus, Firenze 1759.

ἐπικρατοῦντος ἐν τῇ Ῥωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ πνεύματος. Τὰ μέλη ταύτης εἶναι μειωμένα οὐ μόνον ἐναντι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐναντι τῆς ἀθθεντίας τοῦ Πάπα, ὅστις ἔχει ὑψωθῆ ὑπεράνω τῶν ἀρχιερέων, μὴ ὢν πρῶτος μεταξὺ ἴσων, ἀλλ' ἰστάμενος ὑπεράνω πάντων.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦντα, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διαφυλάσσει οὐ μόνον τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ γνήσιον δημοκρατικὸν πνεῦμα, καθ' ὃ οἱ τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατέχοντες, οἳ εἶναι οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ Ἀρχιεπίσκοποι, δὲν ἐξαιρουσιν ἑαυτοὺς ὑπεράνω τῶν ἄλλων Ἀρχιερέων ἀδελφῶν των, ἀλλὰ τιμῶνται ὡς πρῶτοι μεταξὺ ἴσων ἀδελφῶν. Οὐδέποτε ἐν τῇ Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ Ἀρχιερεῖς εἶναι δυνατόν νὰ πέσουν κατὰ γῆς πρὸ τῶν ποδῶν ἑτέρου Ἀρχιερέως.

Ἡ «έορτὴ τῶν έορτῶν» κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα εἰς τὰς φιλολογικὰς σελίδας ἢ στήλας τῶν Ἐφημερίδων ἐδημοσιεύθησαν πλεῖστα ἄρθρα, σχετιζόμενα πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἁγίας ἡμέρας.

Ἐκ τῶν ἄρθρων τούτων ἰδιαίτερος σημεῖοῦμεν τὸ ἐν τῇ «Καθημερινῇ» δημοσιευθὲν ἄρθρον τοῦ κ. Κ. Παπαδοπούλου, ὅπερ ἀνεφέρετο εἰς τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας έορτὴν τῆς Ἀναστάσεως. Ὁ ἄρθρογράφος διὰ σπουδαίων ἱστορικῶν μαρτυριῶν ἀποδεικνύει, ὅτι «κατὰ τοὺς ζοφεροὺς τῆς ὀθωμανικῆς δεσποτείας χρόνους, παρὰ τὴν μεγάλην τρομοκρατίαν καὶ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν ἐπικρατούμενους ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὑποδοῶν κινδύνους, ἡ έορτὴ τοῦ Πάσχα δὲν ἔχασε πολὺ ἀπὸ τὴν ζωηρότητά της καὶ έωρτάζετο καὶ κατὰ τὴν έποχὴν ἐκείνην ὅσον ἦτο δυνατόν μεγαλοπρεπῶς καὶ μὲ λαϊκὰς ἐκδηλώσεις, ἀπιστεύτους σχεδὸν διὰ τὸν ἀναλογιζόμενον τὴν στυγνότητα τῆς δουλείας καὶ τὸν θρησκευτικὸν τῶν κρατούντων φανατισμὸν». Τὸ πλεόν συγκινητικὸν ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἶναι ὅτι «κατὰ τὰς ἁγίας τοῦ Πάσχα ἡμέρας καὶ ἐξ ἀφορμῆς, κατὰ τινὰ τρόπον, τῆς μεγάλης έορτῆς, ὑπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον ἀσκετοί, τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» φωνοῦντες καὶ ψάλλοντες καὶ τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦντες», εἴτε «διότι ἐξαναγκάζομενοι ἀπὸ φανατικὸς μουσουλμάνους ν' ἀλλαξοπιστήσουν ἠρηθίσαν», εἴτε «διότι εἶχον μὲν ἐξισλαμισθῆ προηγουμένως, ἀλλ' ἐπανῆλθον ἐνώπιον τοῦ καθῆ εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν, συγκινηθέντες ἀπὸ τὸν έορτασμὸν τοῦ Πάσχα ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν».

Νομίζομεν, ὅτι τοιούτου εἴδους ἄρθρα συμβάλλονται τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὰ γενεσιουργὰ αἰτία τοῦ θαύματος τοῦ 1821. Ἀναμφιβόλως ὁ πόθος τῆς Ἐθνικῆς Ἀναστάσεως ὑπεδαυλίζετο καὶ ἀνεξωπρεῖτο ὑπὸ τοῦ έορτασμοῦ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς «έορτῆς έορτῶν».

Τύποι καὶ τυπολατρεία.

Ἄλλ' ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἁγίων ἡμερῶν τοῦ Πάσχα

εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ἄλλα δημοσιεύματα, ἀσχολούμενα περὶ τὸ ζήτημα τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χρησιμοποιουμένων τύπων. Μεταξὺ τούτων ὁ γνωστός ἔγκριτος λόγιος καὶ κριτικὸς κ. Κ. Δημαρᾶς ἐσημείωσε τὰ ἐξῆς: «Ἡ προσήλωση στοὺς τύπους, ἢ ὅποια, καὶ αὐτῆ, ἐκφράζει μὲ τὸν τρόπο τῆς τῆν θρησκευτικότητά, εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἑλληνικῆς ἰδιοσυγκρασίας. Μερικοὶ ἔχον τὴν τάση ὄχι μόνον νὰ παραγνωρίσουν τὴν σημασίαν, τὴν ὅποια ἔχει αὐτῆ ἢ μορφή τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν καταδικάσουν· δὲν συμφωνῶν· ἢ προσήλωση στοὺς τύπους δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἄλλες μορφῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ τὴς προπαρασκευάσῃ ἢ νὰ τὴς βοηθήσῃ νὰ ἀκμάζουν καὶ νὰ καρποφορῶν μέσα στὴν ἀνθρώπινη ψυχῇ».

Νομίζομεν, ὅτι αἱ τελευταῖαι φράσεις αὐταὶ ἐκφράζουν τὸ νόημα τῶν τύπων ἐν τῇ Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ τύποι δὲν εἶναι αὐτοσκοπῶς, ἀλλὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν ἀνωτέρου πνευματικῶν σκοπῶν. Ὡς σημειοῦται καὶ ἐν ἄλλῃ σελίδι τοῦ παρόντος τεύχους τῆς «Ἐκκλησίας», ἢ χρῆσις ἢ κατάφασις τῶν ἑλικῶν τύπων ἐν τῇ πνευματικωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ μας, ἀνταποκρινόμενη εἰς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «ὑλικοπνευματικὸν» ὄν, οὐδόλως συντελεῖ εἰς ἐξωτερικοποίησιν τῆς λατρείας, ἀλλ' ἀντιθέτως ὁδηγεῖ εἰς ἐμβάθυνσιν ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Θεῆς Οἰκονομίας. Ὁ βίῶν μετὰ κατανοήσεως τὴν καθ' ὅλον ὀρθόδοξον λατρείαν γνωρίζει, ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ἑλικῶν στοιχείου ἐν αὐτῇ καθιστᾷ τὰς πνευματικὰς ἀληθείας ἰσχυροτέρας καὶ πειστικωτέρας ἢ ὁ ἄπλοος λόγος. Ἐπομένως οἱ τύποι παίζον ἐνεργητικὸν ὄλον, ἐφ' ὅσον συντελοῦν, ὥστε ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ νὰ ἐκφράζηται πληρέστερον καὶ τελειότερον. Τοῦτο βεβαίως οὐδόλως σημαίνει, ὅτι δὲν ὑφίσταται πάντοτε ὁ κίνδυνος τῆς τυπολατρείας, τ. ἔ. τῆς εἰς βάρος τῆς πνευματικῆς οὐσίας ἀπολυτοποιήσεως τῶν τύπων. Ὅθεν δὲν πρέπει νὰ καταπολεμηθῇ ἢ ὑπαρξῆς τύπων, ἀλλ' ἢ τυπολατρεία.

Νέα πνευματικὴ σπορά.

Ἡ «Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» εἶχε πρὸ τινος ἀποφασίσει, ὅπως εἰς τοὺς κατὰ Κυριακὴν ταξιδεύοντας εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν σιδηροδρομῶν ἢ τῶν ἀεροπλοίων διανέμηθαι δωρεὰν τὸ φυλλάδιον «Φωνὴ Κυρίου». Προσφάτως δὲ κατόπιν σχετικῆς ἐπαφῆς τῶν ἰθιόντων τὸν λαμπρὸν τοῦτον Ὄργανισμὸν μετὰ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας, καθωρίσθη ἢ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν δωρεὰν διανομὴ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος φυλλάδιον καὶ εἰς τοὺς ταξιδεύοντας διὰ τῶν ἀεροσκαφῶν τῆς ἐν λόγω ἐταιρείας ἐξ ὅλων τῶν ἀνὰ τὴν χώραν Πρακτορείων αὐτῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ συμπληρωθῇ ὁ κύκλος τῆς διανομῆς εἰς τοὺς ταξιδεύοντας κατὰ Κυριακὴν δι' ὅλων τῶν μέσων, ἦτοι σιδηροδρομικῶς, ἀεροπλοικῶς καὶ ἀεροπορικῶς.

Εἶναι περιττὸν νὰ ἐξάρομεν τὴν μεγίστην σημασίαν τοῦ νέου τοῦτου λαμπροῦ ἐπιτεύγματος τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας. Ἐὰν μάλιστα ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ νέα μορφή τοῦ φυλλάδιου «Φωνὴ Κυρίου» περι-

ἔχει λαμπρὰν καὶ ἐξόχως ἐποικοδομητικὴν ὄλην, καθίσταται πρόδηλον, ὅτι οἱ κατὰ Κυριακὴν ταξιδεύοντες θὰ ἔχωσι τὴν πολύτιμον ἐδκαιρίαν νὰ μεταλαμβάνωσι ἐκλεκτῆς πνευματικῆς τροφῆς. Ὅθεν ἄς ἐχρηθώμεν, ὅπως ἡ νέα αὕτη πνευματικὴ σπορὰ ἐν τῷ ἀργῷ τῶν ψυχῶν τῶν Ἑλλήνων ἀποδώσῃ δαφιλεῖς καὶ εὐχόμενος πνευματικούς καρπούς.

«Στρατευμένα νιάτα».

Εὐτυχῆς ἐπίσης κατὰ πάντα σκέψεις τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας» ὑπῆρξεν ἡ ἐκδοσις τοῦ νέου φυλλαδίου αὐτῆς «Στρατευμένα νιάτα», ὅπερ κατὰ χιλιάδας θὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς στρατιώτας τῆς πατρίδος μας.

Ἀναμφιβόλως ὁ στρατός ἀποτελεῖ σπουδαιότατον σχολεῖον πολλῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν, ἰδίᾳ τῆς πειθαρχίας, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς τάξεως, τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας κ.τ.τ. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστόν, ὅτι ἡ περίοδος τῆς στρατεύσεως ἐγκλείει πολλοὺς κινδύνους, διότι παρέχει πλείστας ἀφορμὰς πρὸς κακὰς συνναστροφάς, πρὸς χειραφεσίαν ἀπὸ τοῦ ἠθικοῦ τρόπου ζωῆς, καὶ πρὸς ποικίλας παραεκκλίσεις ἀπὸ τῶν παραδεδομένων ἀρετῶν.

Ἀκριβῶς εἰς τὰς δύο αὐτὰς πλευρὰς τῆς ζωῆς τοῦ στρατοῦ ἀνταποκρίνεται τὸ ὄντως θαυμάσιον φυλλαδίον «Στρατευμένα νιάτα». Διὰ τοῦ ζωντανοῦ ὄφρου καὶ τῶν λίαν ἐπιτυχῶν ἐποπτικῶν παραδειγμάτων αὐτοῦ καθοδηγεῖ τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας ἀφ' ἑνὸς πῶς θὰ ἀξιοποιήσωσι τὰς καλὰς ἐδκαιρίας, τὰς ὁποίας παρέχει εἰς αὐτοὺς ἡ στρατιωτικὴ ζωὴ, καὶ ἀφ' ἑτέρου πῶς θὰ περιφρουρήσωσι κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς τοὺς πνευματικούς θησαυρούς των καὶ τὴν ἠθικὴν των ἀκεραιότητα, ἵνα γίνωνται ἄξιοι στρατιῶται τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα.

Ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Nottingham Καθηγητῆς J. McKenzie ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ περιοδικῷ «British Weekly» τὰς σκέψεις του περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἱερᾶς ἐξομολογήσεως, τονίσας τὰ ἐξῆς: «Ἡ τόσον συνήθης εἰς τοὺς Προτεστάντας ἀπλή πνευματικὴ καθοδήγησις δὲν δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν μυστηριακὴν ἀξίαν τῆς ἐξομολογήσεως. Αὕτη εἶναι τὸ πανίσχυρον προληπτικὸν τῆς ἀπογνώσεως, ἡ ὁποία τόσον τραυματίζει τὴν προσωπικότητα. Ἡ ἐξαγόρευσις καὶ ἡ εὐχὴ τῆς συγχωρήσεως ἀποτελοῦν τὸ ἰσχυρότερον θεραπευτικὸν μέσον τῆς ψυχῆς».

Ὡσαύτως ὁ αὐτὸς Καθηγητῆς ἀπελογήθη τῶν μνημοσύνων διὰ τῶν ἐξῆς ὁραίων λόγων: «Τὰ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν μας μνημόσυνα ἐκφράζον τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν μετ' αὐτῶν κοινωνίαν μας. Ἐν Χριστῷ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποκοπῶμεν τῶν νεκρῶν μας, οὔτε οὗτοι ἀπὸ ἡμᾶς. Ὁ κρῖκος λοιπὸν εἶναι ἡ προσευχή».

Χαίρομεν ὅλως ἰδιαίτερος, διότι ἡ ἀξία τῶν θεσμῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναγνωρίζεται ὀλονὲν καὶ περισσότερον εἰς τὴν Δύσιν. Ἀσφαλῶς πάντα ταῦτα εἶναι ἐλπιδοφόρα μηνύματα, ὅτι θὰ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἱερά Σύνοδος

Τῆ 26ῃ Ἀπριλίου ἡ Ἱερά Σύνοδος ἐπανάλαβε τὰς διακοπείσας ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς τοῦ Πάσχα ἐργασίας Αὐτῆς. Μετὰ τὰς εἰθισμένας προσφωνήσεις καὶ εὐχὰς ἡ Ἱερά Σύνοδος ἠσχολήθη περὶ ζητήματα τρεχούσης φύσεως.

Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν

Τῆ 20ῃ Ἀπριλίου ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Θεόκλητος ἐδέχθη τὸν Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Σημαντήραν καὶ τὸν Μηχανικὸν τῶν Βασιλικῶν Ἀνακτόρων κ. Μπαλτατζῆν.

— Τῆ 21ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος ἐδέχθη τὸν ἐκπρόσωπον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν κ. Μάγξουελ, καὶ τὸν Ὁμότιμον Καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Σακελλαρίου.

— Τῆ 22ῃ Ἀπριλίου ὁ Μακαριώτατος παρέστη εἰς τὴν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ γενομένην τελετὴν τῆς βραβεύσεως τῶν μαθητῶν, οἵτινες ἔγραψαν τὰς καλύτερας ἐκθέσεις περὶ ἀποταμιεύσεως.

— Τῆ 23ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὁ Μακαριώτατος προέστη τῆς ἐν τῷ Ἱ. Μητροπολιτικῷ Ναῶ τελεσθείσης Δοξολογίας ἐπὶ τῇ 50ετηρίδι τοῦ ἐν Ἑλλάδι Προσκοπισμοῦ.

— Τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς, 24ῃς Ἀπριλίου, ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος ἐτίμησε διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τὴν ἐν τῷ «Παρνασσῶ» γενομένην τελετὴν ἐπὶ τῇ 50ετηρίδι τοῦ ἐν Ἑλλάδι Προσκοπισμοῦ.

— Τῆ 26ῃ Ἀπριλίου ὁ Μακαριώτατος προήδρευσε τῆς Συνεδρίας τῆς ἐπαναλαβούσης μετὰ τὰς διακοπὰς τοῦ Πάσχα ἐργασίας αὐτῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

*

— Ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Θαυμακοῦ κ. Χρυσόστομος, κατὰ τὸν παρελθόντα μῆνα Ἀπριλίου ἐν Κυριακαῖς, ἑορταῖς, καὶ ταῖς Ἀκολουθίαις τῆς Μεγάλης Ἑβδομά-

ἔλθῃ ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἡ ἀναμφισβήτητος ὑπεροχὴ τῆς Ἐκκλησίας θὰ γίνῃ γενικῶς παραδεκτὴ καὶ θὰ διασπλιζέται ὑπὸ πάντων ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μὴ φωνῇ.

Ἐκδηλῶσι τάσις.

Ἡ εἰς τὸ τέλος τῆς προηγουμένης παρατηρήσεως ἐκφραζομένη ἐλπίς γίνεται ἐτι ζωηρότερα ἐκ τοῦ ὅτι, ὡς πληροφοροεῖ ἡμᾶς τὸ ἐν Γενεῇ ἐκιδόμενον «Μηνιαῖον Δελτίον», ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀξάνεται ὀλονὲν καὶ περισσότερον ἡ λειτουργικὴ κίνησις καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ λειτουργικοῦ στοιχείου. Οὕτω σοβαρώταται λουθηρανικαὶ κοινότητες ἔχον εἰσαγάγει τελετουργικά ἔθιμα, ἄμφια, ἐπιτραχήλιον, ἐπιστήθιον σταυρόν ὁμιλοῦν περὶ μεταβολῆς τοῦ ἄστυ εἰς σῶμα τοῦ Κυρίου ἡρησιμοποιοῦν ἁγίαν Τράπεζαν ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς Θεοτόκου, τοῦ ἱεροῦ κλήρου κ.τ.τ.

Ὅσον καὶ ἐὰν αἱ ἐκδηλώσεις αὗται καταπολεμῶνται ὑπὸ τῶν φανατικῶν Διαμαρτυρομένων, ἀποτελοῦν ἐν εὐχάριστον ὄηγμα ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Προτεσταντισμοῦ καὶ μαρτυροῦν τὴν ὅλως ἐκδηλον τάσιν πολλῶν προτεσταντικῶν κώκλων πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὰς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις καὶ συνθηθείας.

δος, έχοροστάτησεν, έλειτούργησε και ώμίλησεν εις ιερους ναους του Πειραιώς.

— Τη 1η έχοροστάτησε και ώμίλησε κατά την 'Ακολουθίαν των χαιρετισμών εις τον ιερών ναόν του άγιού Σπυριδωνος Πειραιώς.

— Τη 3η εκπροσωπών τον Μακαριώτατον 'Αρχιεπίσκοπον 'Αθηνών κ. Θεόκλητον, έτέλεσε Μνημόσυνον, εις τον έν Νικαία ιερών ναόν του άγιού Νικολάου, ύπερ άναπαύσεως τής ψυχής του 'Αρχιεπισκόπου 'Αθηνών κυρού Χρυσάνθου, τή συμμετοχή τής έν Νικαία Ποντιακής 'Εστίας, ήτις και διοργάνωσε την τέλεσιν του Μνημοσύνου.

— Τη 10η ηύλόγησεν 'Αρτοκλασίαν εις τον νεκτιστον ιερών ναόν του άγιού 'Αντωνίου εις Κοκκινόβραχον 'Αμφιάλης επί τή έναρξει τής λειτουργίας αυτού και ώμίλησεν επίκαιρώς.

— 'Ακολούθως προέστη τής τελετής τής θεμελιώσεως νέου ένοριακού ιερού ναού τής άγίας Μαρίνης (Καραβά) και ώμίλησεν επίκαιρώς επί τή καταθέσει του θεμελίου λίθου.

— Τη 19η έντολή του Μακαριώτατου 'Αρχιεπισκόπου 'Αθηνών κ. Θεοκλήτου, μετέσχε συνεδριάσεως, εις τό 'Υπουργείον Προεδρίας τής Κυβερνήσεως προς προγραμματισμόν τής ύποδοχής και των λοιπών έκδηλώσεων επί τή προσεχει άρξει εις 'Αμερικής του 'Αρχιεπισκόπου 'Αμερικής κ. 'Ιακώβου και ματαβάσει αυτού εις Κωνσταντινούπολιν μετά όμογενών προς προσκύνησιν του Οικουμεινικού Θρόνου. 'Η αύτη συνεργασία προγραμματισμού επανελήφθη και τή 2α του μηνός.

— Τη 25η έδωκε διάλεξιν εις τό Φουαγιέ του Δημοτικού Θεάτρου Πειραιώς με θέμα «'Ο προσκοπισμός έν τή Χριστιανική 'Ηθική», επί τή συμπληρώσει πεντηκονταετίας από τής ίδρύσεως του 'Ελληνικού Προσκοπισμού.

*

Ο Θεοφιλέστατος 'Επίσκοπος Κερνίτης κ. Χ ρ υ σ ό σ τ ο μ ο ς τή 5η Μαρτίου προέστη του Δημοτικού Μνημοσύνου έν τώ 'Α' Νεκροταφείω επί τή εορτή των νεκρών και ώμίλησεν επίκαιρώς.

— Τη 31η Μαρτίου παρέστη ως εκπρόσωπος του Μακαριώτατου εις την έν τή 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία διάλεξιν του κ. Ι. Στρατηγάκη.

— Τη 7η 'Απριλίου εξεπροσώπησε τον Μακαριώτατον εις την έν τή Βασιλική 'Αερολέσχη τελετήν επί τή άνακηρύξει τής Α.Β.Υ. του Διαδόχου ως επιτίμου Προέδρου αυτής.

— Τη αύτη παρέστη ως εκπρόσωπος του Μακαριώτατου εις την έν τώ «'Αρνασσώ» διάλεξιν του Καθηγητού του Διοικητικού Δικαίου έν τώ Πανεπιστημίω 'Αθηνών κ. Φαίδωνος Βεγλερή.

— Τη 8η 'Απριλίου προήδρευσε συνεδρίας του Μητροπολιτικού Συμβουλίου.

— Τη 'Αγία και Μεγάλη 'Εβδομάδι έχοροστάτησε κατά τας άκολουθίας του Νυμφίου εις διαφόρους Ναούς των 'Αθηνών και έκήρυξε τον Θειον Λόγον.

— Τη 'Αγία και Μεγάλη Παρασκευή έχοροστάτησε κατά την πρωινήν άκολουθίαν και ώμίλησεν εις τον 'Ιερών Ναόν του 'Αγίου Παντελεήμονος 'Αχαρνών.

— Τη 25η 'Απριλίου παρέστη ως εκπρόσωπος του Μακαριώτατου εις την έν τώ Πεδίω του 'Αρεως μνημείον Αυστραλών) τελετήν επί τή έπετείω τής ήμέρας των νεκρών των πολέμων τής Αυστραλίας και Νέας Ζηλανδίας.

— Τη 29η 'Απριλίου προήδρευσε συνεδρίας του Μητροπολιτικού Συμβουλίου.

*

Ο Θεοφιλέστατος 'Επίσκοπος 'Αχσίας κ. Π σ ν τ ε λ ε ή μ ω ν τή 27η Μαρτίου έχειροτόνησε έντολή του Μακαριώτατου 'Αρχιεπισκόπου εις πρεσβύτερον τον ιεροδίακονον ρ. Νείλον Γκουρούσην έν τώ έν ω ύππρέτει 'Ι. Ναώ 'Αγ. Τριάδος 'Αμπελοκήπων.

Κατά τον μήνα 'Απρίλιου έλειτούργησε και ώμίλησεν εις διαφόρους 'Ι. Ναούς τής 'Ι. 'Αρχιεπισκοπής 'Αθηνών.

— Τη 2α 'Απριλίου έντολή του Μακ. 'Αρχιεπισκόπου έχειροτόνησεν έν τώ Καθεδρικώ Ναώ εις Διάκονον τον κ. Στέφανον Πουλήν.

— Τη 3η 'Απριλίου έχειροτόνησε τον αυτόν εις Πρεσβύτερον έν τώ 'Ι. Ναώ 'Αγ. Νικολάου Κάτω Πατησίων.

— Τη 4η του ίδιου μηνός εξεπροσώπησε τον Μακ. 'Αρχιεπίσκοπον εις δεξίωσιν δοθείσαν εις την Ούγγρικην Πρεσβείαν.

— Τη 6η του ίδιου μηνός εξεπροσώπησε τον Μακ. 'Αρχιεπίσκοπον εις διάλεξιν δοθείσαν έν τή αίθουση του Παρνασσού ύπό του καθηγητού κ. Γερ. 'Αλιβιζάτου επί τώ εορτασμά τής Παγκοσμίου ήμέρας 'Υγείας.

— Τη 7η 'Απριλίου εξεπροσώπησε τον Μακ. 'Αρχιεπίσκοπον εις Δεξίωσιν δοθείσαν έν τώ ξενοδοχείω Μ. Βρετανίας ύπό των μελών τής Α.Χ.Ε.Π.Α.

— Τη 8η του ίδιου μηνός έτέλεσε την θεϊαν λειτουργίαν των Προηγιασμένων Δώρων και ώμίλησεν εις τον 'Ι. Ναόν του 'Εκκλησ. 'Ασύλου 'Αγ. 'Ανδρέου.

— Τη 10η 'Απριλίου έντολή του Μακ. 'Αρχιεπισκόπου έχειροτόνησε έν τώ 'Ι. Ναώ 'Αγ. Μαρίνης Θησειού εις Διάκονον τον Σπυριδωνα Κονδύλην.

— Τη 11η του ίδιου μηνός προήδρευσε Συνεδρίας του Συμβουλίου του 'Εκκλησ. 'Ορφανοτροφείου Βουλιαγμένης.

— Τη Κυριακή του Πάσχα ώμίλησε «περί τής έννοίας τής 'Αναστάσεως του Κυρίου διά τον άνθρωπον» έν τή Αίθουση τής 'Αποστολικής Διακονίας και άκολουθως διένειμε έκ μέρους του Μακ. 'Αρχιεπισκόπου προς τους άκροατάς τά άναστάσιμα αλάγα.

— Τη 23η 'Απριλίου έντολή του Μακ. 'Αρχιεπισκόπου έχειροτόνησεν εις 'Αρχιμανδρίτην τον Πανοσιολογιώτατον Νείλον Γκουρούσην έν τώ 'Ι. Ναώ 'Αποστόλου Θωμά ('Αμπελοκήπων).

— Τη 28η του ίδιου μηνός εξεπροσώπησε τον Μακ. 'Αρχιεπίσκοπον έν τή έν τή Αίθουση του Παρνασσού δοθείση διάλεξι ύπό του Α. 'Αγαπητού περί 'Ελληνικής Δικαιοσύνης.

'Ιερά Μητρόπολις 'Ηλείας

Τό άπόγευμα τής 12ης Μαρτίου, ήμέρας Σαββάτου, άφίκοντο εις Πύργον, κατόπιν προσκλήσεως του Σεβ. Μητροπολίτου 'Ηλείας κ. Γερμανού, οί Σεβ. 'Ιεράρχαι του Οικουμεινικού Πατριαρχείου, Πριγκηποννήσων κ. κ. Δωρόθεος και Χαλδίας κ. Κύριλλος, μέλη τής ύπό την Προεδρίαν του Σεβ. Πριγκηποννήσων, άφιχθείσης εις 'Ελλάδα Πατριαρχικής 'Αποστολής. Τους Σεβ. 'Ιεράρχας ύπεδέχθη εις τά σύνορα του Νομού 'Ηλείας ο Σεβ. Μητροπολίτης κ. Γερμανός, συνοδευόμενος ύπό του Νομαρχούντος κ. Λεκάκη, του Προέδρου και Εισαγγελέως Πρωτοδικών κ. κ. Καβάτσου και Κουράτου και του Διοικητού Χωροφυλακής 'Ηλείας άντισυνταγματάρχου κ. Μαστρογεωργίου. Κατά την διαδρομήν των μέχρι Πύργου οί Σεβασμιώτατοι έτυχον ένθουσιώδους ύποδοχής έκ μέρους των 'Αρχών και των κατοίκων των ένδιαμέσων πόλεων, κομοπόλεων και χωρίων, αναγκαζόμενοι να κατέρχωνται του αυτοκινήτου διά να χαιρετούν και εύλογούν τά ένθουσιώδη πλήθη, άτινα έν τώ προσώπω των Σεβασμιωτάτων έβλεπον την κορυφήν τής 'Ορθοδοξίας, τό Οικουμεινικόν Πατριαρχείον και τον Σεπτόν Αυτόν Προκαθήμενον. Εις Πύργον έφθασαν την 5ην άπογευματινήν, κατευθυνθέντες εις τον Μητροπολιτικόν Ναόν 'Αγίου Νικολάου, έξωθι του όποιου τους άνέμενον αί 'Αρχαί τής πόλεως, τά Σωματεία και οί Σύλλογοι, τά Σχολεία, οί Πρόσκοποι και πλήθος λαού. Τους Σεβασμιωτάτους προσεφώνησεν ο Δήμαρχος κ. 'Αργύριος Μιχαλόπουλος, εύχηθείς Αύτοις τό «ώς ευ παρέστητε». 'Εν συνεχεία εισήλθον άπαντες εις τον 'Ιερών Ναόν, ένθσ και έγένητο Δοξολογία, χοροστατούντος του Σεβ. Μητροπολίτου Πριγκηποννήσων κ. Δωροθέου. 'Εν τέλει τής Δοξολογίας ο Σεβ. Μητροπολίτης μας προσεφώνησεν τους Σεβ. Μητροπολίτας δι' ένθέρμων λόγων, παρακαλέσας Αύτους όπως διαβιβάσουν προς τον Σεπτόν Οικουμεινικόν Πατριάρχην τον άπειρον σεβασμόν και προσήλωσιν Αύτου τε προσωπικώς και ολοκληρου του πνευματικού Του ποιμνίου. 'Απαντών εις την προσγενομένην προσφώνησιν ο 'Αγιος Πριγκηποννήσων, διημήνησε την μεγάλην χαράν, ήν αισθάνονται, εύρισκόμενοι έν μέσω του 'Ηλειακού λαού, προς τον όποιον και διεβίβασε τας Πατρικές εύχας και εύλογίας του Σεπτού Οικουμεινικού Πατριάρχου Κυ 'Αθηναγόρου. Μετά τό πέρας τής Δοξολογίας οί Σεβ. 'Αρχιερείς μετέβησαν εις 'Αρχαίαν 'Ολυμπίαν, προς έπίσκεψιν των 'Αρχαιοτήτων, έπιστρέ-

ψαντες τὸ ἑσπέρας καὶ πάλιν εἰς Πύργον, καταλύσαντες ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Μεγάρῳ, φιλοξενηθέντες ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου μας. Τὴν ἐπομένην, Β' Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν, ἅπαντες οἱ Σεβ. Ἱεράρχαι ἱερουργήσαν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ, λαοῦ ὑπερπληρωμένῳ, προεξάρχοντος τοῦ Ἁγίου Πριγκηποννήσων, κηρύξαντος καὶ τὸν Θεῖον Λόγον. Μετὰ τὸ πέρασ τῆς Θείας Λειτουργίας μετέβησαν εἰς τὸ Δημαρχεῖον, ἐνθα ἐγένετο πρὸς τιμὴν των Δεξιῶσις, καθ' ἣν ἐγένετο προσφώνησις ἐκ μέρους τοῦ κ. Δημάρχου καὶ ἀντιφώνησις ἐκ μέρους τοῦ Ἁγίου Πριγκηποννήσων. Τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς οἱ Σεβ. Ἀρχιερεῖς ἀνεχώρησαν δι' Ἀθήνας. Ἡ παρουσία τῶν Σεβασμιωτάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Ἀρχιερέων ἐν μέσῳ τοῦ Ἡλειακοῦ λαοῦ, ἐπλήρωσε τοῦτον χαρὰς μεγάλης, ἔδωκε δὲ διὰ μίαν ἀκόμη φοράν ἀφορμὴν, ἵνα ὁ εὐσεβὴς ἡμῶν λαὸς ἐκδηλώσῃ τὰ αἰσθήματα σεβασμοῦ, ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης, ἅτινα τρέφει πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Τὸ αὐξανόμενον ἐνδιαφέρον τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς Βίβλου φαίνεται καὶ ἐκ τῆς δαφιλοῦς συγγραφῆς πολλῶν ἔργων ἀναφερομένων εἰς τὴν Βίβλου καὶ ἐκ τῆς διοργανώσεως Συνεδρίων καὶ Ἐκθέσεων με θέμα τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Οὕτως εἰς τὴν Γενεὴν μίαν ἐπιβλητικὴν Semaine Biblique ἔληξε τὴν 27ην Μαρτίου. Τὸ κοινὸν παρηκολούθησε κινηματογραφικὰς προβολὰς διὰ πᾶσαν ἡλικίαν, τὰς νεωτέρως ἐκδόσεις τῆς Βίβλου καὶ σειρὰν διαλέξεων, γενομένων ὑπὸ Κληρικῶν, ἀσχολουμένων περὶ τὴν κριτικὴν τῶν χειρογράφων ἢ περὶ τὴν Βιβλικὴν Θεολογίαν. Τὰ κυριώτερα θέματα τῶν διαλέξεων ἦσαν τὰ ἑξῆς: «Ἡ Βίβλος διὰ τὴν συμφιλίωσιν τῶν Χριστιανῶν», «Τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης», «Υπήρξε μεσσίας πρὸ τοῦ Μεσσοῦ;», «Ἡ Θεία Εὐχαριστία καὶ ἡ Γραφή», «Ἡ Δημιουργία καὶ ἡ πτώσις», «Ἡ Βίβλος καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀγωγή», «Πῶς νὰ ἀναγινώσκειται ἡ Βίβλος» κ.ά.

— Ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ ἱεραρχία τῆς Νοτιοαφρικανικῆς Ἐνώσεως ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν ἐπὶ τοῦ φυλετικοῦ προβλήματος, εἰς ἣν τονίζεται, ὅτι αἱ μεταξὺ ἀνθρώπων διαφοραὶ δὲν ἐξασθενοῦν τὰ δικαιώματα, ἅτινα ἔχει ἕκαστος ἐξ αὐτῶν, ἤτοι τὸ δικαίωμα ζωῆς, συντηρήσεως καὶ ἀναπτύξεως, τὸ δικαίωμα γάμου, συζυγικῆς καὶ οἰκογενειακῆς ζωῆς, τὸ δικαίωμα ἐργασίας καὶ δικαίας ἀμοιβῆς.

— Ἀπὸ 5-7 Αὐγούστου θὰ συνέλθῃ ἐν Μονάχῳ τὸ Εὐρωπαϊκὸν συνέδριον τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν ἀδελφῶν νοσοκόμων.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

Τὸ Παγκόσμιον Χριστιανικὸν Συνέδριον τῆς Νεολαίας θὰ συγκληθῇ εἰς Λωζάνην κατὰ τὸν προσεχῆ Ἰούλιον. Θὰ μετὰσχῶσιν αὐτοῦ περίπου 1800 ἀντιπρόσωποι ἐξ ὄλων τῶν μερῶν τῆς Ὑφῆλιου. Ἐξ Ἑλλάδος θὰ ἀναχωρήσῃ 30μελὴς ἀντιπροσωπεία τῶν Ὀρθοδόξων Νέων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Σάββα Ἀγουρίδου. Τὸ κύριον θέμα τοῦ Συνεδρίου θὰ εἶναι: «Ὁ Ἰησοῦς τὸ φῶς τοῦ κόσμου».

— Ἡ κατὰ Φεβρουάριον συγκληθεῖσα ἐν Buenos Aires Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐνέκρινε καὶ παρέπεμψε πρὸς ἐπικύρωσιν εἰς τὴν κατὰ τὸ θέρος συνερχόμενῃ ἐν St. Andrews Κεντρικῇ Ἐπιτροπῇ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ὑφῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τρόπον, ἀποπειρώμενον νὰ μὴ ἀπέξῃ εἰς τὸ Τριαδικὸν περὶ Θεοῦ δόγμα, ἀλλὰ νὰ προυποθέτῃ αὐτό. Ὁ προτεινόμενος νέος ὀρισμὸς ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν ἀποτελεῖ μίαν Κοινωνίαν Ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ κατὰ τὰς Γραφάς, ὁμολογεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Θεὸν καὶ Σωτῆρα καὶ συνεπῶς ἐπιδίδωκει ὁμοῦ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀποστολῆς εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ Πατρὸς».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τῶν ἀρθρῶν 46 καὶ 47 § 1 τοῦ Α.Ν. 2200/40 «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων», καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως καταλάβωσι τὴν κενὴν ὀργανικὴν θέσιν τακτικοῦ ἐφημερίου τῆς Ἑνορίας τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας Αἰκατερίνης Θεσσαλονίκης, ἵνα ὑποβάλωσιν ἡμῖν ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης σχετικῆς αἴτησιν μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων δικαιολογητικῶν, προκειμένου νὰ προβῶμεν εἰς ἀνακήρυσιν ὑποψηφίου πρὸς πλήρωσιν τῆς ἀνωτέρω κενῆς ἐφημεριακῆς θέσεως.

Ἐν Θεσσαλονικῇ τῇ 21ῃ Ἀπριλίου 1960.

† Ὁ Θεσσαλονικὴς Παντελεήμων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μητροπολίτου Σάμου Εἰρηναίου, Μελετήματα διάφορα: Ἡ θέσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ λεγομένου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, Τόμος πρῶτος, Ἀθῆναι 1960, σελίδες 422.

«ΕΚΚΛΗΣΙΑ»

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐκδιδόμενον κατὰ δεκαπενθήμερον

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

† Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ

† Ὁ Βεροῖας καὶ Ναούσης ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

† Ὁ Πατρῶν ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Κ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Θεοδ. Σπεράντσα, Μετὰ τὸ πενταετές.

Ἐόρτια Γράμματα.

Βασ. Ἰωαννίδου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Τὸ ἐν Ρόδῳ Συνέδριον τῆς Κ. Ε. τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (19-28 Αὐγούστου 1959) (συνέχεια).

Κωνσταντίνου Καλοκέρη, Ἐντεταλμένου Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἡ οὐσία τῆς Ὀρθοδόξου Ἀγιογραφίας (Ε').

Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Τὸ Ὀρθόδοξον Λειτουργικὸν ἢ μυσταγωγικὸν κήρυγμα (Συνέχεια).

Ἀνδρέου Θεοδώρου, Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἦτο ὁ Ἰουστίνος Χριστιανὸς φιλοσοφῶν ἢ φιλόσοφος χριστιανικός; (Β').

Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ Τιμαῖδου, Ἀπὸ τὸ δράμα τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου (Β').

Παρατηρήσεων Στήλη.

Ἐκκλησιαστικά Χρονικά.

Προκηρύξεις ἐκλογῆς ἱερέων.

Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις, Ἰασιῶν 1.